

FRA
FREDERIKSBORG
AMT

AARBOG FOR 1947

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

HILLERØD
C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
OSWALD TERKELSEN
1948

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1947

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

HILLERØD
C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
OSWALD TERKELSEN
1948

HILLERØDBORGERE PAA CHRISTIAN IV's TID

A/ JAN STEENBERG

AF Navn var Hillerød for 300 Aar siden kun en Landsby, men den saa ud af noget mere. Omraadet var ganske vist ikke stort: fra den nuværende Hostrupsvej i Syd til Bakkegade i Nord, fra Torvet (Datidens Kirkegaard) i Vest til Mørkegade (nuværende Østergade) i Øst, og inden for dette Omraade udgjorde »Bakken«, d. v. s. Bakkegade, endda en løsreven Enklave, mens de sydlige og sydøstlige Strøg kun var tyndt bebygget. Men landsbyagtig har Byen ikke virket. Adskillige af Borgerne havde opført solide, teglhængte Boliger, vistnok alle af Bindingsværk, saa at Købstadpræget blev umiskendeligt. Kongen havde ogsaa ønsket det saadan, ikke blot for at skabe en værdig Indkørsel til Slottet, men ogsaa for at kunne skaffe Gæsteværelser og Staldrum, naar der ved festlige Lejligheder var mange Gæster paa Frederiksborg, hvis Rummelighed blot var saa som saa. Hovedbygningen kunde nok huse adskillige, men var dog først og fremmest beregnet paa Fyrster. Kongens adelige Gæster maatte indlogeres i Kancelli- og Slotsherrefløjen samt i Fangetaarnets Gæsteværelser paa mellemste Holm. Men saa var Slottet ogsaa fuldlastet, og de overskydende Gæster maatte ty andetsteds hen. *Hvor* faar vi sjælden at vide, men det er givet, at de næsten altid kom til at bo enten i Kroen eller i Hillerødborgernes Hjem. Det er nogle af disse Borgere, vi skal prøve at hjemsoge paa de kommende Sider. Man maa ikke vente sig intime Afsløringer af Datidens Skandalehistorier, for vi kender intet dertil. Nogle topo-

grafiske Snurrepiberier eller Omridset af en Menneskeskæbne er vistnok alt, hvad de gamle Skrifter fra den Tid vil spise os af med.

Det havde sikkert voldt nogle Begyndervanskeligheder med at bygge præsentable Borgerhuse. Kongen fremsatte sit Krav første Gang 1606, men det maatte flere Gange gentages¹⁾. Vi veed ikke, hvor mange der efterhaanden har opfyldt Kongebrevets Betingelser, men adskillige maa de have været, og mange af dem bevarede Kongens Tillid Livet igennem. Som Vederlag gav Christian IV de lovlydige forskellige Indrømmelser, f. Ex. fuld Ejendomsret over de nybyggede Huse, som dog ellers laa paa Kronens Grund. Men mere interessant er det — hvad vi først langt senere faar at vide — at Kongen overlod Hillerødborgerne Brugen af Byens Vang som Vederlag for Pligten til at logere fremmede²⁾. I 1649 bortforpagtedes denne Vang til den senere Kromand Christoffer Spydstrup og hans Hustru Vibeke. Efter den Tid kaldes den derfor hyppigt Krovangen eller Vibeke's Vang, den svarer til senere Tidens »Vognmandsjorder«. Morsomst er det dog, at Grænserne meget nøje kan bestemmes (Fig. 1). Et Par Hundrede Meter Syd for Kongevejen, tæt uden for Præstevangen, ligger endnu Resterne af et gammelt Dige, kantet af krogede Egetræer. Det har engang løbet fra Præstevangen tværs over det senere Jernbaneterræn og over til Byen, hvad der tydeligt fremgaar af gamle Kort³⁾. Ovre ad Byen til korresponderer dette Gærde med et Stendige langs Nordsiden af den store Grund, hvor nu Ejendomskomplekset »Kuhlmans Have« rejser sig, saadan at de to Diger for blot 100 Aar siden gik i eet. Nord for Stendiget ligger Bakkegade, dengang, for 300 Aar siden, beliggende lidt for sig selv i Forhold til den senere By, mens »Byens Vang« herfra strakte sig Syd paa følgende Byens Østgrænse ned til Teglgaardssøen. Det Stykke af Byvangen, der svarer til »Kuhlmans Have« med Nabogrundene mod Øst (gammel Matrikel Nr. 24, Fig. 1 Nr. 10), blev i 1621 udskilt som Slottets Humlehave, som i al Fald var i Drift her

til Begyndelsen af 1630'erne. — Men det var dog først og fremmest Byens Borgere frem for dens Jord, der her skulde fortælles om.

I Spidsen for hele Rækken kommer *Karen Hans Lyckows*. Hun var Enke efter Slotstømmermanden *Hans Lyckow*, der i 1560'erne var med til at bygge paa Frederik II's Slot paa første og anden Holm⁴). Han døde 1597 i København, hvor hans Gaard i Østergade da blev bortsolgt, mens Enken, der maa have været meget yngre end Manden, fik Lov til at bo husfrit ved Frederiksborg, hvor hun døde 1624. Hendes Bolig kan ret nøje angives paa Hillerødkortet. Det fortælles nemlig i Lensregnskaberne for 1620, at Voldmesteren har uddybet Graven fra »Svengestedet« ved *Karen Hans Lyckows* og hele Vejen rundt til Skansen ved Vogngaarden (d. v. s. lige Vest for Møntporten), og at han ydermere har paataget sig at regulere Kanten af Graven fra samme *Karens Vaaning* og hen til Slotsmøllen. Svengestedet eller *Svemmen* er et Sted, hvor Hestene vandes. Det maa her være det østligste Punkt af den forreste Voldgrav paa Bysiden, mens Møllen den Dag i Dag udgør det vestligste Punkt. Da Frederik II i 1560 oprettede Kroen i Hillerød, var det netop en Forudsætning, at der ved det Sted, hvor den skulde bygges, var et passende Vandingssted⁵), og ved nogle Ejendomsoverdragelser i 1660erne indgaar netop et saadant Vandingssted i Handelen, omtrent der hvor nu Sparekassens Ejendom er⁶). Her maa vi altsaa søge den aldrende Dames Bopæl (Fig. 1 B). Hun, der overlevede sin Mand i hele 27 Aar, overlod ved sin Død en Kapital paa 100 Daler til Byen. Renterne af denne Kapital skulde deles ligeligt mellem de Fattige og den danske Skole. Ved »Den kongelig frie Skole«s Oprettelse 1630 overgik Skolerenten hertil og indregistreredes ogsaa samvittighedsfuldt nogle Aar i Frederiksborg Almisseebog, men forsvinder derefter sporløst ud af Regnskaberne.

Mens *Karen Hans Lyckows* ogsaa tilhørte Frederik II's Hillerød, bliver alle de følgende, som nu skal nævnes, udelukkende

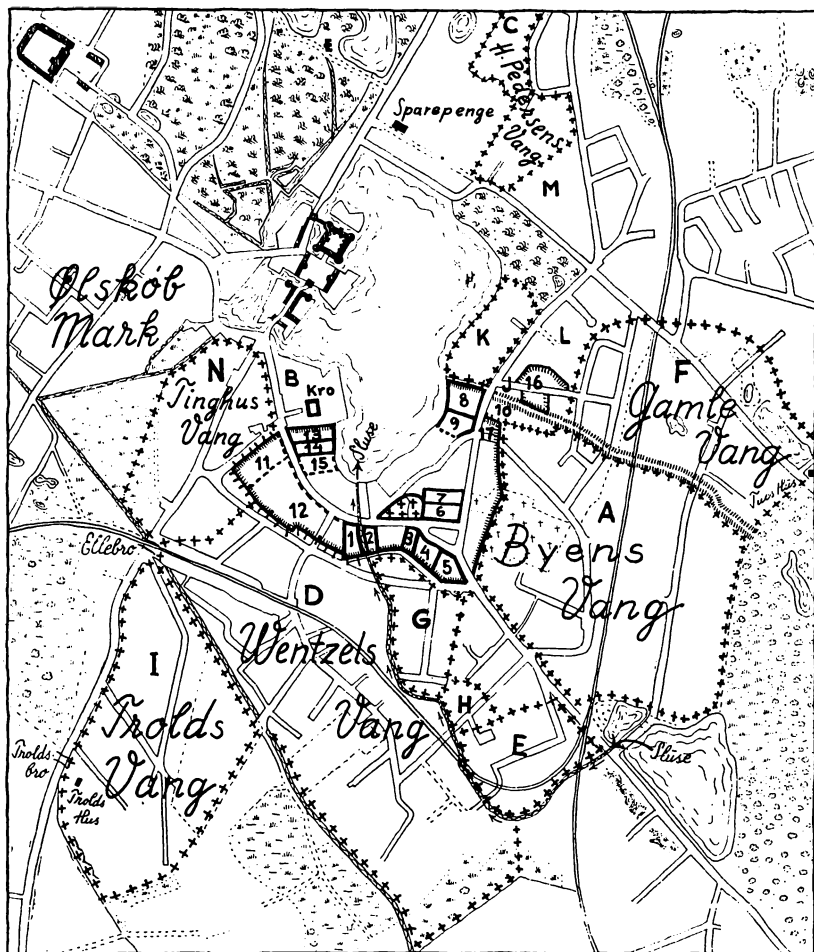

Fig. 1. Christian IV's Hillerød, indtegnet paa et Kort over Byen fra moderne Tid af B. J. Weber efter Forfatterens Anvisning,

—————

Den omtrentlige Bygrænse paa Christiaa IV's Tid.

++++

Vangenes Grænseskel.

|||||

Gærdet langs Byens Vang fra Humlehaven til Præstevangen.

A. Byens Vang.	1. Hans Barchmands Gaard.
B. Karen Hans Lyckows Bolig.	2. Hans Pedersen.
C. Hans Pedersens Vang.	3. Jørgen Beber.
D. Wentzels Vang (senere: Præsidentens Vang).	4. Den kgl. frie Skole.
E. Johan Bøgvads Vang (Blegevang, Rektors Vang, Petersborggaard),	5. Simon Christensen Skriver,
F. Gamle Vang (Carlsberg).	6. Johan Bøgvad.
G. Hans Herforts og Daniel Baggers Vang.	7. Den gamle Præstegaard.
H. Poul Rumlers Vang.	8. Jærgergaarden.
I. Trolds Vang.	9. Formentlig Johan Funches Gaard.
J. Jacob Froms Have.	10. Humlehaven.
K. Hans Kasparlings Vang.	11. Grovsmeden Enevold Brun.
L. Henrik Hermansens Vang.	12. Slotsskriveren Christoffer Hansen.
M. Jørgen Bebers Vang.	13. Slotsforvalter Carl Reuter.
N. Tinghus Vang (Grænserne usikre).	14. Niels Bay.
	15. Formentlig Maleren Jacob Adolf.
	16. Bakkegade.
	17. Hans Kasparling.

Repræsentanter for Christian IV's Tid. Den første i Rækken bliver *Hans Barchmand*, den kunstfærdige Snedker, hvis Navn første Gang dukker op i Slottets Regnskaber i Aaret 1608. Særlig kendt er han fra Stolestaderne i Slotskirken, hvis fine Intarsie-Arbejder skyldes hans Haand. Kongen maa have været godt tilfreds med den dygtige Mand, han skænkede ham i alle Tilfælde den 19. Juni 1619 en Byggegrund i Hillerød ⁷⁾, hvor Mester Hans derefter byggede en Gaard. Grunden skulde ligge ud til Slotsgade, Bagsiden vendte ud mod Bymarken mod Syd, vigtigst var det dog, at den ene af Langsiderne løb langs med »Slusen«, et lille Vandløb, som var gravet i Frederik II's Tid, og som bragte Karlsøs og Teglgårdens Vande til Slotssøen. Da Slusen existerer i hele sit gamle Forløb den Dag i Dag, kan Hans Barchmands Gaard meget nøje anbringes paa Bykortet. Der kan kun være to Grunde i det nuværende Hillerød at tage i Betragtning, nemlig Slotsgade Nr. 1, den saakaldte Bagergaard, og saa Nabo-grunden paa den anden Side Slusen, Slotsgade Nr. 3, hvor nu bl. a. Nordlundes Bogtrykkeri har til Huse. Hvilken af de to

Grunde har saa tilhørt Hans Barchmand? Der kan ikke herske Tvivl, det maa være den vestligste, Slotsgade Nr. 3, dog saaledes at Hofsnedkeren ogsaa maa have ejet Nr. 5 (Fig. 1, Nr. 1). Det maatte desværre trætte Læserne alt for meget, om jeg i Enkelt-heder gav mig til at citere alle de gamle Skøder og Regnskaber, der har Hentydning til Hans Barchmands Gaard, og som gør det muligt at pejle dens nøjagtige Beliggenhed. Jeg skal kun nøjes med at anføre, at selve det oprindelige Skøde fra 1619 siger, at Grundstykket langs Gaden skulde maale 56 Alen. Nu er netop saadanne Ejendomsskel ret konservative, og derfor vejer det til, at Nr. 3—5 i Slotsgade har en samlet Façadelængde paa 56 Alen. Men iøvrigt bliver vor Bestemmelse af Grundens Beliggenhed bekræftet af mange andre samtidige Dokumenter.

Nabogrunden paa den anden Side Slusen, Øst for Hans Barchmands Gaard, tilhørte *Wentzel Kromand*, hvilket fortælles os i det omtalte Skøde af 1619. Det er altsaa den Ejendom, som nu kaldes Bagergaarden, og som har Façade ud mod Torvet, Datidens Kirkegaard. I Hillerøds Kirkeregnskaber, nu opbevaret i Landsarkivet, fortælles det, at Kirkegaardsdiget havde sit Hjørne lige over for Wentzels Gaard, hvilket stemmer fortræffeligt med vor Placering af denne Ejendom (Fig. 1, Nr. 2). *Wentzel*, der maa have været Tysker af Fødsel, var død i 1624, og hans Enke — formentlig ogsaa en Tysker — trolovedes derefter i Tyskland, men døde inden sit nye Ægteskabs Indgaaelse⁸⁾. Hendes Ejendomsgaard i Hillerød erhvervedes da af den tidligere Slotsfoged Hans Pedersen, som boede her til sin Død 1655. Naboen Hans Barchmand, som fra 1622 fæstede Kratmøllen af Kronen (en Vandmølle ved Slingerup), men som vistnok — trods Jordebogens Paastand om det modsatte — blev boende endnu en Aarrække i Hillerød, fik Andel i det store Genrejsningsarbejde paa Kronborg efter Branden 1629 og synes omkring 1640 at have afhændet sin Ejendom i Hillerød⁹⁾. Her boede nemlig fra Begyndelsen af 1640'erne en anden af Hillerøds velstillede Borgere, den kongelige Vinskænk *Reinholt Torsmede*. Hans

Barchmand selv omtales som død i Lensregnskaberne for April 1648. — Det er rent tilfældigt, at vi hører om Ejerskiftet fra Snedkeren til Vinskænken, og atter her er det Slusen, der røber, hvad der er sket. En lille Træbro førte Slotsgade over Slusen og maatte naturligvis en Gang imellem repareres, snart er det en Tømrer, snart en Brolægger, der skal udflikke Broen i Hillerød mellem Hans Snedkers og Hans Pedersens Losementer. Men i Lensregnskaberne for 1642 hedder det, at Broen nu er beliggende mellem Hans Pedersen og Reinholt Vinskænk. Broen forsvandt, da det lille Vandløb blev rørlagt, men endnu den Dag i Dag gør Slusen sig bemærket i Gadebilledet: netop der, hvor Skellet er mellem de to gamle Ejendomme, ses ud til Gaden et Hul i Husrækken, ellers er Gaden her een kompakt Murmasse, men mellem Nr. 1 og 3 er der et smalt, men meget dybt Aandehul, som strækker sig i den fulde Husdybde. Det er Slusen, som her presser sig frem mellem Husene, nu som for 300 Aar siden. Naturligvis er Hans Barchmands og Hans Pedersens Huse forlængst forsvundne, men selv de Bygninger, som ligger der nu, og som stammer fra Tiden efter Branden 1834, tager Hensyn til det lille Vandløb fra Frederik II's Tid og har fastholdt Sporet af det lige til vore Dage.

Om *Hans Pedersen* er vi saa tilpas underrettet, at vi kan gengive hans senere Livsskæbne i grove Omrids. Embedet som Slotsfoged overdroges efter ham til Niels Olufsen, mens Hans Pedersen selv faa Aar senere fik Embedet som Kongens betroede Tilsynsmand i den gamle Dyrehave, en Stilling han beklædte fra 1630 til kort efter Kongens Død 1648. Herunder hørte Overopsynet med Dyrehavens Plankeværker, Vandløb og Damme samt de Bygninger, der fandtes deri: Badstuen, som jo findes der endnu, samt Iskulen, Frydenborg og Fugleherden, der alle er forsvundne¹⁰). Ved Siden af sine Embedsforretninger drev han Købmandshandel. Han havde aarlig store Leverancer af Fetalje til Slottet, havde mange Oldensvin i Kronens Skove og drev det endda til at være Skibsejer. Det er de »Sjællandske Tegnelser«,

som giver os denne Oplysning. Den maa have virket noget opsigtsvækkende, for da Tegnelserne skulde udgives i Form af »Kancelliets Brevbøger«, nægtede Udgifterne at tro paa et saadant Initiativ af en fuldblods Landkrabbe og anbragte ham derfor ude ved Kysten i *Hulerød*. Men Texten fortæller tydelig nok, at Talen er om Hans Pedersen i *Hillerød*¹¹⁾, og Sagen er klar nok, saa meget mere som Bysbarnet Johan Bøgvad, der om lidt skal omtales, havde Magasiner — og formodentling da Tonnage — ved Sundby Færge¹²⁾. Vi veed ikke, hvor Hans Pedersens Skude var stationeret, men da den skulde sejle med Korn til Norge, har vi jo Lov at gætte paa Sundby Færge, hvorfra der i 17. Aarhundrede var en livlig Kornhandel netop paa Norge. Hans Start som Skibsreder var nu ikke heldig, idet Skuden i 1629 under 30-Aarskrigens urolige Forhold blev opsnappet under Ska-gen af Kapere. Da Kongen greb ind, slap Hans Pedersen vist nogenlunde ud af det Eventyr, men det ses ikke, at han har gentaget Forsøget. Derimod koncentrerede han sig om sin Virksomhed i *Hillerød*, hvor han 1630 af Kronen fik Skøde paa et Stykke Jord, som laa bag Sparepenge¹³⁾ og i mange Aar derefter kaldtes Hans Pedersens Vang (Fig. 1 C). Det er Strækningen mellem Batzkes Bakke over Slotsvænget til Holmegaardsvej. — At han gentagne Gange var Vært for Slottets Gæster, i 1642 endda for en polsk Gesandt, behøver næppe mere end lige at omtales, for det var jo efter Kongens Opfattelse derfor, at *Hillerød* overhovedet eksisterede som By. Det er vigtigere at faa klarlagt, at han ganske ejede Kongens Tillid, og at han aabenbart levede i solid Velstand. Det staar ganske vist ikke direkte at læse noget Sted, men spores alligevel mellem Linierne. Baade han og hans Hustru blev begravet til den høje Taxt, nemlig 45 Mark, men da hans første Hustru Karen døde i 1635, ønskede Kongen at afholde Udgifterne ved Begravelsen. Og da han efter Christian IV's Død ønskede at afgive sit Embede i Dyrehaven, bevilgede Frederik III ham en aarlig Pension paa 100 Daler for hans lange og tro Tjeneste. Det har næppe været helt tomme

Ord, 100 Daler var en stor Sum. Hans Pedersen døde den 24. Maj 1655 ¹⁴).

Johan Bøgvad, den næste i Rækken af vore Hillerødborgere, havde en Livsskæbne, der meget minder om Hans Pedersens. Ogsaa han begyndte i Kongens Tjeneste, nemlig som Slotskriver, først paa Kronborg, hvor han omtales 1610, og derefter paa Frederiksborg, hvor han fortsatte under Afviklingen af det vældige Slotsbyggeri som Bygningstilsynsmand og Slotsfoged for derefter 1634 at blive Forpagter af Abrahamstrup (Jægerspris) og kgl. Fiskemester i Nordsjælland (1636). Han beholdt under alt dette ligesom Hans Pedersen sin Bolig i Hillerød, hvis rigeste Indbygger han rimeligvis har været, og sluttede sin Løbebane som en holden Købmand med Lagerplads og Magasiner ved Sundby Færge. Han døde 1657. Manden selv er kendt nok og er gentagne Gange blevet behandlet i Litteraturen ¹⁵). Her skal der fortælles lidt om hans Ejendomme i Hillerød.

Den 31. Marts 1622 tilskødede Kongen Johan Bøgvad den Gaard, som han indtil da havde boet i som Kronens Lejer, og hvis Beliggenhed vi ret nøje kan fastsætte ¹⁶). Det opgives i Skødet, at den skal støde direkte op til Kirkegaarden, altsaa det nuværende Torv. Hvis man udgaar fra Ejendommens Hjørne mod Kirkegaarden, skal den omfatte ialt 136½ Alen »langs Gaden« hen til den anden Gade, her er der altsaa atter et Hjørne, vi drejer ned ad denne Gade og kommer — stadig ifølge Skødets Ordlyd — til Præstegaarden 64 Alen længere henne. Saa følger den anden Langside: 148 Alen langs Slotspræstens Bolig og Have paany ned til Kirkegaarden, og derefter 60 Alen tilbage til Udgangspunktet. Med et Hillerødkort ved Haanden vil ingen være i Tvivl om, hvor vi befinder os. Den Gade, Johan Bøgvad boede paa, kan ikke være nogen anden end Kannikegade, som løber fra det nuværende Raadhus ved Torvet hen til Hjørnet af Østergade. Her passer Maalene pænt, og enhver anden Løsning er umulig (Fig. 1, Nr. 6). Paa den store Grund laa ikke blot Johan Bøgvads Beboelseshus, men ogsaa en Række Boder —

Smaahuse, som han lejede ud. I en af disse Boder laa Byens danske Skole. Vi kan følge Udbetalingerne af Huslejen dertil i Frederiksborg Almissebog, indtil den forsvandt til Fordel for den kgl. frie Skole, som Christian IV oprettede i Store Kannikegade skraas overfor. — Efter Resens Plan over Byen¹⁷⁾ laa der en større Gaard lige ud mod Kirkegaarden, hvor nu »Amtstidende« og Posthuset ligger, altsaa rimeligvis Johan Bøgvads Hjem, mens Resten af Grunden optages af de Boder, hvor vi altsaa skal søge den Skole, som Karen Hans Lyckows betænkte i sit Testamente. *Saaftremt Resens Tegning er til at stole paa*, plejer man at tilføje. Der er nu dertil at sige, at Resen faktisk selv var Grundejer i Hillerød¹⁸⁾. Et stort Jordstykke mellem Slotsgades sydlige Husrække og Pølaaen i den ene Retning og mellem Slusen og Slangerup Landevej og Møllestræde i den anden kaldtes i den store Matrikel af 1682 for Præsidentens Vang, netop efter Peder Hansen Resen. Den hed oprindelig Wentzels Vang (Fig. 1 D) og skal senere omtales i en anden Forbindelse. Men Resen, der har Ansvar for Kortet, havde altsaa en særlig Tilknytning til Hillerød. Tør vi mon af den Grund tillægge hans Prospekt en lille extra Troværdighed?

Det maa dog for dette lille Sidespring ikke glemmes, at et af Hovedspørgsmaalene var Opsporingen af Johan Bøgvads Bolig. Men endnu mindre maa det overses, at vi ganske uforvarende gjorde en helt anden Opdagelse. Johan Bøgvads Grund var med hele den ene Langside Nabo til Præstegaarden. Nu har Byhistorikerne ikke før været i Stand til at finde ud af, hvor man skulde søge den ældre Præstebolig, men efter Placeringen af Johan Bøgvads Grund er det ganske ligetil, at dens Stuehus har ligget godt og vel 60 Alen nede i Østergade, regnet fra Kannikegades Hjørne, mens Haven har strakt sig ned mod Kirkegaarden (Fig. 1, Nr. 7). Lensregnskaberne fortæller yderligere, at der i Gærdet ud til Kirkegaarden var en Laage, hvis Laasetøj lejlighedsvis skulde fornyes, naar den »af Guds Vejr var ganske fordærvet og ituslagen.« Da Hillerøds Kirke de faa Aar, den existerede,

netop laa der, hvor nu Raadhuset ligger, har Præsten i Ro og Mag kunnet gaa fra sin Have til sin Kirke uden at betræde Alfarvej. Her har altsaa Folk som Anders Arrebo, Tilemand Villadsen og Hans Matthiesen Husvig haft deres Bolig, inden Præstegaarden holdt Flyttedag. I Aaret 1671 flyttedes den hen til sin nuværende Plads, men denne Bygnings Historie kan der ikke blive Plads til her¹⁹). Den maa hellere faa sin egen lille Artikel.

Samme Dag som Johan Bøgvad fik Ejendomsret til Gaarden i Hillerød, erhvervede han en Vang uden for Byen²⁰). Skødet, der er aftrykt i Kancelliets Brevbøger for 31. Marts 1622, benytter Slusen som Bestemmelse af Grundens Beliggenhed og tager sit Udgangspunkt paa den Bro, over hvilken Hammersholtvej (i Skødet kaldet: Adelvejen mod København) føres over Slusen ved Teglgårdssøen (Skødet: Skriversdammen). Det indhegnede Stykke kaldtes siden hen Johan Bøgvads Vang, men skiftede iøvrigt Navn efter hans Død. Ejeren har nok haft lidt Landbrug paa Stedet og vel ogsaa baade Fædrift og Fiskeri i de Damme, som laa der. — Ejendommen fulgte Slusen i dens første Forløb fra Teglgårdssøen omtrent hen til det Sted, hvor den nu krydser Milnersvej, herfra gik Skellet tilbage til Adelvejen, saaledes at Johan Bøgvads Vang svarer til den Ejendom, der siden hen bar Navnet Petersborggaard (Fig. 1 E). — Efter den første Ejers Død erhvervedes Vangen af Slotspræsten Hans Matthiesen Husvig. Da Matriklen udarbejdedes 1682, kaldtes Stedet Blegevangen og tilhørte Karen, Enke efter Reinholt Torsmedes Søn Thommes Torsmedes. Hun hørte til et Dynasti, der prægede Livet i Frederik III's Hillerød. Hendes Mand var Købmand, og hun selv maa have siddet varmt i det som Enke, skal man dømme efter hendes Ejendomme: foruden Johan Bøgvads Blegevang havde hun ogsaa erhvervet Hans Pedersens Vang bag Sparepenge (Fig. 1 C), og sammen med Latinskolens Rektor, Magister Søren Jensen var hun Ejer af »Gamle Vang«, de Jorder, der senere blev til Carlsberg ved Kongevejen lige uden for Præste-

vangen ²¹). — Betegnelsen »Vang« for disse Jordstykker skulde egentlig betyde, at Stedet var ubeboet. Der har dog vitterlig i de fleste af dem ligget smaa Vangehuse, og vi kender Navnene paa nogle af Beboerne i Johan Bøgvads Vang. Men en Gaard med Stuehus, Lo og Lade maa man ikke vente at finde her. Saa sent som i 1802, da de to Svogre *Mads Nielsen Røyen* og *Mikael Pedersen Kierkegaard* (Sørens Far) erhvervede Johan Bøgvads Vang, var der kun et Vangehus og et Blegehus herude; da Mikael Pedersen Kierkegaard i 1805 overdrog sin Part af Ejendommen til Svogeren, var Stillingen den samme ²²). Umiddelbart derefter har Røyen opført Bygninger paa Stedet og omdannet den gamle Blegevang til et regulært Landbrug under Navnet Petersborg. Ellers viser Hillerød Bys Skøde- og Planteprotokol fra den Tid, at Johan Bøgvads Vang endnu en Gang havde skiftet Navn og kaldtes Rektors Vang, men uvist efter hvem (skulde det være Mag. Søren Jensen?).

Alene Slægten Kierkegaards berømte Navn har kunnet berettige os til at vandre saa langt bort fra vort egentlige Emne. Vi maa vende om og endnu en Gang lade Johan Bøgvad holde for. Det viser sig nemlig, at ogsaa en anden af de karakteristiske Ejendomme uden for Hillerød kan føres tilbage til ham, nemlig den lige omtalte Carlsberg, selv om de Bygninger, der nu ligger paa Stedet, og som vil være kendt af alle Vejfarende, først tilhører en senere Tid. — I Aaret 1628 tilskødede Kongen Johan Bøgvad 3 Moser uden for Hillerød ²³). Det nyerhvervede Jordstykke laa langs med Kongevejen, paa begge Sider af denne, mellem Præstevang og Byen. Skovgærdet dannede Grænsen mod Sydøst. Det lange Gærde ind mod Byens Vang (ovenfor S. 6) udgjorde Skellet mod Sydvest. »Bakkerne ved Byens Befæstning« var den krigerske og for Lokalhistorien saa interessante nordvestlige Grænse, mens Skellet mod Nordøst ind mod Grønholt Overdrev ligger hen i det uvisse (Fig. 1 F). — Byens Befæstning var et Barn af 30-Aarskrigen. Kongen havde lidt sine første Nederlag i Kejserkrigen og frygtede nu for, at Sjælland og hans

elskede Frederiksborg skulde blive besat. Den her omtalte Skanse maa vistnok have ligget omtrent der, hvor Langesvej skærer Bakkegade, netop her havde Vejen været nede i Bunden ved den ene af Johan Bøgvads Moser og krøb nu møjsommeligt op ad Bakken mod Hillerød. Kongen havde lagt Skanser andre Steder, en ved Sparepenge ret Syd for Hans Pedersens Vang, en ved Kroen (se Fig. 2) og to lige ud for Indkørselen til Slottet. — Men Johan Bøgvads Hensigter med Godserhvervelsen var ikke militære. Paa dette Sted, der altsaa nøje svarer til det 18. Aarhundredes Carlsberg, vilde han »opstøve« Moserne, d. v. s.: sætte dem under Vand og drive Fiskeri der. I det Øjemed lod han bygge en Dæmning, som nu synes helt forsvundet, og Kongens vordende Fiskemester har vel her og i Fiskedammene i Blegvangen kvalificeret sig til sit nye Embede. Han maa jo ganske aabenbart have været en af disse praktiske, paalidelige og foretagsomme Mænd, som Kongen satte saa stor Pris paa. Det laa fuldstændig paa Linie med dette, naar han ved Sundby Færge og det nyanlagte Frederikssund i Fællesskab med den der saa kendte Mogens Ibsen slog sig paa noget i Retning af Storhandel. I Hillerød maatte han dele Æren som foretagsom Handelsmand med Hans Pedersen, men de to udgør ogsaa Byens første kendte Købmands-Dynasti.

De Hillerød-Ejendomme, som iøvrigt kan lokaliseres fra Christian IV's Tid, kan grupperes om to Strøg, det ene, det anseligste, om Kirkegaarden og Slotsgade, det andet helt mod Nord omkring Bakkegade og Jægergaarden, Nutidens Borgerstiftelse. Mellem disse adskilte Omraader kan vist ikke en eneste Ejendom med Sikkerhed bestemmes. Grunden kan vel være den, at Helsingørgade allerede har været udbygget i Frederik II's Tid, hvorfra vi kun har spredte og tilfældige Oplysninger, og altsaa er at anse for den ældste Del af Byen, mens Udkanterne først

fik Hullerne fyldt paa Christian IV's Tid, da Arkivernes Oplysninger begynder at flyde rigeligere.

Omkring de Ejendomme, vi først har omtalt, kan anbringes nogle andre. Først et Par Vange. Bag Hans Pedersens Gaard (Fig. 1, Nr. 2), mellem denne og Johan Bøgvads Vang i Syd og mod Vest løbende langs med Slusen, laa en lille Vang (Fig. 1 G), som 1631 overlodes til Stutmester *Hans Herfort* paa Antvorskov.²⁴⁾ Vangens Østgrænse er ikke helt klar, men jeg skulde tage meget fejl, om den ikke gik langs Skellet mellem det gamle Sygehus paa Søndre Jernbanevej og Grundene ved Hansensvej. Skellet her er nemlig ret gammelt og findes afsat paa et Kort i Matrikelsarkivet fra 1809. Hvor længe Hans Herfort var Ejer, vides ikke, men i 1680 ejedes Stedet af Daniel Bager, efter hvem Vangen i de kommende Aar havde Navn, saaledes i Christian V's Matrikel af 1682. Ejeren var vist af tysk Oprindelse, hed i alle Tilfælde *Daniel Stendal* og besad tillige Hans Pedersens Gaard ud til Kirkegaarden, saa at de to Grundbesiddelser udgjorde en Enhed. Han omtales allerede i Lensregnskaberne 1643 og har formentlig erhvervet sin Gaard, da Hans Pedersen døde i 1655. Dens første Ejer, vi kender, var altsaa Wentzel Kromand, Nr. 2 var Hans Pedersen, og Daniel Stendal, som var den 3. Ejer, var den første af den Række Bagere, der har givet Stedet Navnet »Bagergaarden«.

Ogsaa *Poul Rumler*, den fra Frederiksborgs Bygningshistorie saa kendte Maler, ejede Jord i Nærheden af de Enemærker, vi her bevæger os paa (Fig. 1 H). Han fik 1620 Skøde paa noget Jord, som han i Forvejen havde haft i Brug nogle Aar,²⁵⁾ og som kun kan have ligget ved Nordvesthjørnet af Johan Bøgvads Vang ud til Slusen, d. v. s. omtrent der, hvor Milnersvej og Godthaabsvej mødes. Han har vist haft lidt Landbrug her samt Fiskeri i en Dam, han selv havde ladet grave. Som Kongens betroede Tilsynsmand med Slottets Inventar havde han Bolig paa Frederiksborg, vist i »Herluf Trolles Taarn«, der i alle Tilfælde fra Slutningen af 1620erne var Slotsforvalterens Embedsbolig.

Selv synes han at have forladt Hillerød, da han 1628 fik Esrom Mølle overladt.

Idet vi forbliver i Egnen omkring Slusen, vil Læseren ved det vedføjede Korts Hjælp kunne identificere endnu et Par Grunde, denne Gang endda nogle bebyggede. Den ene er Byens sydligste Grund paa Hjørnet af Hostrupsvej (der er et moderne Fænomen) og Søndre Jernbanevej, der trods sit banale Navn svarer til Fortidens Store Kannikegade. Her havde paa Christian IV's Tid *Simon Skriver* sin Ejendom. Denne Simon Christensen omtales 1617 som Ridefoged, mellem 1624 og 1630 er han Slotsskriver og derefter Skifteskriver, dog med megen privat Foretagsomhed; saaledes havde han en Del af Kirkens og Skolens Penge paa Rente, forpagtede siden 1627 paa Livstid Kirketienden i Lynge Sogn o. s. v.; han døde 1652, var altsaa helt en Mand af Johan Bøgvads og Hans Pedersens Slægtled og utvivlsomt ogsaa en Mand efter Kongens Hjerte.²⁶) — Skrivergaarden (Fig. 1, Nr. 5), om hvis Udseende vi nu naturligvis ikke ved noget positivt, var Latinskolens sydlige Nabo. Men til den anden Side havde Christian IV's Skolebygning (Fig. 1, Nr. 4) en anden Nabo, som ogsaa var godt kendt i Datidens Hillerød. Det var *Jørgen Beber*, der var Slottets Murmester fra 1622, da Jørgen Friborg gik af, til sin Død 1645. At hans Hus skal søges et eller andet Sted her i Nærheden, fremgaar ganske tydeligt af de forskellige Skøder, der handler om den Tids Ejendomsoverdragelser i Egnen omkring Kirkegaarden, og hvori Jørgen Bebers Gaard flere Gange er omtalt som fast Holdepunkt, naar en ny Grund skulde udstikkes. Sikkerhed faar vi først rent tilfældigt, da Jørgen Beber i Embeds Medfør 1642 skal reparere den Gavl paa Latinskolen, der vender ind mod hans egen Gaard.²⁷) Dermed sidder han fast (Fig. 1, Nr. 3). — Desuden ejede han en mindre Vang, Syd for Hans Pedersens (Fig. 1 M).

Længe var vistnok Hans Barchmands Gaard nede ved Slusen den sidste private Ejendom paa Vejen hen mod Slottet. Kromandsvangen, ogsaa kaldet Wentzels Vang (Fig. 1 D; endelig

ikke at forveksle med Byens Vang, der senere i 17. Aarh. kaldtes Krovangen efter Christoffer Spydstrup), strakte sig herfra og til Møllestræde. Her begyndte saa Tinghusvängen (Fig. 1 N). Først en 30 Aar efter Hans Barchmands Grunderhvervelse, nemlig i 1649, hører vi, at Slotsskriveren *Christoffer Hansen* har bygget Gaard her som Nabo til Hans Barchmand (Fig. 1, Nr. 12), og omkring 1660 er Slottets Grovsmed *Enevold Brun* Ejer af en Gaard (Fig. 1, Nr. 11) paa det sydøstre Hjørne af Møllestræde og Slotsgade (lidt senere: den lille Jægergaard). Hullet mellem Slusen og Slottet var ved at blive udfyldt. — Ogsaa paa den anden Side Gaden, hvor Kroen laa, var der nogen Virksomhed, selv om vi med Sikkerhed kun kender eet Eksempel, nemlig da *Jacob Adolf*, Slottets Maler i Christian IV's senere Aar, i 1646 erhvervede en Byggegrund mellem Kroen og Byen med Have ned mod Søen.²⁸) Men dens Beliggenhed er usikker (Fig. 1; Nr. 15). Et lille Indblik i Egnen omkring Kroen giver en Kortskitse (Fig. 2), som er tegnet af Slotsforvalteren Carl Reuter og vedlagt en Ansøgning af 14. Juli 1662 om Ret til at erhverve en øde Plads ved Kroen. Her ser man ogsaa »den gamle Skanse« fra 1628 ansat ca. 60 Alen nede i det nuværende Byskriverstræde. *Jacob Adolfs* Byggegrund kan næppe være nogen af de her aftegnede, hverken *Niels Bays* eller *Carl Reuters* Plads, men maa søges nærmere Hillerød, altsaa til venstre paa Kortet. Som Genbo til *Carl Reuters* Plads ser vi Grovsmedens Ejendom, betegnet *M(ester) Ehnwalt*.

Endelig et Par Ord om Vangene her i Nabolaget²⁹). Vi har hørt, at den gamle Kromandsvang, ogsaa kaldet *Wentzels Vang*, erhvervedes af Slotsskriveren *Christoffer Hansen*. Efter ham blev den overtaget af den næste Slotsskriver *Jørgen Sørensen* og dernæst af Københavns Præsident *Peder Hansen Resen*, efter hvem den kaldtes *Præsidentens Vang*. Det var de største af Vangene inden for Hillerøds Byomraade. Mod Øst blev den Nabo til *Daniel Bagers Vang* og *Johan Bøgvads Blegevang*. Mod Syd løb den langs med *Pølaaen* helt hen til Landevejen

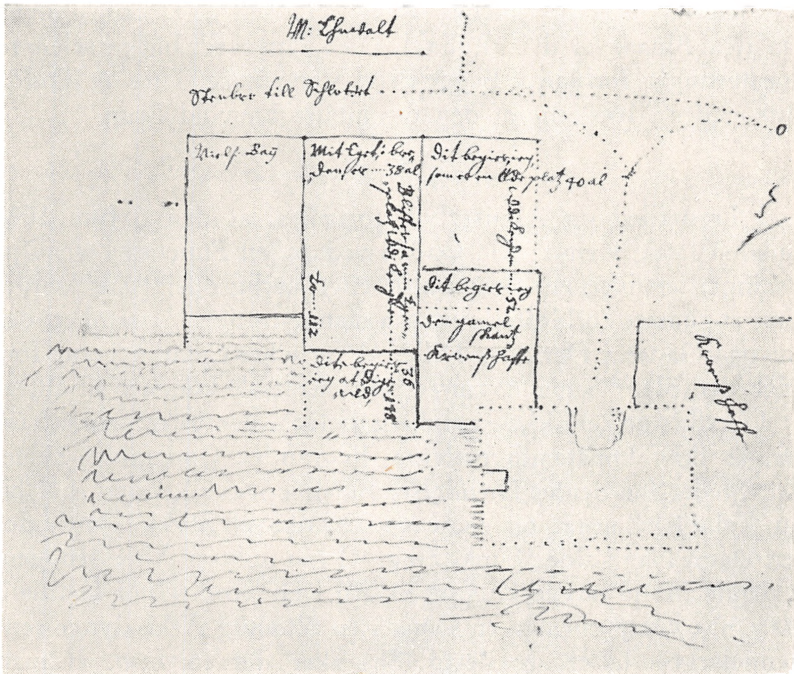

Fig. 2. Grundplan over Kroens Omgivelser. Vedlagt som Bilag til Sjællandske Registre 1662, den 14. Juli. — Af Paaskrifterne fremhæves følgende:

Øverst: M: Ehnwalt, dvs. Mester Enevold Bruns Gaard paa Hjørnet af Slots-gade og Møllestræde.

Nedenunder: Stenbro til Slottet (Slotsgade).

Derunder: Niels Bay — Mit eget, i Bredden er 38 Alen — Det begærer jeg, som er en øde Plads 40 Alen (nuværende „Linden“).

Mærk ved Byskriverstræde den punkterede Linie: Den gamle Skanse, der op-gives at ligge 52 Alen nede i Strædet.

Nederst ses Kroen, med Have, og Søen. Kortet kan kun opfattes som en løs Skitse; de opgivne Maal er maaske rigtige, men stemmer ikke med den Maale-stok, der er anvendt.

mod Slangerup. Broen her kaldes i de gamle Regnskaber for Ellebro. Syd herfor begynder det at vrimle med Trolde. Her ligger Troldsvang med Troldshus ved Troldsbro. Navnet kan være en folkelig Omdannelse af Slægtsnavnet Trolle, men

skal maaske snarere udledes af et Mandsnavn, f. Eks. Troels; paa den Maade skal i alt Fald Tues Hus ved Indkørselen til Præstevangen forklares. Begge disse Vangehuse, Tues og Trolds Hus ejedes i 1660erne af den føromtalte Enevold Brun

I Frederiksborg Almissebog fortælles, at den 6. Juni 1648 døde en fattig Kvinde paa Gaden ved *Johan Funckes Dør*. Oplysningen er hverken enestaaende eller særlig opsigtsvækkende. Man er snarere forbløffet over saa mange fattige Mennesker, der dør paa Gaden i Datidens Hillerød, og vilde egentlig gerne følge den Slags Sager nærmere. Men naar alt kommer til alt, er en Lokalhistoriker ikke sentimental. Det, der interesserer ham her, er ikke Omstændighederne, hvorunder Dødsfaldet skete, men Stedet for denne Hændelse. Johan Funcke kender vi. Han var kgl. Fiskemester og ejede ved Karlsø et Stykke Jord, der den Dag i Dag kaldes Funkevang.³⁰⁾ Nu oplyser Almissebogen, at denne Mand havde Hus og Gaard i Hillerød. *Hvor laa den?* Man maa vente, til man en Gang i en tilfældig Arkivdyngge rent hændelsesvis læser sig dertil. Saa sker det en Dag, at man læser om Slotstømmermanden Jens Terkelsen, der indsender sit Regnskab for Arbejde paa den gamle Jærgaard, udført i Aaret 1652—53. Han har blandt meget andet genoprejst et Plankeværk, som var omblæst mellem Jærgaarden og Johan Funckes Gaard. Saa har vi ham. Jærgaarden kender vi (Fig. 1, Nr. 8); det er den nuværende Borgerstiftelse,³¹⁾ der i det 17. Aarhundrede ikke havde nogen Nabo mod Nord, ud ad Sparepenge til, men derimod nok ind til Byen. Den kongelige Fiskemester kan derfor bedst tænkes anbragt i en Gaard tæt Syd for Jærgaarden med Façade ud mod Øst, til Helsingørsgade (Fig. 1, Nr. 9). — Hermed er vi da midt i det andet Omraade af Datidens Hillerød, hvor en Del Jorder kan placeres. Vi skal kort omtale følgende: *Jacob From* var Kongens Tilsynsmand i den gamle Dyrehave 1625—30, Hans Pedersens Forgænger i dette Embede, hvorefter

han blev Slotsfoged paa Koldinghus.³²⁾ Han maa dog have ønsket en fortsat Tilknytning til Frederiksborg, for Kongen tilskødede ham 31. Marts 1631 en Havejord, der skulde ligge Øst for Jægergaarden, Nord for Humlehaven og Syd for en Gade, hvis Forløb maa have været Øst—Vest. Enhver, der følger med paa Kortet, vil straks kunne indfange Stedet. Gaden kan kun være Bakkegade, og Haven laa paa Hjørnet af denne og Helsingørsgade (Fig. 1 J). Som det saa tit gaar, faar vi et Par smaa Foræringer i Tilgift. Først *Bakkegade*. Som det er paavist i »Hillerød By«, maa vi tænke os »Bakken« rejst 1621, efter at Ølskøb, Nyhuses Forgænger, var nedlagt paa Kongens Befaling, og den forsvundne Landsbys Indbyggere maa tænkes anbragt som en særlig Koloni paa Bakken (Fig. 1. Nr. 16). Gaden var blind helt ned i forrige Aarhundrede og var det 17. Aarhundrede igennem en Enhed for sig, der ikke var bygget sammen med det øvrige Hillerød. Dernæst *Humlehaven*. Den 2. August 1621 havde Kongen aflønnet Elias Humlemand fra Haderslev, fordi han havde gjort Rejsen fra Sønderjylland til Frederiksborg for der i Slottets Nærhed at finde et Sted, der egnede sig til Humledyrkning.³³⁾ Han fandt vistnok hele tre Steder, for i de følgende Aargange af Lensregnskaberne omtales der Humlehaver i Følstrup, Strødam og Hillerød. Den sidste var — at dømme efter det aarlige Udbytte — langt den største. Den blev udstukket i Terrænet samtidig med Bakkegade, og de to Nyanlæg hører ogsaa sammen paa anden Maade. Skødet til Jacob From viste jo ganske tydeligt, at de var Naboer, Humlegaarden mod Syd og »Bakken« mod Nord. Kongens Humlehave maa da vistnok svare til den senere Ejendom gl. Matrikel Nr. 24 (Fig. 1, Nr. 10), hvorefter det nye Ejendomskompleks Kuhlmanns Have udgør en væsentlig Del. Det er Skellet mellem denne Grund og Haverne ved Bakkegade, der omtales i Begyndelsen af denne Artikel. Humlehaven har da simpelthen været en Del af »Byens Vang«. Stendiget, som afgrænser Kuhlmanns Have mod Nord, og som er en Del af

det langstrakte Vangegærde over mod Præstevangen, er vistnok meget gammelt.

Foruden Jacob From havde en anden kgl. Embedsmand Ejendom i Nærheden af Humlehaven og Jægergaarden. Det var *Hans Kasparling*, som var Skovrider over Kronens Skove i Frederiksborg Len fra 1625 til sin Død 1642.³⁴⁾ Da han i 1631 erhvervede en Del af Humlehaven, siges det udtrykkeligt, at hans nye Jordstykke grænsede lige op til hans egen Gaard. Man kan ikke godt faa andet ud af disse Ord, end at han har boet omtrent der, hvor nu Nordre Jernbanevej mødes med Østergade og Helsingørgade (Fig. 1, Nr. 17). Aaret i Forvejen havde han erhvervet en ubebygget Vang mellem Jægergaarden, Slotssøen og Jægerbakken (den senere »Olinehøj«). Den langstrakte Genbogrund paa den anden Side af Helsingørgade, mellem Bakkegade og Alléen (Fig. 1 L), overtoges ved kongeligt Skøde 1631 af Slotsgartneren *Henrik Hermansen*, der var i Kongens Tjeneste fra 1601 til 1641.³⁵⁾ Dette Jordstykke har mod Øst grænset til Johan Bøgvads »Gamle Vang«. Den Skanse, som skulde være et af Skellene i Gamle Vang, omtales ganske rigtig ogsaa som Grænselinie for Henrik Hermansens Jord.

Dermed har vi afsluttet en hastig Gennemgang af de Hillerød-Ejendomme, der med nogenlunde Sikkerhed kan stedfæstes. Lægges de ind paa et Kort, vil der være mange — alt for mange — hvide Pletter tilbage. Der er ikke blot Masser af ledige Ejendomme, hvis Historie vi ikke kender det mindste til, der er ogsaa en Del kendte Navne paa Borgere, vi ikke kan faa placeret paa Kortet. *Hans Feier*, Kongens Kok, fik 1604 overladt en Gaard i Hillerød kvit og frit, og hans Slægt sad inde med den mindst et halvt Aarhundrede, men hvor laa den? Eller den flittige Snedker *Isach Christensen*, der fra ca. 1620 i en Menneskealder virkede ved Slottet — hans Gaard omtales, men jeg har intet Holdpunkt, naar den skal lokaliseres paa et Kort. Peder Guldsmed havde en Gaard, hvori den kongelig frie Skole kunde huses, inden dens nye Bygning blev rejst i Store Kannikegade — men hvor

boede den Guldsmed? Eller hin *Andreas von Halberstadt*, som havde været i Kongens Tjeneste og der fangen Skade, og som siden 1626 meldes bosat i Hillerød, fra 1631 efter kgl. Ordre fri for Skat —? Vi ved kun, at Familien Halberstadt spillede en vis Rolle i det lille Bysamfund. Andreas døde 1649. Sønnen Bernt von Halberstadt, som 1650 overtog Kroprivilegiet, var gennem sit Ægteskab knyttet til en af de berømteste borgerlige Familier paa Christian IV's og Frederik III's Tid. Hans Hustru hed nemlig Maria Karlsdatter van Mander. Hun var Søster til den berømte Maler. I Lensregnskaberne ses ofte hendes Kvitteringer paa Kroens Vegne. Egenhændigt, med tydelig Haandskrift, snart paa Dansk og snart paa Tysk, udfærdiger hun sine Skrivelser og undertegner dem: Marieche van Mander.

Maaske en og anden Læser af de foregaaende Sider har faaet det Indtryk, at Datidens Hillerød var lutter Idyl, Velstand og Trivsel. Men Byen havde naturligvis ogsaa sine Udskud, Syge, Elendige, menneskelige Vrag. Man kan læse derom i de paa-gældende Afsnit af »Hillerød By« eller bedre endnu: studere Almissebogens saglige Redegørelser inde paa Landsarkivet. Der er smaa Tragedier derimellem, som da Slotstømmermanden Jep Jørgensen gik i Hundene. Alligevel er det rigtigt, saadan som det er sket paa de foregaaende Blade, at samle Undersøgelsen om Byens faste Stok. Det var dem, der prægede Hillerød, og de udgør samtidig et ikke uvigtigt Led i Slottets Historie. Mens Kongens glimrende Gæster af fyrstelig eller adelig Stand kun var Passanter paa Slottet, saa forblev »Slottets daglige Tjenere« altid paa Pletten. En Hans Pedersen, en Henrik Urtegaardsmand, en Johan Adam Berg genfandt Kongen altid, naar han vendte tilbage til sit elskede Slot, og han fandt Behag heri. Længe holdt han paa sine Tjenestefolk, og det er saare betegnende, at fra Begyndelsen af 1640erne, da Kongen selv var blevet en gammel Mand, begyndte den gamle Garde saa smaat at falde fra. Henrik Hermansen, den tro Urtegaardsmand, døde 1641, Hans Kasparling 1642, Jørgen Beber 1645. Næsten samtidig med Kongen

døde Hans Barchmand, som udførte sit sidste Arbejde paa Frederiksborg i Efteraaret 1647. Samme Aar som Kongen, 1648, døde Slotsmølleren Poul von Stöcken og den plattyske Grovsmed Hendrich Ludwig, hvis fyndige Regnskaber er en udmærket Kilde til Slottets Historie. Andreas von Halberstadt fulgte efter i 1649, den mangeaarige Slotsskriver Christoffer Hansen forsvinder ud af Regnskaberne 1650, Simon Skriver døde i 1652 og Isach Snedker 1655, mens Hans Pedersen og Slotsforvalteren Johan Adam Berg begge nedlagde deres Embede i 1650. Der er Tale om et formeligt Tidskifte. Hillerød havde givet Christian IV et Følge saa fornemt, som den lille By kunde yde.

Men to aldrende Honoratiores sidder tilbage. Det er Hans Pedersen og Johan Bøgvad. Maaske har de Omgang med hinanden, det er noget, vi intet ved om, men *har* de haft det, saa har de nok ogsaa ved et Krus hjemmebrygget Øl kunnet enes om, at de rigtige Hillerød-Dage gik i Graven med den gamle Konge.

NOTER

Det Stof, der her er meddelt, har jeg tidligere behandlet i fem smaa Artikler, som fremkom i »Frederiksborg Amts Avis« Juni—Juli 1946. Indholdet af disse Artikler er her arbejdet sammen til en Helhed, idet samtidig Formen er blevet en anden, paa flere Punkter stærkt udvidet med Optagelse af meget nyt Stof, paa andre Punkter mere sammentrængt. Emnet er tidligere behandlet af Magister *Victor Hermansen* i hans Afsnit i »Hillerød By«, men min Fremstilling skiller sig stærkt fra hans. Særlig har jeg ladet det mere lokale og topografiske Stof træde langt skarpere frem, idet netop Mangelen paa Lokalkolorit kendetegner de paagældende Afsnit i »Hillerød By«. Paa den anden Side vil jeg gerne fremhæve, at Victor Hermansens Fremstilling har sin Styrke i Behandlingen af det arkivalske Stof. Man raadspørger altid med Udbytte »Hillerød By«, naar man skal gøre videre Arkivstudier. Min lille Artikel her er altsaa at betragte som en lokal Mands Randbemærkninger til Byhistorien.

1. Hillerød By S. 32 f. — Jfr. Arent Berentsen om Hillerød: Hillerød By S. 67.

2. Rentekammer. Diverse Sager vedk. Københavns og Frederiksborgs Amt 1673—1835, Bilag D (Relation om Adkomst til de smaa Vænger ved Frederiksborg og Hillerød 1680); i det følgende citeret som »Relation 1680«. Her er det særlig Relationens 1. Punkt, der omtaler Byens Vang. Det er for en Del i Fortolkningen af Relationen, min Fremstilling adskiller sig fra Fremstillingen i »Hillerød By«.
3. Siemens haandtegnede Kort over Hillerød Købstads Jorder 1809 i Matrikelsarkivet.
4. Hans Lyckow: Fra Frederiksborg Amt 1945 S. 79 og 87, Kancelliets Brevbøger 1597 S. 194, Karen Hans Lyckows: Fra Frederiksborg Amt 1946 S. 136 og 152, Frederiksborg Almissebog S. 44 og 81 (Landsarkivet).
5. Fra Frederiksborg Amt 1945 S. 78.
6. Sjællandske Tegnelser 1646 Fol. 264 b (Rigsarkivet).
7. Fra Frederiksborg Amt 1946 S. 150 f.; Kancelliets Brevbøger 1619 S. 653; om »Slusen« henvises til J. V. With-Jensens Artikel i Fra Frederiksborg Amt 1941 S. 100.
8. Hillerød Kirkes Regnskab 1624 S. 3 f. (Landsarkivet); Frederiksborg Lensregnskaber 1626—27, Bilag Litra A.
9. Frederiksborg L. R. 1642—43 Bilag 76; Arne Sundbo: Frederikssunds og Slangेरups Historie I S. 398.
10. Hans Pedersen som Slotsfoged: Fra Frederiksborg Amt 1946 S. 142 (min sammesteds S. 151 udtalte Formodning om, at han er identisk med Tømmermanden af samme Navn, er jeg nærmest tilbøjelig til at opgive). — I Frederiksborg L. R. omtales H. P. som Slotsfoged 28. Marts 1624 (Bilag 255). Som Opsynsmand i Dyrehaven: Frederiksborg L. R. 1630—31, Indtægt af Stedsmaal for 7. Maj 1630. Afgang fra dette Embede: Frederiksborg L. R. 1649—50, Bilag 56, dateret 27. Januar 1649. — Det er først her, Brevene røber, at H. P. i Hillerød, altsaa Købmanden, er identisk med Vogteren i Dyrehaven, men det Segl, hvormed han forsyner sine Regnskaber, vilde ogsaa uden denne Tilkendegivelse røbe det virkelige Forhold. — Om H. P.s Arbcjde i Dyrehaven, se bl. a. Frederiksborg L. R. 1647—48, Bilag 93.
11. K. B. 21. Januar 1629 S. 621.
12. Arne Sundbo, anf. Arb. I S. 100, 132 og 140 ff.
13. Kronens Skøder I S. 447 f.; Relation 1680 Nr. 11.
14. Hans Pedersen og den polske Gesandt: Frederiksborg L. R. 1642—43, Bilag 13; Begravelser: Hillerød Kirkeregnskab 1634—35 S. 49 og 1655 S. 165 f. Desuden jordfæstes fire af Hans Pedersens Børn i Tiden mellem 1633 og 1650. Afsked og Pension: Frederiksborg L. R. 1649—50, Bilag 56.

- H. P. og hans anden Hustru Else døde begge 1655. Datoen for hans Død meddeles i Frederiksborg L. R. 1654—55, Udgift: aarlig Genant (uden Bilag).
15. *Annaler for nord. Oldk.* 1855 S. 140 ff. — *Bricka og Fridericia: Christian IV's egenhændige Breve IV S. 5.* — Dødsaaet 1657 fremgaar af *Frederiksborg Almissebog for Regnskabsaaet 1657—58: Ærlig og dydrig og gudfrygtig Kvinde Karen, salig Johan Bøgvads, i Hillerød (gav) af 200 Slettedaler, forfalden til Michaelis 1657, 12 Daler.* — *Sundbo I S. 151* nævner 1658 som Johan Bøgvads Dødsaar. *Andre Oplysninger om J. B.: K. B. 1621, 16. April, og 1627, 4. Marts.*
 16. *K. B. 1622 S. 301.*
 17. *Hillerød By S. 69.*
 18. *Christian V's Matrikel 1682, Hillerød By, dateret 12. Maj 1682; jfr. sammesteds Modelbogen Nr. 1794 II: En Vang, som tilforn tilhørte salig Jørgen Sørensen (Slotsskriver), men nu Præsident Resen i København.*
 19. *Hillerød By S. 46 f. og S. 148. Hillerød Kirkes Regnskab 1672—73 S. 245 og 250.*
 20. *K. B. 1622 S. 301.*
 21. *Relation 1680; Matriklen 1682.*
 22. *Hillerød Skøde- og Panteprotokol 1802—08 Fol. 1 og 298 a (Landsarkivct).*
 23. *Kronens Skøder I 438, Relation 1680 Nr. 2.*
 24. *K. B. 28. August 1631 S. 564 f.; Relation 1680 Nr. 4. Matriklen 1682 (samt Modelbogen). En Tavle over en Del af Ejerne siden 1686 er ophængt i Bagergaardens Port.*
 25. *Kronens Skøder I S. 399; Bestemmelsen af Slotsforvalterens («Opvartrens») Bolig i Herluf Trolles Taarn fremkommer ved en Kombination af en Snes forskellige Citater fra Lensregnskaberne og vilde sammen med Afgørelsen af, hvad alle Bygningerne paa Slottets første Holm anvendtes til, kræve en Undersøgelse for sig.*
 26. *Simon Skrivers Bolig: K. B. 1631 S. 564 f. — Om Simon selv: Frederiksborg Almissebog 1617 S. 13, 22 og 100; Frederiksborg L. R. 1627—28, Indtægt af Stedsmaal; Hillerød Kirkeregnskab 1652 (Begravelse).*
 27. *Første Omtale af Jørgen Beber: Frederiksborg L. R. 1620, Udg. 50; Hustru Eva Tønnesdatter: Frederiksborg L. R. 1626—27, Bilag Litra A; Ejendomme: K. B. 1629, 14. August, S. 769 f. og 1631 S. 441 og 564 f. samt Frederiksborg L. R. 1642—43, Bilag 59; Begravelse: Kirkeregnskaberne 1645 S. 102.*
 28. *Wentzels Vang og Enevold Bruns Ejendomme, se Relationen 1680 og Matriklen 1682; Jacob Adolf: Sjællandske Tegnelser 1646, Fol. 264 b.*
 29. *Kilderne til samtlige Vange er Relationen 1680 og Christian V's Matrikel.*

30. Frederiksborg L. R. 1645—46, Bilag 43, samt 1650—51, Indtægt af Jord og Eng bortlejet.
31. Frederiksborg L. R. 1652—53, Bilag 90; Hillerød By S. 46.
32. Frederiksborg L. R. 1625—26, Bilag Litra H, 1626—27 Bilag 33 og Litra A; K. B. 1629 den 2. August S. 741 og 1631 den 27. Marts S. 443.
33. Frederiksborg L. R. 1621—22 (Bilag).
34. K. B. 1625 26. April S. 380 samt 1630 23. Marts S. 105 og 1631 4. April S. 443; Kronens Skøder I S. 444; Begravelse: Hillerød Kirkeegnskab 1642 S. 89.
35. K. B. 1601 S. 671 og 1631 S. 367; Frederiksborg L. R. 1641—42, Bilag 104, omtaler Henrik Hermansens Efterfølger Valentin Urtegaardsmand.

TRÆK FRA SLAGSLUNDE-GANLØSE PASTORATS FATTIGVÆSEN

1803—26

Af L. C. JENSEN

Ved kgl. Resolution af 28. Maj 1802, bekendtgjort ved Plakat af 15. Juni samme Aar og afløst af Reglement af 5. Juli 1803, blev Landets Fattigvæsen omorganiseret. Man fik lagt Overtilsynet ind i fastere Rammer, idet man gik bort fra Herredsinddelingen med Herredskasser og over til Amtsfattigdirektioner bestaaende af Amtmand, Amtsforvaltere, Provster, Biskop og eventuelt to Godsejere. I Stedet for et mere tilfældigt lokalt Fattigvæsen for de enkelte Sogne skulde Fattigforsørgelsen for Fremtiden omfatte hele Pastoratet, hvormed Grunden blev lagt til den nuværende Kommuneinddeling.

Men vigtigst var det, at man gik bort fra de mange frivillige og vel nok sparsomme Bidrag over til en egentlig Skatteudskrivning paa Hartkorn og Ligning paa Formue og Lejlighed med Ret til at klage over Ansættelsen (Reglementets § 38).

Slagslunde-Ganløse Pastorats Fattigprotokol, der er Grundlaget for nærværende Afhandling, er i Anledning af Nyordning autoriseret af Amtmanden i Frederiksborg den 29. September 1802 (Reglementets § 32).

Sognekommissionen holdt sit første Møde den 28. September 1802. Kun Sognepræst Rodtwitt* og R. Wind i Egenskab

*) *Christian Pedersen Rodtwitt* var født i Bergen 25. Februar 1771. Efter at have været Orlogspræst i seks Aar blev han kaldet til Slagslunde-Ganløse den 20. Juni 1800. Han blev Consistorialraad 3. Juni 1844 og døde 28. Juni 1856. Han betegnes som Jubellærer, d.v.s. at han havde virket som Lærer i 50 Aar eller derover.

af Politimester eller som Repræsentant for de største Lodsejere var til Stede, idet disse skulde vælge de Sognemænd, der skulde træde ind i Kommissionen. Naar nogen siden afgik, valgtes Efterfølgeren af samtlige Distriktskommissionens Lemmer (§ 25).

De valgte var:	Underskrift:
Gaardmand Jens Mortensen, Slagslunde.	I:M:S.
— Niels Jensen, Ganløse.	N:I:S.
— Casper Drewes, Ganløse.	Casper Drevesen.
— Niels Larsen, Knardrup.	N:L:S.

Allerede i det første ordinære Møde skriver Hans Jensen ogsaa under. Hans Stilling betegnes senere som Foged, formentlig Sognefoged, der i Henhold til Reglementet var Politimesterens Stedfortræder.

Det noteres omhyggeligt hver Gang, at Mødet var indvarslet efter forudgaaende Tillysning fra Prædikestolen, idet fattige, som havde noget at begære eller anmelde, kunde indfinde sig. Mødet holdtes som Regel i Præstegaarden efter Gudstjenesten.

Reglen om, at man skulde holde Møde fire Gange om Aaret, nemlig 1. Søndag Eftermiddag i December, Marts, Juni og September, blev nogenlunde overholdt. I Egenskab af Formand og Kasserer aflagde Sognepræsten i Decembermødet Hovedregnskabet og forelagde Budgettet for det kommende Aar. Iøvrigt gjorde man Regnskab i hvert Møde, og der blev bevilget Hjælp.

Pastoratet var delt i tre Distrikter, nemlig Slagslunde, Ganløse og Knardrup.

Protokollen for Martsmødet 1805 indeholder eksempelvis følgende: Af frivillige Bidrag i afvigte Qvartal indsamledes af Slagslunde Sogns Beboere ved Fattig-Commissions Medlem Gm: Jens Mortensen 26 Rdl., af Ganløse Sogn ved Gm: Niels Jensen og Casper Drewes 10 Rdl. 3 Mark og af Knardrup ved Gm: Niels Larsen 19 Rdl. 12 Sk. I Januar Qvartal har Jens Mortensen udgivet 14 Rdl. 8 Sk., Sognepræsten 15 Rdl. o. s. v.

Indtægternes Tilvejebringelse.

Budget og Regnskab var, da man først kom rigtig i Gang, allerede i 1805 fast opbyggede og meget overskuelige. Som Eksempel kan tages Overslaget fra 1826.

1. Af Distriktets 384 Td. Hartkorn vil behøves $2\frac{1}{2}$ Spisedag og 16 Sk. pr. Td. Hartkorn.
2. 127 Parcellister betaler alt med Penge, hver Spisedag beregnet til 12 Sk.
3. Nogle og fyrretyve jordløse Husmænd svarer hver 1 Mark.
4. Af Ydere uden for Bondestanden:
 - a. Sognepræsten dobbelt med en Gaardmand pr. 10 Td. Hartkorn, dog ei mindre end 6 Rdl.
 - b. Af de trende Skolelærere hver 1 Rdl. = 3 Rdl.
 - c. Skovfoged Fischer 1 Rdl. 2 Mk.
 - d. Forrige Møller Borregaard 2 Rdl. 2 Mk.
 - e. Møller Seirøe 2 Rdl. 2 Mk.

Skatteudskrivningen i de enkelte Distrikter var følgende:

	<i>Spisedage:</i>	<i>Pengebidrag:</i>
Slagslunde	299 Dage à 12 Sk. = 37 Rdl. 36 Sk.	51 Rdl. 16 Sk.
Ganløse	511 Dage à 12 Sk. = 63 Rdl. 84 Sk.	31 Rdl. 56 Sk.
Knardrup	281 Dage à 12 Sk. = 35 Rdl. 12 Sk.	25 Rdl. 16 Sk.
1091 Dage à 12 Sk. = 136 Rdl. 36 Sk.		107 Rdl. 88 Sk.

Optrækkningen var ret grundig. Sognepræsten udfærdigede ikke blot Optrækningslister for jordløse Husmænd, men selv for Tjenestetyende med Anmodning om, at Pengene skulde være opkrævede inden en Maaned.

En fast aarlig Indtægt for Fattiggassen var »Overskud af Helsingør Tavle«. Beløbet laa som Regel mellem 15 og 20 Rdl. 1812 var det oppe paa 27 Rdl., og i 1815 var det nede paa 7 Rdl. 64 Sk.

Indtægten var lovbestemt, idet Reglementets § 46 indeholder følgende Bestemmelse: Overskuddet af Helsingør Hospitals

Tavle, naar nemlig den Sum, der er fastsat for enhver at svare til bemeldte Hospital, er fradraget.

1661 fik Helsingør Hospital Privilegium paa at lade en Tavle ombære i alle Landets Kirker med Undtagelse af København som Vederlag for de Tab, Hospitalet havde lidt ved Afstaaelsen af Skaane. Da det var menneskeligt, at Folk uden for Helsingør ikke var interesseret i Hospitalet, skete der i 1739 og 1740 visse Ændringer, der gik ud paa, at Vederlaget for hele Landet blev fastsat til 2260 Rdl. med en bestemt fastsat Sum til hver Kirke. Det Overskud, Indsamlingen indbragte efter Fradrag af det fastsatte Bidrag, tilgik den stedlige Fattigkasse.

Nytaarsdag, de tre store Højtider, Store Bededag, Søndagen efter den afskaffede Allehelgensdag samt paa enhver Dag, der var Communion, og paa den Dag, Præsten holdt Vaar- eller Høstprædiken, havde de valgte Medlemmer i Kommissionen Pligt til at ombære de fattiges Tavle i Kirken. Resultaterne fra Aar til Aar var eksempelvis følgende angivne i hele Rigsdaler. 1803: 26 og 1807: 21. Derefter kom en jævn Stigning til 1811: 55, 1812: 51, 1813: 12, 1814: 25 1817: 55 og 1818: 40. De følgende Aar faldt Beløbet og sluttede med 30 Rdl. i 1826.

Af andre frivillige Gaver skal nævnes, at der ved hver af de to Kirker var en Blok, hvis Indtægter ogsaa gik til Pastoratets Fattigvæsen. Befolkningens Offervilje var dog ikke overvældende. I 1826 indgik der saaledes kun 52 og 76 Sk. Undertiden var der mindre. For hele Perioden 1803—26 træffes der ikke noget Aar en samlet Indtægt paa denne Konto paa over 2—3 Rdl.

Derimod gav Gaver i Anledning af Bryllupper noget mere. Gennemsnitlig blev det til 7—8 Rdl. aarlig; enkelte Aar mere, f. Eks. i 1811 27 Rdl.

Frivillige Gaver fra Køber og Sælger ved Gaarde, Huse og Jorders Salg gav ganske vist kun smaa Indtægter til Fattigkassen, men Regnskaberne giver her et lille Glimt af det økonomiske Liv i en urolig Tid. Ejendomshandlernes Antal er eksempelvis følgende: 1805: 22. 1807: 9. 1808: 13. 1809: 22. 1810:

43. 1811: 26. 1812: 27. 1813: 22. 1814: 24. 1815: 5. 1816:16. 1818:17. 1819: 12. 1820: 14. 1821: 8. 1822: 13. 1824: 13. 1825: 7. 1826: 17.

Eksempler paa Gaver i Anledning af Ejendomshandler:

Jens Jensen købt og Karen Jens Andersen solgt Gaard No. 1 i Knardrup. 1806. 2 Rdl.

Anders Svendsen og Niels Andersen ved Ombytning af deres Indlodder paa Ganløse Mark. 1806. 48 Sk.

Skovrider Lund og Præsten Rodtwitt som Købere og Søren Christensen som Sælger af en Gaard i Slagslunde 1810. 8 Rdl. 1812 blev samme Gaard atter solgt, og der blev denne Gang erlagt 30 Rdl.

Lars Olsen købt og Lars Jørgensen solgt Hus og Jordlod i Ganløse. 1812. 2 Rdl.

Michael Sejerøe købt og Birthe Pedersdatter solgt Mølle, Gaard og Jorder i Knardrup. 1812. 20 Rdl.

Det er bemærkelsesværdigt, at der i Aarene umiddelbart før og efter 1810 er en Del Købere og Sælgere uden for Bondestanden. Det var Sædvane, at disse gav væsentligt mere end den fastboende Befolkning.

Allerede i 1814 var Gaverne igen meget beskedne.

Morten Nielsen købte og Niels Christensen solgte et Hus i Knardrup. 1814. 16 Sk.

Hans Jensen købte og Knud Poulsen solgte 3 Td. Hartkorn. 1816. 1 Rdl.

Dreve Caspersen købte og Casper Dreves solgte en Gaard i Ganløse. 1821. 1 Rdl.

Posterne »Bøder til Fattiggassen« kaster et ikke uinteressant Strejflys ind over Dagliglivets Smaasynder i det gamle Bondesamfund.

Mulkt af Gaardmand Peder Christensen i Ganløse for brugte fornærmelige Udtalelser mod Christen Poulsen og Anders Svendsen. 1810. 4 Rdl.

Samme Aar fik en Tjenestekar, der ikke vilde tiltræde den

Tjeneste, han havde fæstet sig i, 4 Rdl. i Bøde, og det kostede 2 Rdl. at fornærme Skolekommissionen.

Forlig mellem Simon Nielsen og Anders Nielsen. 1812. 2 Rdl.

Mulkt af Gaardmand Lars Mortensen m. fl. efter Øvrighedens Ordre for Udeblivelse fra Brændetransport. 1812. 21 Rdl.

For Forsøg paa Tiendesvig mod Sognepræsten maa en Husmand i 1812 bøde 2 Rdl.

1814 fik 20 Husmænd i Ganløse Mulkter for Udeblivelse fra Arbejdet ved Knardrup Skole.

En Gaardmand maatte for sin Søns ulovlige Flytning i 1815 bøde 1 Rdl. 64 Sk.

I 1824 kostede det en Husmand 4 Rdl. at fornærme Skolelærer Gjerløv* i Slagslunde.

En Kvinde forlod i 1825 sin Plads i Hirschholm og begav sig til Ganløse. Det blev takseret til 4 Rdl.

1826 fik en Ungkarl en Bøde paa 5 Rdl. for at fornærme Mølleren i Knardrup.

Samme Aar maatte 3 unge Mænd bøde hver 1 Rdl. for voldsomt Overfald under Hjemgangen fra Session, og en Pige i Slagslunde maatte erlægge det samme for Udtalelser om adskillige Koner i Slagslunde.

Testamentariske Gaver forekommer af og til.

Efter Knud Jensens Testamente gav Enken Kirsten Andersdatter 2 Rdl. ved at indtræde i nyt Ægteskab.

Den afdøde Degn Vitus Jacobæus** testamenterede Kassen 5 Rdl. i 1807.

Optagne og ved Auktion solgte Kreaturer gav 9 Rdl. 64 Sk. i 1807 og i 1808 6 Rdl.

*) *E. Gjerløv* var født i Norge 1777. Efter at have taget Lærereksamen blev han 1804 Lærer og Kirkesanger i Slagslunde. Han døde 1843.

***) *Vitus Jacobæus* var født 1733. Søn af Sognepræsten Christopher Jacobæus i Slagslunde. 1759 blev han Skoleholder i Ganløse og derefter Degn i Slagslunde, hvor han døde ugift i 1806.

Frivillig Gave af Husmand Jens Jensen for 7 fra Gaardmand Kristen Poulsen optagne Svin. 7 Rdl.

Godvillig Gave af Knardrups Bys Ungdom ydet, da der blev holdt Majgilde i 1817. 5 Rdl.

Ved et Middags-Maaltid i Præstegaarden 1808 blev der givet 10 Rdl. 54 Sk. til de fattige.

I Regnskaberne forekommer i Ny og Næ Refusioner fra andre Pastorater, mest fra København, ligesom man ogsaa enkelte Gange maatte betale for trængende uden for Sognet, men dog først efter Paalæg fra Amtet. Reglementets § 6 angiver, at fattige, der er fødte og opdragne i Sognet, og som har Bopæl der ved Trangens Opstaaen, er forsørgelsesberettiget i Sognet. Det samme var gældende for Folk, »som i de sidste 3 Aar enten bestandigt eller dog i længere Tid end paa noget andet Sted, have der haft Tilhold og paa lovlig Vis ernæret sig«.

De bedrøveligste Indtægter i Regnskaberne var Posterne: Almissemøllers Efterladenskaber. Det var en ufravigelig Regel, at disse Ejendele altid blev solgt ved Auktion. I flere Tilfælde indkom der overhovedet intet og som Regel blev det kun til meget smaa Beløb. 1809: 2 Rdl. 34 Sk. 1814: 8 Rdl. 54 Sk. og 2 Rdl. 60 Sk. 1820: 7 Rdl. 3 Sk.

Forsørgelsesmaaden og Udgifternes Størrelse.

Efter Reglerne var de fattige delt i 3 Klasser.

1. Klasse omfattede gamle uden Arbejdsevne, Invalider og kronisk syge. Forsørgelsesmaaden var som Regel den, at disse Mennesker modtog Spisedage paa Omgang hos Bønderne, og fik Pengehjælp til Husly, Brændsel samt Medicin eller blev udsat i Pleje.

I 2. Klasse var opført forældreløse Børn og Børn, som Forældrene ikke kunde tage sig af. Disse ikke faa Børn blev altid anbragt i Pleje hos private i eller uden for Pastoratet og efter alt at dømme hos Familien. Der blev som Regel ydet Plejepenge og Beklædningshjælp.

Til 3. Klasses fattige henregnede man arbejdsføre Personer, der var kommet i forbigaaende Trang, men som iøvrigt kunde klare sig selv. Det hyppigste var, at man ydede Pengehjælp, men Spisning paa Omgang forekom dog ogsaa.

Om de fattiges Fordeling inden for de tre Klasser og den samlede Udgift til Forsørgelsesvæsenet kan der eksempelvis gives følgende Oplysninger for hele Tidsrummet:

	Ant. nydende				Udgift incl.	Ant.	Pris pr.
	Kl. 1,	2,	3	Ialt	Spisedage.	Spisedage	Spisedag
1803:	8	2	16	26	162 Rdl.	—	—
					+ 31 Td. Korn		
1807:	8	1	11	20	621 Rdl.	—	8 Sk.
1811:	4	5	6	15	558 —	—	12 =
1815:	6	2	4	12	615 —	—	16 =
1817:	5	1	8	14	580 —	2109	16 =
1821:	8	0	6	14	615 —	2070	12 =
1825:	4	5	9	18	448 —	998	12 =
1826:	2	5	8	15	294 —	1091	12 =

Ved Folketællingen i 1801 var Folketallet i Slagslunde og Ganløse Sogne henholdsvis 360 og 607, ialt 967 Indbyggere.

I Regnskaberne findes Priserne for det samlede Antal Spisedage først ført til særskilt Indtægt fra 1817. Indtil da var Spisedage medregnet i den samlede Skatteudskrivning. Udgiften til Spisedage for de enkelte Nydere er derimod specificeret for hele Perioden.

Ved at trække Værdien af Spisedagene fra den samlede Udgift kan man finde Fattigvæsenets kontante Udgifter.

1817: 580 Rdl. ÷ 351 Rdl. = 229 Rdl. (16 × 2109 : 96 = 351 Rdl. 48 Sk.)

1821: 615 Rdl. ÷ 259 Rdl. = 356 Rdl.

1825: 448 Rdl. ÷ 125 Rdl. = 223 Rdl.

1826: 294 Rdl. ÷ 136 Rdl. = 158 Rdl.

Af de kontante Ydelser medgik der i Aarene 1817—26 maksimalt 8 Rdl. aarlig til trængende i 1. Klasse. Det vekslende Antal forældrelose Børn kostede noget, men den store Del af Pen-

gene blev brugt til forbigaaende Understøttelse af fattige i 3. Klasse.

Regnskabet fra 1803 ligner ikke ganske de følgende. Man be-
fandt sig nemlig i Overgangstiden mellem den gamle og nye
Ordning. Til ovenstaaende Udgift fra 1803 paa 162 Rdl. maa
lægges Værdien af 15 Td. Rug og 16 Td. Byg, der var leveret
de fattige in natura. Til Belysning af Forsørgelsesmaaden efter
den gamle Regel skal nævnes enkelte Eksempler.

C. J. 82 Aar. Tilstaaet 6 Skp. Rug. 1 Td. Byg. 2 Rdl. aarlig.
M. H. for hendes 3 Børn. 1 Td. Rug. 1 Td. Byg. 2 Rdl.

J. J.'s Søn T. En Krøbling. 8 Aar. Tilstaaet 24 Sk. om Ugen.

B. S. og Hustru. Han 70 og hun 64 Aar. 1 Td. Rug. 1 Td.
Byg. 2 Rdl. i Penge.

L. M. Opfostringshusbarn. Tilstaaet 1 Mk. om Ugen til
Paaske.

Den fornævnte 82-aarige C. J. modtog det tilstaaede Korn fra
tre Gaardmænd. To leverede hver 2 Skp. Rug og 3 Skp. Byg og
den tredie 2 Skp. af hver Slags.

Enken M. H. modtog paa samme Maade Kornet fra 2 Gaard-
mænd.

Ud over de nævnte Kornydelse og de yderst beskedne Penge-
ydelse maa der formentlig være ydet Spisedage. Forhandlings-
protokollen og Regnskaberne tier herom, men det har her som
andre Steder sikkert været en fast Praksis.

Efter den nye Ordning blev der ved Budgetbehandlingen ud-
arbejdet en nøjagtig Forsørgelsesplan med Specifikation for hver
enkelt trængende.

Som Eksempel herpaa skal anføres nogle fattige af 1. Klasse.

L. K. Slagslunde. 76 Aar. Meget svag og skrøbelig. I Forhold
ulastelig. Har boet i Sognet i 37 Aar. Indsidderske hos Hus-
mand Peder Christensen. Kan for Alderdom og Svaghed intet
fortjene. Nød sidste Aar 365 Spisedage in natura samt 8 Rdl.
til Ildebrændsel og Vask. Nyder i Aar samme Understøttelse
som forrige Aar.

O. H. Slagslunde. 36 Aar. Har en ulægelig Benskade. I Forhold sædelig og ordentlig. Født i Sognet og har næsten stedse opholdt sig der. Kan intet fortjene, da han som oftest maa holde Sengen. Nyder 365 Spisedage in natura samt 8 Rdl. til Vask og Plaster. Ingen Hjælp uden fri Hus hos sine gamle Forældre.

De to Eksempler er typiske for hele Perioden. Det drejede sig enten om gamle udslidte, sengeliggende og jævnlig blinde Mennesker eller Invalider (mange Krøblinge og enkelte afsindige), der i mange Tilfælde var uden nære paarørende og uden Hjælp fra anden Side, og som blev forsørget med det strengt nødvendige. Hvis de blot kunde klare sig nogenlunde, gik de paa Omgang og spiste paa de forskellige Gaarde. I modsat Fald fik de Maden bragt.

Ud over det daglige Brød fik de kun i Nødsfald Hjælp til Husly og Brændsel. I Aarene 1803—11 var den maksimale Pengeydelse til disse Formaal 4 Rdl. aarlig. 1812 blev Beløbet forhøjet til 8 Rdl., men en Nedsættelse til 4 Rdl. fandt allerede Sted Aaret efter. Fra 1816—26 blev der igen ydet 8 Rdl. Om blot det mindste Beløb til personligt Behov, herunder Klæder, tier de gamle Regnskaber.

Eksempler paa fattige i 2. Klasse.

J. P. Ganløse. 5½ Aar. Fader- og moderløs. Født i København, men paanødet Sognet, da Forældrene var forsørgelsesberetigede her. Ingen Hjælp af andre. Endnu i Kost hos Husmand Anders Sørensen for 4 Mk. 8 Sk. om Ugen samt fornødne Klæder.

Fire forældreløse Lærerbørn var ogsaa i en Aarrække paa Fattigvæsenet. De blev anbragt hos Slægtninge i Gørløse, Store Lyngby, Lille Lyngby og Kregme. Betalingen var 10 Rdl. aarlig til Klæder.

Overslag og særlig Regnskaberne for fattige af 3. Klasse aabenbarer nøjagtig de samme Ulykker og Skrøbeligheder, man kan træffe i vor Tids Socialregnskaber.

Gennem næsten en Menneskealder træffer man en fremmed

Fugl, en Islænding, der har Vanskelighed ved at klare sig, »fordi han ikke har Forstand paa Bondearbejde«, og derfor modtager han 10 Rdl. aarlig til Husleje og Brændsel.

Den ældre Indsidder (Landarbejderen) og den yngre med den store Børneflokk figurerer jævnlig med beskedne Understøttelser, naar Vinteren og Arbejdsløsheden sætter ind.

Enken og Indsiddersken, som det ogsaa kneb for om Vinteren, fik 8 Rdl., under Sygdom ydede man yderligere 10 Rdl. og endelig til sidst en Ligkiste til 3 Rdl. 48 Sk.

Hjælp til Hustrus og Børns Underhold under Forsørgerens Indkaldelse til Militærtjeneste træffes en enkelt Gang, herunder Barsels- og Begravelseshjælp til et Par Børn.

Medens Manden afsonede en Straf, maatte Fattigvæsenet i et andet Tilfælde støtte Familien hjemme.

Et Slegfredbarn, hvis Moder havde Bopæl i Sognet, vendte 13 Aar gammel tilbage efter at have vandret rundt i nogle Aar. Da Barnet intet havde, modtog Moderen i Løbet af en Maaned 2 Rdl. 48 Sk. paa Betingelse af, at Pigen regelmæssigt søgte Skolen.

Skønt Reglementet i §§ 62—74 indeholder ret detaillerede og skarpe Bestemmelser om Betleri, f. Eks. kunde man ansætte 1 eller 2 Betjente til Hjælp for Sognefogeden, hvor Betlernes Mængde gjorde det nødvendigt, indeholder Fattigregnskaberne intet om dette Forhold. Som alle andre Steder har der sikkert baade været lokale og udensogns Tiggere. De i Sognet hjemmehørende har formentlig faaet Lov til at passe sig selv, idet man ved Retsforfølgelse efter Reglementet blot skulde forsørge de paagældende efter udstaaet Straf, medens de fremmede efter Bestemmelserne skulde tages i Forvaring af Sognefogeden og Politiet og hjemsendes ikke for Sognets, men for Amtsfattigkassens Regning. Disse Sager blev derved det stedlige Fattigvæsen helt uvedkommende.

Svært og ydmygende maa det have været at være fattig i hine Tider. Styrelsen, der supplerede sig selv ved de valgte Re-

præsidentens Afgang, var ikke alene præget af de to Embedsmænd, men vel ogsaa af den besiddende Del af Befolkningen, hvis hele økonomiske og sociale Syn var bundet af den hævdevundne Naturaløkonomi med dens Fordele og Skavanker, og derfor har det sikkert været vanskeligt at faa nye Synspunkter frem.

Kun naar Arbejdsevnen var helt forsvundet og alle andre Kilder var udtømte, bevilgede man Hjælp, og da i saa ringe Omfang, at særlig de gamle utvivlsomt ikke har været i Stand til at klare sig uden tilfældige Almisser eller Tiggeri. Størst Smidighed udviste man ved forbigaaende Trang, medens de gamle og Invaliderne blev kørt i stramme Tøjler ved Brug af bestemte Normalsatser for Pengehjælp, der laa paafaldende faste trods de vekslende Konjunkturer.

Paa Grundlag af det foreliggende Materiale skønnes Systemet i flere Tilfælde at have virket uretfærdigt, og i Almindelighed bærer hele den sociale Forsorg umiddelbart Præg af unødigt Haardhed. Dette kommer tydeligst frem, naar der ses hen til, at der i hele Perioden i Gennemsnit aarligt i det lille Samfund med ca. 970 Mennesker kun var ca. 5 fattige i 1. Klasse svarende til Nutidens Alders- og Invalidere.

Ved at gennemlæse de gamle Blade faar man yderligere en Anelse om en vis haabløs Elendighed, hvilket fremgaar deraf, at man ikke møder Udgifter til Lægehjælp af nogen Art og kun enkelte Gange Bevillinger til Medicin (Plaster).

Hvad har Aarsagen været til denne tilsyneladende inhumane Indstilling overfor Samfundets Stedbørn? Næppe anden end den, at Befolkningen som Helhed har maattet arbejde haardt for det daglige Brød med yderst ringe kontant Pengeudbytte, hvorfor man kort og godt ikke har været i Stand til at afse Midler til andre.

De meget beskedne frivillige Gaver, bl. a. i Kirkeblokkene, og den paagaaende Maade, hvorpaa paalignede Beløb blev indkrævede, tyder paa, at Befolkningens brede Lag i høj Grad har

savnet Penge i den daglige Omsætning. Det er derfor ikke uforklarligt, at Regnskaberne i saa høj Grad, som det er Tilfældet, bærer Præg af Naturaløkonomien, og at man har holdt de konstante Understøttelser nede paa det mindst mulige.

KILDER

Slagslunde-Ganløse Sognes Fattigprotokol 1803—26. Slagslunde Præstegaards Arkiv.

Plan til Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse paa Landet i Sjælland, af 15. Juni 1802.

Reglement for Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse paa Landet i Danmark, af 5. Juli 1803.

J. P. Jørgensen: Landsogdenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage (J. P. Jørgensen var Gaardmand i Ganløse, og Bogen indeholder en Udskrift af Slagslunde Sogns Fattigprotokol for Aaret 1732).

VALGENE TIL DEN GRUNDLOV- GIVENDE RIGSFORSAMLING

I FREDERIKSBORG AMT DEN 5. OKTOBER 1848

A/ RASMUS NIELSEN

Ved Frederik den Syvendes Tronbestigelse 20. Januar 1848 indledes en ny Tid i Danmark. Allerede den 28. Januar udstedte Kongen et Reskript om en fælles Stænderforsamling med besluttende Myndighed for hele det danske Monarki: Kongeriget og Hertugdømmerne (Slesvig og Holsten). Der skulde være lige mange Medlemmer for hver af disse to Landsdele, hvorved Kongerigets ca. 1,3 Mill. Indbyggere ikke vilde faa mere at sige end Hertugdømmernes ca. 800.000.

Der var ikke ret mange, som syntes om dette Reskript.

Imidlertid tog Udviklingen snart Fart. De nationale og liberale Stemninger fik under Indtrykket af Februarrevolutionen i Paris Luft under Vingerne. Denne folkelige Rørelse medførte, at Frederik den Syvende omtrent to Maaneder senere afskedigede det gamle konservative Ministerium og 22. Marts udnævnte et nyt, det saakaldte Martsministerium, af udpræget liberal Farve.

Det blev dette Ministerium, som skulde slaa Oprøret i Hertugdømmerne ned og skaffe Danmark en fri Forfatning.

Den 4. April udsendtes en kgl. Kundgørelse om, at Reskriptet af 28. Januar var ophævet, og at Stænderforsamlingerne skulde sammenkaldes for at afgive Betænkning over et Regeringsforslag til en Valglov, hvorefter den grundlovgivende Rigsforsamling skulde vælges.

Ifølge dette Forslag skulde Rigsforsamlingen bestaa af 193

Medlemmer for Kongeriget og Slesvig, hvoraf de 48 skulde udnævnes af Kongen for at udligne Folkevalgenes Tilfældigheder. Denne Bestemmelse hidrørte fra de konservative Medlemmer af Ministeriet. De 145 Medlemmer — 114 fra Kongeriget og 31 fra Slesvig — skulde vælges ved almindelig Valgret. Paa Grund af Krigen kom Sønderjyderne dog ikke til at deltage i Valget, saa Rigsforsamlingen kom kun til at bestaa af 114 folkevalgte og 38 kongevalgte Medlemmer.

Den 26. April samledes Østifternes Stænderforsamling i Roskilde og drøftede Valglovsforslaget. Bondevennerne og de radikale Københavnerne, »Hippodrommændene«, som de kaldtes, angreb Kongevalgene voldsomt, mens de Nationalliberale kunde stemme for Regeringsforslaget, fordi de ansaa det for heldigt, at Kongen fik Lejlighed til at bøde paa Folkevalgenes Tilfældigheder. Dette gav Anledning til, at de to demokratiske Partier: Bondevenner og Nationalliberale, der hidtil havde været enige, gik hver sin Vej. Ved Afstemningen var der 17 af 68 Medlemmer, som stemte imod Kongevalgene.

Den 17. Juni samledes den nørrejske Stænderforsamling i Viborg, og her stemte kun Redaktør B. Rée fra Aalborg imod Kongevalgene.

Den 7. Juli 1848 udkom Valglovsforslaget som Lov. Ifølge denne skulde Valget foregaa i Distrikter, hver paa ca. 12.000 Indbyggere, beregnet efter Folketællingen 1. Febr. 1845. Kongeriget blev delt i 114 Distrikter, som hver valgte een Rigsdagsmand.

Frederiksborg Amt deltes i 6 Distrikter. 1. Distrikt (Helsingør) havde 12.938 Beboere, 2. (Hellebæk) 12.092, 3. (Ramløse) 12.558, 4. (Frederikssund) 12.175, 5. (Slingerup) 11.902 og 6. (Hillerød) 12.434.

Valgret havde enhver 30-aarig Mand med et uplettet Rygte, egen Husstand og Raadighed over sit Bo; desuden skulde han være fri for Gæld til Fattigvæsenet og have boet eet Aar i Valgdistriktet.

Valgbar var enhver 25-aarig Mand, der opfyldte samme Betingelser som ved Valgretten; dog behøvede han ikke at bo i Distriktet.

Man skulde enten personlig eller ved en bekendt Mand henvende sig til Kommunalbestyrelsen og begære sig optaget paa Valglisten for at kunne afgive sin Stemme ved Valget. Det blev bekendtgjort ved Annoncering eller ved Kirkestævne paa Landet ved Trommeslagning og Plakater i Købstæderne, naar Indtegningen til Valglisten skulde finde Sted.

Da de valgberettigede selv skulde melde sig til Valglisten, var det naturligvis kun de mest interesserede, som meldte sig. I Helsingør meldte der sig kun 430 Vælgere, skønt der var over 1000 valgberettigede. Der blev indskrevet ialt 620 Vælgere i Helsingørdistriktet. I Hillerød var der kun 156 Vælgere.

Enhver Vælger skulde møde paa Valgstedet i Distriktet for at kunne afgive sin Stemme.

Der var tre politiske Partier: Bondevennerne, Højre og de Nationalliberale.

Bondevennerne eller Venstre lededes af »Bondevennernes Selskab«, som var stiftet 5. Maj 1846 og havde sit eget Blad »Almuevennen«. Dets Ud giver var den dygtige Agitator I. A. Hansen.

Dette Parti havde især Tilhængere blandt Landbefolkningen paa Øerne. Dets Program var Afskaffelse af Fæstevæsenet, Indførelse af lige Værnepligt for alle, almindelig Valgret, Etkammersystem, suspensivt Veto m. m.

Det var det eneste Parti, der var organiseret. Det havde Distriktsformænd rundt omkring i Valgdistrikterne.

Højre eller de Konservative, der havde Tilhængere dels i Byerne og dels blandt Godsejerne og deres Funktionærer, ønskede Forbindelsen mellem Kongeriget og Hertugdømmerne bevaret, da de derved mente, at det danske Monarki bedst kunde holdes sammen. De blev kaldt Helstatsmænd. De var Modstandere af den almindelige Valgret.

De Nationalliberale eller Centrum hørte især hjemme i Købstæderne. Deres Program var almindelig Valgret og Ejderpolitikken: Slesvig skulde have en fri Forfatning sammen med Kongeriget, mens alt politisk Fælleskab mellem Slesvig og Holsten skulde ophæves.

Den 21. Juli fraraadede »Almuevennen« i en Artikel at vælge de Mænd ind i Rigsforsamlingen, som i Stænderforsamlingerne havde stemt for Kongevalgene. »Bondevennernes Selskab«s Bestyrelse, hvis Formand var Overretsprokurator Balthazar Christensen, sluttede sig senere i det væsentlige til denne Opfordring; dog foreslog den, at man kun burde vrage de Mænd, der havde stemt for Kongevalgene, i Kredse, hvor ingen mere demokratisk-sindede Kandidater kunde faas.

Denne Vedtagelse vakte den største Harme i de Nationalliberales ledende Kredse, og der udbrød nu en Strid, som hidse Land imod By.

Bestyrelsen for »Bondevennernes Selskab« udsendte 25. Juli en Skrivelse til Distriktsformændene om at oprette en Valgkomité i ethvert Valgdistrikt; den skulde bestaa af en Mand fra hvert Sogn, Distriktsformanden og helst nogle Mænd fra Købstaden, hvis en saadan fandtes i Distriktet. Denne Komite fik til Opgave at skaffe en Valgkandidat til Distriktet.

Forud for Valget var der noget Røre i Frederiksborg Amt; men Interessen her var dog ikke saa stor som i de andre sjællandske Amter, hvor ca. $\frac{1}{3}$ af de valgberettigede havde meldt sig til Optagelse paa Valglisterne.

Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling blev ved kgl. Resolution af 10. Sept. fastsat til 5. Oktbr. 1848.

Valget lededes i hvert Distrikt af en Valgbestyrelse, som bestod af et eller flere Medlemmer fra hver Kommune, valgte af Kommunalbestyrelserne blandt disses Medlemmer. Borgmesteren i Købstaden var i Almindelighed Formand for Valgbestyrelsen. Han sørgede for, at Valget blev bekendtgjort for Vælgerne ved Annoncering, Læsning ved Kirkestævne i Landsognene og ved

Trommeslag og Plakater i Købstæderne. Han modtog Anmeldelser af Kandidater, som personligt skulde fremstille sig for ham Dagen før Valget.

Fremgangsmaaden ved Valget var følgende:

Valghandlingen, der begyndte Kl. 10 eller 11, aabnedes af Valgbestyrelsens Formand, der oplæste den kgl. Kundgørelse om Valget, hvorefter han udbragte et Leve for Kongen. Derefter fremstillede han Kandidaterne for Vælgerne og opfordrede Stillerne til at udtale sig.

Efter at en eller flere Stillere havde anbefalet en Kandidat, fik denne Ordet. Efter hans Tale anbefalede nogle Stillere den næste Kandidat. Saaledes fortsatte man, til alle Kandidaterne havde talt. Saa kunde Vælgerne rette Forespørgsler til Kandidaterne.

Derpaa foretoges der Afstemning om Kandidaterne ved Haandsoprækning, den saakaldte Kaaring, og den Kandidat, som fik flest Stemmer, var valgt eller kaaret, hvis ingen af Kandidaterne eller mindst 50 Vælgere forlangte skriftlig Afstemning i Løbet af en Time.

Den skriftlige Afstemning var mundtlig og offentlig, det vil sige, enhver Vælger skulde sige til et Valgbestyrelsesmedlem, hvilken Kandidat han vilde stemme paa, og dennes Navn blev saa skrevet ud for Vælgerens paa Valglisten. Man kaldte det »navnlig Afstemning« eller »at stemme til Protokollen.« Der blev skriftlig Afstemning i fire af Frederiksborg Amts Distrikter.

1. Distrikt: Helsingør

bestod af Helsingør Købstad og tre Sogne: Fredensborg, Asminderød og Grønholt.

En Vælger opfordrede i »Helsingørs Avis« for 20. Sept. 1848 Borgerrepræsentanterne (Byraadsmedlemmerne) i Helsingør eller mulige Valgbestyrere til at holde et Prøvevalg dels for at vejlede Vælgerne og dels for at forebygge, at Stemmerne ved det egentlige Valg blev spredt.

22. Sept. meddelte Avisen, at to Kandidater, Skibsklarerer *K. H. A. Gad* i Helsingør og Byfoged, Kancelliraad *J. B. Orlík* i Helsingør, vilde stille sig.

Otte Vælgere i Helsingør indbød i Avisen for 25. Sept. til et Prøvevalg i Øresundsforeningens Lokale 27. Sept.

Der mødte 200 Vælgere. Rektor *Simesen* blev valgt til Dirigent. Han gjorde opmærksom paa, at naar man ønskede Forfatningen bygget paa et sandt demokratisk Grundlag, maatte en af de Grundrettigheder, der tilsikredes Folket, være fri Undervisning fra den laveste til den højste for alle dem, der forbandt gode Anlæg med en god Vilje til at benytte den, og i saa vid Udstrækning som Statens Midler tillod. Ethvert velordnet Samfund burde altid regeres af et Aristokrati af de klogeste, redeligste og bedste; men disse maatte ikke som hidtil fortrinsvis tages ud af enkelte Familier, hvis Stilling og Formue tillod dem at give deres Børn en bedre Opdragelse; Bondens og Arbejderens Søn maatte, naar han var velbegavet og flittig, have samme Udsigt til at blive en af Statens ypperste som den fornemmes og riges; da først kunde der være Tale om et Demokrati.

Orlík fremhævede, at Valget af den Mand, af hvem Distriktet vilde se sig repræsenteret paa den forestaaende Rigsdag, maatte være afhængigt af Vælgernes Tillid til de Mænd, der stillede sig som Kandidater. Han omtalte, hvorledes Folket dels ved Kommunalordningen og dels ved Stænderinstitutionen var blevet forberedt til en fri Forfatning. Han udtalte sig for et konstitutionelt Monarki paa et demokratisk Grundlag og erklærede, at han som Rigsdagsmand vilde arbejde for Lighed i borgerlige og politiske Rettigheder, for lovbegrundet Sikkerhed for Person og Ejendom, Presse- og Foreningsfrihed og almindelig Værnepligt, men fremhævede Nødvendigheden af en rolig og besindig Udvikling. Overgangen burde ske saa lempeligt og roligt, at de forskellige Interesser tilbørligt blev taget i Betragtning. Han vilde stemme efter Overbevisning uden at være bundet ved nogen bestemt Overenskomst med Vælgerne.

Gad, som var anbefalet af »Bondevennernes Selskab«, erklærede, at han var kommet til den Overbevisning, at Magten egentlig tilhørte Folket alene, og at Magten i andre Hænder kun var at betragte for en midlertidig Tilstand. Dette havde han fundet bekræftet i Historien, og det havde vist sig som Sandhed hos os selv ved Begivenhederne 21. Marts. At bevare denne Magt og at sikre dens rette Brug er den Opgave, som skal løses ved den ny Statsforfatning og ved den nye Form af Kongedømmet.

Han ansaa denne Forandring for et Forsoningsværk, ved hvilket man gik tilbage til Folkets oprindelige og samfundsmæssige Ret. Kongen, der ifølge den historiske Ret havde modtaget Magten fra sine Fædre, havde nu erkendt, at denne Magtbesiddelse ikke kunde forenes med Fornuftens Ret, Kongernes som Folkenes evige Lov.

Forfatningen maatte mægle mellem Folk og Fyrste, og dette var efter hans Opfattelse Grundtanken i det konstitutionelle Monarki. Meningerne om Magtens Udstrækning til Folk og Fyrste var meget forskellige. Det danske Folk ønskede et demokratisk konstitutionelt Monarki; derfor maatte den største Magt ligge hos Folket. Magten, som i et Tidsrum havde været Kongen overdraget, havde denne faktisk til Dels delt med dem, som paa hans Vegne havde udøvet den. Dette havde medført Forrettigheder for nogle, til Skade for andre. De privilegerede var især Adel, Godsejere og en stor Del af Embedsstanden. Disse maatte nu lide et Tab; de maatte stilles lige med det øvrige Folk, som de jo oprindelig havde tilhørt. Der skete dem ingen Uret, da man derved kun tilvejebragte borgerlig Lighed, en praktisk Udførelse af Skriftens Bud, at alle Mennesker skulde være Brødre.

Denne Lighed maatte søges bevaret og styrket ved Ytringsfrihed. For Lighedens Skyld vilde han holde paa Etkammersystemet, indtil man kunde paavise et Tokammersystem, der var grundet paa Folkevalg alene og ubetinget hyldede Ligheden.

Han var Demokrat og vilde Demokratiet i Sandhed. Distrik-

tet burde vælge en Mand af faste og erkendte demokratiske Grundsætninger. Baade Olrik og han maatte nu være hjemfaldne til offentlig Kritik for saa vidt deres politiske Anskuelser og Færd angik. Olrik havde aldrig vist sig deltagende for de politiske Bevægelser eller nogen Sinde været kendeligt berørt af Frihedsideen. Han fraraadede Olricks Valg, skønt han agtede ham højt, da han var en retsindig Mand og en dygtig og virksom Embedsmand.

Til Slut ønskede han, at det danske Folk aldrig maatte glemme Skolen og Kirken.

Efter Flertallets Ønske blev der foretaget Kollektivafstemning, hved hvilken Olrik fik 66 Stemmer, og Gad 100.

Ved selve Valget 5. Oktober, der fandt Sted i Øresundsforeningens Lokale, var over 500 Vælgere mødt.

Valghandlingen aabnedes og lededes af Valgbestyrelsens Formand, Borgmester, Etatsraad *Stenfeldt*. Han fremstillede de to Kandidater: *Gad* (V.) og *Olrik* (Centrum) for Vælgerne og oplæste Navnene paa deres Stillere. Der nævnes kun een Stiller for *Gad*, nemlig Skibsklarerer *Thune*. Olrik havde 11 Stillere, blandt hvilke skal nævnes Politiasistent *Scholten*, Slotsgartner *Rothe*, Bødkermester *J. C. Krüger*, Grosserer *J. P. Lundvall*, Købmand *E. v. Mehren*, Sogneforstander i Asminderød *Jørgen Jørgensen* og Forpagter *F. W. Møller*, Humlebæk Kro.

Scholten og *Rothe* anbefalede Olrik.

Olrik fremsatte lignende Synspunkter som paa Vælgermødet. Da Udkastet til Grundloven endnu ikke var offentliggjort, kunde han ikke udtale sig om de Spørgsmaal, der vilde blive Genstand for Debat i Rigsforsamlingen. Han ønskede et konstitutionelt arveligt Monarki paa et demokratisk Grundlag. Borgerne skulde have lige borgerlige og politiske Rettigheder. Han vilde have Tros-, Presse- og Foreningsfrihed og Almenvæbning, et stærkt Folk og en stærk Regering, ingen Skyggekonge; men en stærk Konge, Etkammersystem og absolut Veto.

Borgerne skulde være lige for Loven og Domstolene. Arve-

lige Forrettigheder, Rang og Titler skulde afskaffes. Uligheden mellem det privilegerede og det uprilegerede Hartkorn skulde udjævnes.

Han vilde arbejde for Domstolenes Uafhængighed, Ejenomsretten burde haandhæves som en af Statens vigtigste Grundpiller. De arbejdende Klassers Kaar burde lindres og forbedres ved en forøget Adgang til Erhverv. Næringsforholdene burde ordnes paa en bedre Maade uden at ophæve de forskellige Lav og Korporationer.

Skønt Gad ved Prøvevalget havde fraraadet hans Valg, vilde han dog ikke udtale sig om sin Modkandidat, men overlade til Vælgerne at afgøre, hvem de vilde vælge.

Thune optraadte som Anbefaler for Gad. Han var overbevist om dennes store Dygtighed og Indsigt og ansaa ham for en dygtig Repræsentant for Borger- og Bondestand. Gad havde uden Vederlag ofret Helsingør Kommune megen Tid og taget sig af Regnskabet, Skole- og Fattigvæsenet.

Gad udtalte sig omtrent som paa Vælgermødet og sluttede sig til mange af *Olriks* Udtalelser.

Rektor *Simesen* mente, at der ikke var Tale om Frihed eller Ikke-Frihed, men om lidt mere eller lidt mindre Frihed. Vi havde hidtil været lykkeligere end mange Nationer med en fri Forfatning, saa vi behøvede ikke at søge Lykken ved at kaste det gamle bort og skabe lutter nyt, skønt man vistnok burde ønske al den Frihed, der kunde bidrage til at befæste vor Lykke. Da begge Kandidater vilde arbejde for samme Friheder, burde man tage Hensyn til Kandidaternes Person og støtte ham, der følte varmt for sine Medmenneskers Vel.

Ved Kaaringen var der Flertal for *Olrik*, og *Gad* erklærede sig villig til at træde tilbage uden Afstemning til Protokollen; men *Olrik* forlangte skriftlig Afstemning og fik 278 Stemmer, og *Gad* 152. Af 620 Vælgere havde 430 eller 69,3 pCt. stemt.

2. Distrikt: Hellebæk

bestod af 9 Sogne: Tikøb, Hornbæk, Hellebæk, Esbønderup, Nødebo, Søborg, Gilleleje, Græsted og Maarum. Valgstedet var Esrom Kro.

Amtsraadet valgte Forstraad, Skovrider Bjørnsen til Formand for Valgbestyrelsen. ·

Tikøb Pastorat hørte dengang til et af de største her i Landet, idet det talte omtrent 6300 Indbyggere, saa det allerede paa Grund heraf kunde dominere Valget i Distriktet, naar ingen særlige Omstændigheder ellers traadte til. Man antog det ogsaa for afgjort, at den Kandidat, som Tikøb Sogn vilde opstille, maatte blive valgt. I Sognet havde 250 Vælgere indtegnet sig, mens samtlige Distriktets vestlige Sogne talte 120 indtegnede Vælgere.

I et af de andre Sogne skete det, at en Mand, hos hvem Valglisten var henlagt, helt undgik at omtale dette til Folk, som daglig kom i hans Hus, hvoraf Følgen blev, at kun meget faa udenfor Sogneforstanderskabets Medlemmer blev indtegnet.

Ved et Prøvevalg sidst i September i Esrom, hvor næppe en Snes Mennesker udenfor Tikøb Pastorat var til Stede (der var mødt ialt ca. 150), viste det sig straks, at den Mand, Kammerraad *Rasmussen* til Louisenlyst, som Bønderne dér havde forenet sig om at vælge, efter al Sandsynlighed maatte blive Distriktets Kandidat, hvis han ikke selv havde forspildt sin Fordel ved sit uheldige Foredrag ved Prøvevalget og paa Valgdagen.

Ved Prøvevalget talte først Kand. *Lassen* til Sindshvile og udviklede livligt og smukt Betydningen af det Skridt, det danske Folk stod i Begreb med at foretage; til hans Foredrag sluttede sig med faa Ord to andre af de mødte Kandidater: Overauditør *Uldall* fra Nyrup og Gæstgiver *Mentz* fra Gilleleje.

Rasmussen fremførte, at han kun havde stillet sig, fordi en Del af Distriktets Vælgere havde opfordret ham dertil. »Jeg er bondefødt — jeg er Bonde endnu — jeg har følt Bondens Tryk

— og naar jeg siger Bonde, mener jeg ikke alene Gaardmænd, men ogsaa Husmænd — og ogsaa Indsiddere og Tjenestefolk.«

Som sin politiske Trosbekendelse udtalte han, at han ønskede lige Rettigheder og lige Byrder for alle, almindelig Værnepligt, Afskaffelsen af alle Privilegier og ubetinget Næringsfrihed.

Ved Afstemningen fik Rasmussen næsten alle Stemmerne, Gæstgiver Mentz nogle faa, mens de to andre Kandidater: Kand. *Poulsen* paa Ørsholt og Sekretær *Mourier* paa Hirschholm ikke fik nogen.

Ved Valget 5. Oktbr. paa Esrom Kro var *Mentz* og *Rasmussen* de eneste Kandidater. *Bjørnsen* ledede Valghandlingen.

Der blev straks blandt Vælgerne talt om, at Kammerraad Rasmussen havde forsømt at fremstille sig personlig for *Bjørnsen* paa Valgstedet Dagen før Valget, saaledes som Valgloven bød. Da Valghandlingen begyndte, blev imidlertid foruden Distriktskommisær og Gæstgiver Mentz ogsaa Rasmussen fremstillet som Valgkandidat.

En af de tilstedeværende spurgte nu, om Rasmussen havde legitimeret sig Dagen før Valget. Valgbestyrelsens Formand *Bjørnsen* erklærede, at Valgbestyrelsen havde fundet det tvivlsomt, om Rasmussen var berettiget til at fremtræde som Kandidat, men at den dog havde besluttet at lade Stemmegivning paa ham finde Sted, og derefter indstille Valgets Gyldighed til Justitsministeriets Afgørelse.

Birkedommer *Arnesen*, som selv var en af Distriktets Vælgere, bemærkede nu, at Justitsministeriet allerede tidligere havde henvist lignende Spørgsmaal til Valgbestyrelsens egen Afgørelse, og at den selv havde at tage Beslutning. Han tilføjede, at det forekom ham, at Bestyrelsen ved at tillade Rasmussen at stille sig som Kandidat begik en Overtrædelse af Loven, og at dette for Eksemplets Skyld ikke burde ske første Gang en saa vigtig Lov som Valgloven kom til Anvendelse.

Under de mange Gange, *Rasmussen* havde Ordet, fremførte han snart, at han havde meldt sig 12 Dage i Forvejen til *Bjørn-*

sen, snart at han havde meldt sig skriftligt Dagen i Forvejen og ved denne Lejlighed sendt sine Legitimationer, snart at han havde haft i Sinde personlig at fremstille sig samme Dags Eftermiddag paa Valgstedet, men at der var indtruffet Forhindringer.

Arnesen sagde nu, at Rasmussen ikke havde ret langt til Esrom, hvorfor det var mærkeligt, at han ikke fremstillede sig paa lovlig Maade.

Resultatet blev, at Valgbestyrelsens Formand erklærede, at han nok indsaa, at han havde fejlet ved at tilstede Rasmussen Adgang, skønt det var sket under Forventning om højere Sanktion. Rasmussen trak sig derefter tilbage.

Ved Haandsoprækning viste det sig, at Stemmerne vanskeligt kunde tælles, og efter et af flere Vælgere ytret Ønske skete Afstemningen derved, at hvert Parti gik til sin Side, og da Mentz ved denne Lejlighed kun fik 93 Stemmer af 226, blev Omvalg fastsat til 19. Oktbr. Af 395 Vælgere havde 226 eller 57,5 pCt. stemt.

Efter Valghandlingens Forløb ansaas det for tvivlsomt, om Rasmussen kunde opnaa fornøden Stemning.

Der blev da holdt et Møde i Tikøb Kro, hvor flere af Rasmussens forrige Vælgere var til Stede, og af disse blev der affattet en Skrivelse til ham, hvori han blev anmodet om at vige for Professor *Clausen* eller Kammerraad *J. C. Drewsen*, hvis en af disse Mænd vilde stille sig. Dette lovede Rasmussen, ligesom han ogsaa senere, da Drewsen, uagtet han var kongevalgt, erklærede, at han vilde stille sig her, skal have gentaget sit Løfte.

Da det efter Valget rygtedes, at man vilde formaa en anden Mand til at stille sig, erhvervede imidlertid nogle af Rasmussens ivrigste Tilhængere en Mængde Underskrifter paa en Begæring til ham om fremdeles at anse sig som deres Kandidat.

Ved Omvalget 19. Oktbr. viste det sig derfor, at der nu var 3 Kandidater, nemlig foruden *Johan Christian Drewsen*, *Strandmøllen*, og *Gæstgiver C. G. J. Mentz* ogsaa Kammerraad *J. Rasmussen*.

Da Klokken var 11, begav Valgbestyrelsen sig tillige med de forsamlede Vælgere og Ikke-Vælgere — over 300 — i Regn og Slud op til Tinghuset ved Esrom, udenfor hvilket der var anbragt et Slags Telt, hvorover Dannebrog vajede. En Tribune var lavet i den ene Ende for Valgbestyrelsen, og en anden for Valgkandidater og de af Vælgere, der maatte ønske at udtale sig.

Valgbestyrelsens Formand, Forstraad *Bjørnsen*, aabnede Forhandlingerne med nogle passende Ord, hvori han formanede til Enighed, og sluttede med at udbringe et Leve for Kongen.

Han fremstillede derpaa Kandidaterne, Drewsen, Mentz og Rasmussen, men ytrede, at Mentz havde erklæret, at han trak sig tilbage, fordi han ønskede Drewsen valgt; en lignende Erklæring havde han derimod ikke modtaget af Rasmussen.

Skolelærer *Nielsen* fra Havreholm udtalte, støttet af en hel Del Stemmer, at han og mange andre maatte opfordre Rasmussen til fremdeles at fastholde sin Kandidatur.

Birkedommer *Arnesen* anbefalede Drewsen og fortalte, at denne Hædersmand, der havde skilt sig ud fra det af ham selv stiftede »Bondevennernes Selskab«, fordi det i den senere Tid var skejet ud fra sit oprindelige Formaal, af den Grund var blevet hadet og forfulgt af Selskabets Magthavere, som havde benyttet deres Indflydelse paa Vælgere af Bondestanden i et andet Distrikt (Holbæk Amts 2. Distrikt) til under usande Foregivenesser at forkaste Drewsen og vælge en Mand, som i politisk Henseende maatte betragtes som et rent Nul.

Han udtalte sin Harme over den Adfærd, Rasmussen havde vist ved tværtimod givne Løfter og Erklæringer nu at stille sig. Han hævdede, at Rasmussen havde lovet at trække sig tilbage, hvis Drewsen mødte paa Valgdagen. Han spurgte nu Vælgere, om Rasmussens Fremstilling i Dag trods alle hans Løfter kunde forenes med Begrebet om en Mand af Ære.

Kand. *Poulsen* gik i et heftigt Foredrag, der ikke forfejlede sin Virkning, løs paa Birkedommeren, fordi han havde benyttet

sin Embedsautoritet til at saa Ufredens Sæd og til at agitere i Valgdistriktet. Han ytrede, at Arnesen havde foraarsaget, at Rasmussen forrige Gang blev nægtet at stille sig derved, at han havde tilraabt Valgbestyrelsen, at den var i Begreb med at begaa en Ulovlighed, hvis Rasmussen fik Lov til at stille sig. I strenge Udtryk dadlede han Valgbestyrelsen for dens totale Forvirring.

Bjørnsen ytrede hertil, at Valget var at betragte som nyt, da den forrige Valghandling var kendt ugyldig.

Arnesen mindede om, at Rasmussen selv ved sin vaklende Optræden paa den første Valgdag havde forspildt sin Ret. Han maatte afvise den Beskyldning, at han havde benyttet sin Embedsstilling til at virke paa Valgdagen; han havde handlet alene som Vælger og var derfor i sin gode Ret. Han sagde, at Poulsen dog ingenlunde var en Autoritet, som Valgbestyrelsen skulde lade sig hovmestere af. Han beklagede, at Rasmussen ikke vilde holde sit Ord og vige for Drewsen.

Rasmussen svarede, at han havde erklæret at ville vige for en saa anset Kapacitet som Drewsen, men kun paa den Betingelse, at i det mindste nogle Vælgere ønskede det; men dette var saa langt fra Tilfældet, at endog Dagen før havde mange opfordret ham til at staa fast; derfor maatte han blive som Kandidat. Han fremhævede, at Drewsen i hvert Tilfælde fik Sæde i Rigsforsamlingen som kongevalgt, og denne Udvej havde Drewsen ikke frasagt sig, hvilket Arnesen et Par Dage forud havde sagt; som kongevalgt kunde Drewsen virke lige saa godt for Folkets Sag, og han havde jo selv i sin Tid udtalt sig stærkt for Kongevalgene; det forekom ham derfor at være en mærkelig Forfængelighed hos Drewsen at ville unddrage sig et saadant Valg; derved gavnede han næppe Sagen.

Overauditor *Uldall* skændte nu alvorligt paa Poulsen, fordi denne havde mishandlet Valgbestyrelsen, stemplede hans Tale som Nonsens og advarede Forsamlingen stærkt imod at lade sig forføre af dette Foredrag.

Kammeraar *Fasting* raabte nu Hurra for Valgbestyrelsen,

hvilket understøttedes af mange tilstedeværende Fiskere, »som til Vogns var befordret til Stedet, og hvem en styrkende Anretning ventede i Kroen; en af dem raabte endog, at Poulsen burde rives ned.«

Bjørnsen takkede for denne Æresbevisning og erklærede, at da Haandsoprækningen ved det forrige Valg ikke førte til noget Resultat, troede Valgbestyrelsen, det var bedst at udfinde Stemmerne ved at lade de respektive Vælgere gaa hver til sin Side.

Poulsen fik nu Ordet under stor Alarm i Forsamlingen. Han citerede Valglovens Befaling om Afstemning til Protokollen, naar Haandsoprækning var uden Resultat; men denne Valgbestyrelse havde været vildfarende i alt, og den var den eneste i hele Kongeriget, der saa fuldkommen var løbet paa egen Haand. Han formanede Vælgerne til at være paa deres Post, at Valgbestyrelsen ikke ved sine Vildfarelser og forvirrede Opfattelse af Valgloven skulde forvolde dem flere Rejser.

Her afbrød en talrig Mængde Vælgere højt og tydeligt, at Valgbestyrelsen første Gang havde baaret sig lovligt ad, og at det var efter Vælgernes eget Ønske, at de, efter at Haandsoprækningen var sket, var gaet til forskellige Sider for bedre at kunne tælle Stemmerne, og et vældigt Hurra for Valgbestyrelsen tolkede, at denne havde handlet rigtigt.

Saa fik *Drewsen* Ordet, og der faldt atter Ro over Forsamlingen.

Han udtalte sig imod dem, der havde bekæmpet Kongevalgene, og hævdede, at skønt han var stemt for disse, var det dog hans inderligste Ønske at sidde i Rigsforsamlingen som folkevalgt. Han beklagede, at hans og hans gamle Medkæmper Balthazar Christensens Veje nu gik til forskellige Sider. Han maatte skille sig ud fra »Bondevennernes Selskab«, da det slog ind paa Politik. Han havde været Medstifter af dette Selskab, hvis oprindelige Formaal var at undersøge Landboforholdene. Man havde sagt om ham, at han var en Olding og gik i Barn-dom; men han var ingenlunde svag. (Han var 70 Aar)

Rasmussen trøstede sig med, at det ingen Skam var at falde for en Mand som *Drewsen*, hvem han selv under andre Forhold ubetinget vilde have givet sin Stemme.

Kand. *Lassen* til *Sindshvile* anbefalede *Drewsen*.

Nogle Bemærkninger af en Fisker, der mente, at ingen havde udtalt sig om hans Standsfæller, bragte paa ny *Drewsen* paa Talerstolen. Han fremførte »nogle Deklamationer om Dannebrog, Danmarks Sømænd og Havets Plovmand«, som vakte almindeligt Bifald hos Fiskerne.

Rasmussen anbefalede sig paany. Han var født af en Fæstebonde og var derfor nøje kendt med Bondens Stilling. Han var ikke uden Kundskaber. Han havde taget dansk juridisk Eksamen med bedste Karakter. Han havde været Godsforvalter og Forpagter af fri Jord, Amsraadsmedlem i 6 Aar, og han var nu Bonde, da hans Ejendom bestod af sammenlagte Bøndergaard.

Ved Afstemningen ved Haandsoprækning var Resultatet usikkert. *Drewsen* forlangte skriftlig Afstemning og fik da 194 Stemmer, *Rasmussen* 104. Af 395 Vælgere havde 298 eller 75,4 pCt. stemt. — Fiskerne stemte paa *Drewsen*.

3. Distrikt: Ramløse

bestod af 13 Sogne: Blidstrup, Helsing, Valby, Vejby, Tibirke, Ramløse, Annisse, Alsønderup, Tjæreby, Melby, Torup, Kregome og Vinderød. Valgstedet var Ramløse Kro.

Bonneveneselskabet havde en Distriktsformand i Distriktet. Det var Fæstehusmand *Jonas Hansen* paa Harløse Overdrev i Tjæreby Sogn. I »Frederiksborg Amtstidende« skrev han d. 16. Sept. 1848 et Indlæg, i hvilket han redegjorde for, at han i de 15 Aar, han havde været Husmand, havde anvendt de lange Vinteraftener til Læsning for derved at erhverve sig Oplysning. Bonneveneselskabet havde opfordret ham til at berejse Distriktet for at erfare, om han muligt kunde blive valgt. Nogle af hans Sognemænd havde ytret det samme Ønske; men da han maatte ernære sig ved at arbejde for andre og i øvrigt havde et Arbejde

for, som ikke kunde opsættes uden alt for stort Tab for ham, frygtede han for, at Valgdagen vilde komme ham i Forkøbet, inden han blev færdig dermed. Han opfordrede nu Vælgerne til at samle sig sognevis for at drøfte, hvem de ønskede at give deres Stemme til.

Et saadant Forhandlingsmøde fandt Sted for Frederiksværk og omliggende Sogne paa Værket d. 22. Sept. 114 Vælgere var samlet. Højesteretsadvokat *J. B. L. E. E. Buntzen* fra København havde efter Opfordring indfundet sig for at fremstille sig som Kandidat. Da ingen af de tilstedeværende foreslog nogen anden, fremsatte Buntzen nogle Bemærkninger angaaende de Grundsatninger, hvorefter han vilde stille sig, og besvarede Spørgsmaal fra Forsamlingen. Man vedtog dernæst enstemmigt at betragte ham som Distriktets Kandidat og anbefale ham som saadan ogsaa overfor de Vælgere, som ikke var kommet til Stede.

Fæstehusmand Jonas Hansens Kandidatur var saaledes ikke blevet drøftet ved dette Møde. Det skete heller ikke ved selve Valget d. 5. Oktbr. Her mødte to Kandidater, nemlig foruden *Buntzen* (C.) ogsaa en lokal Repræsentant, Skolelærer *J. F. C. Brammer* (V.), Ammindrup i Helsingø Sogn. Den af Amtsraadet udnævnte Formand for Valgbestyrelsen, Forvalter *Reinsholm* fra Frederiksværk, ledede Valghandlingen.

I sin Valgtale bad *Brammer* Forsamlingen om ikke at betragte det som en Anmasselse, at han stillede sig overfor en saa udmærket Mand som Højesteretsadvokat Buntzen. Flere af de tilstedeværende Vælgere havde opfordret ham dertil, og han troede ogsaa, at han med Guds Hjælp kunde repræsentere Distriktet paa en værdig Maade. Gennem sit Liv i 30 Aar blandt Landmænd havde han lært at overveje disses Tilstand, baade de Goder, de havde, og de Krav, de med Billighed kunde stille. Han havde ganske vist ikke haft Statskunst som Hovedstudium; men det var der meget faa, der havde, og hans Modkandidat var jo desuden ogsaa Jurist. Derimod havde han studeret baade historiske og nyere Regeringsformer i de forskellige Lande.

Hans politiske Ønsker gik i Retning af en lovgivende Magt med Skattebevillingsret.

Kongen, som regerer ved sine Ministre, kan ikke drages til Ansvar.

Kommunerne skulde selv vælge deres Sognefogeder og Forstandere (Sogneraadmedlemmer), som skulde have Politimyndighed, og som i Forening med Sognepræsterne skulde danne Forligskommissioner, for hvilke enhver Sag burde indstævnes og forsøges forligt, før den kunde behandles ved Domstolene. Derved vilde mange fordærlige Processer undgaas, som kun tjente til at udbrede Had og spille Penge. En ny Lovbog burde udgives.

Han ønskede Religionsfrihed uden derfor at ophæve Statskirken, Trykke-, Forenings- og Næringsfrihed og Almenvæbning.

Ingen maatte have Forrettigheder formedelst Fødsel eller andre tilfældige Omstændigheder. Alle skulde være lige efter Loven, saaledes at den simple Almuemand var lig med Statens første Tjener. Alle burde være lige med Hensyn til Byrder og Rettigheder. Alt Hartkorn skulde beskattes ens. Alle Adelens Forrettigheder burde ophæves.

Frederiksværk burde gaa over fra at være en af det offentlige bestyret Fabrik til privat Ejendom. Dette Godsdes Fæstebønder burde ligesom alle andre Godsers overdrages deres Gaarde paa billige Vilkaar.

Han vidste vel, at mange vilde frygte for, at Almuemanden vilde faa alt for megen Indflydelse ved en Valglov som den foreslaaede; han frygtede dog ikke Almuemanden; men han frygtede den uvidende Mand, der let lader sig lede af snedige Forførere; det var derfor nødvendigt at udbrede nyttige Kundskaber og Oplysning, og af Hensyn hertil vilde det blive nødvendigt at underkaste Skole- og Undervisningsvæsenet en Reform.

Til Slut udtalte han, at han ikke vilde svare paa Spørgsmaal, da han derved kunde blive fra at være en fri Rigsdagsmand en til Rigsdagen sendt Stemmeseddel.

Han lovede ikke at give sin Stemme til noget, der stred mod hans fremførte Grundsætninger. Han vilde arbejde hen til, at Riget kunde faa en demokratisk Forfatning uden derfor at blive udsat for kommunistiske eller socialistiske Vildfarelser.

Brammers Udtalelse om, at han ikke vilde svare paa Spørgsmaal, bragte Dr. *Madvig* og Birkedommer *Meinig* i Harnisk. De stod paa Talerstolen, stampede i Gulvet, slog i Planken og forlangte, at Brammer skulde svare paa Spørgsmaal. Den første holdt en lang Tale. Han sagde bl. a., at Brammer som offentlig Personlighed var ham aldeles ubekendt. Han havde derfor tænkt paa at stille ham nogle Spørgsmaal til Besvarelse, før han besluttede sig til at stemme for eller imod ham. Han sagde, at den Mand, som i Dag skulde vælges, maatte være i Besiddelse af Kundskaber og Indsigt, da han for en lang Tid skulde være med til at grundlægge Danmarks Forfatning.

Buntzen sagde, at han i mangt og meget var enig med Brammer og kunde slutte sig til mange af hans Udtalelser; men han omtalte ikke nærmere, paa hvilke Punkter han var uenig med ham.

Pastor *Krog* i Ramløse anbefalede *Buntzen* paa en saadan Maade, at det kunde opfattes som fornærmende for Brammer, der derfor forsvarede sig overfor Præsten, som imidlertid erklærede, at han ikke havde sigtet til ham.

Ved Stemmeafgivningen opstod der en Del Uro. Brammers Parti opfordredes til at gaa til Venstre; men det blev misforstaaet af Vælgerne. Man forsøgte sig da med Haandsoprækning, hvilket viste Flertal for *Buntzen*. Efter et Referat af 3. Novbr. i *Bondevennernes Blad*, »*Almuevennen*«, syntes Talforholdet dog ikke helt klart, idet Brammers Vælgere stod spredt, *Buntzens* mere samlet. Det blev nu kundgjort, at man skulde vente en Time, da der maaske kunde blive begæret skriftlig Afstemning. *Frederiksværkerne* var allerede saa visse paa deres Sejr, at de marcherede omkring med Faner og Musik.

Referatet slutter lidt mismodigt: »Dog var det maaske ikke

saa ganske vist, hvem der havde faaet de fleste Stemmer, dersom vi [Bondevennerne] havde benyttet vor Ret til at lade stemme skriftligt; men vi havde ingen Ledere; vi blev ikke enige; mange gik for det slemme Vejrs Skyld, nogle, fordi de frygtede for Slagsmaal, andre, fordi de følte sig utilfredse med de mange højlærde Talere. Da det var Præsten, Birkedommeren og Doktoren, der havde talt, og som vi er vante til at staa i underordnede Forhold til, og da de saa godt havde gennemheglet Brammer, fordi han havde dristet sig til at stille sig, saa kunde vi andre Smaafolk vel vente os en Del mere, hvis vi havde dristet os til at forlange Afstemning til Protokollen. Timen gik saaledes hen, og Buntzen var valgt.«

4. Distrikt: Frederikssund

bestod af Frederikssund Købstad, Horns Herred og 7 Sogne: Udesundby, Oppesundby, Snodstrup, Ølstykke, Hjørlande, Græse og Sigerslevvester.

Her blev Prøvevalget holdt paa Frederikssund Raadhus den 28. Sept. efter Indbydelse fra Frederikssund Borgerrepræsentation.

Der mødte henved 200 Vælgere. Pastor Kopp i Udesundby indledede Forhandlingerne. Fire Kandidater fremstillede sig: Pastor Kopp, Brændevinsbrænder og Landejendomsbesidder *Borregaard* fra Hillerød, Skolelærer *Gad* fra Skibby og Sognefoged *Peder Hansen* fra Udesundby, der alle redegjorde for deres Anskuelser.

Borregaard indledede. Han stillede sig ikke paa Grundlag af nogen boglig Lærdom eller et dybere Studium af de politiske Bevægelser i Folkene, skønt han med Interesse havde fulgt saadanne og deltaget i Drøftelser herover. Han kunde derimod byde paa en ren og stærk Vilje i den gode Sags Tjeneste og paa 30 Aars Erfaring i forskellige Livsstillinger, der gav ham Tilnærmelse til Landboere og Byborgere, en praktisk Kundskab, som maatte være nyttig. Ja, han mente endog, at det var ønske-

ligt, at de med Samfundsforholdene og Folkets Trang vel kendte Mænd burde være Majoriteten i Rigsforsamlingen, dog stadig under Forudsætning af en ren Vilje, forenet med Karakterfasthed, saa at de med Indsigt kan drage Nytte af og forstaa at overføre til Anvendelse i Praksis de lærdes Foredrag og Skrifter. Han havde desuden ogsaa modtaget flere Opfordringer til at stille sig.

Ifølge hans politiske Anskuelse stod Loven over alle, og alle var lige for Loven. Der burde tilstræbes »lige Byrder og Rettigheder for alle Statens Borgere, Kommunernes Ret til at ordne og bestyre deres egne Anliggender, det hele Samfunds Ret til med sine Repræsentanter at bestyre og ordne Statens Finanser, Presse- og Talefrihed inden for Moralens og Lovens Grænser, Edsvorneretten i kriminelle og politiske Sager, Værnepligtens Ophør og Almenvæbnings Indførelse.«

Han ansaa et konstitutionelt Monarki, bygget paa demokratiske Grundsætninger, for tjenligt for Danmark. Han vilde stemme for, at Kongen burde være ukrænkelig og staa over alle og fik absolut Veto og Ret til at opløse den eller de Forsamlinger, som vilde blive dannet til i Forening med ansvarlige Ministre at regere Landet, med den Forpligtelse inden en vis kort Tid igen at sammenkalde ny efter Grundloven dannede Forsamlinger.

Han foretrak et Tokammersystem, naar dette blev dannet saaledes, at Førstekammeret fik en højere Alderstermin eller Klassevalg til Basis, og Andenkammer udgik af et Valg efter samme Regler som til den forestaaende Rigsforsamling.

Han troede, at en hurtig Overgang til en meget udvidet Frihed efter den politiske Dannelse, som Folket nu besad, vilde være en større Byrde, end den formaaede at bære.

Han ansaa Fæstes Overgang til Selvejendom for gavnligt og godt og ønskede, at alt Hoveri vilde forsvinde mod Erstatning.

De øvrige Kandidater udtalte omtrent samme Grundanskuelser som Borregaard; dog foretrak de, at Kongen fik suspensivt og ikke absolut Veto.

Ved Afstemningen fik Kopp 122 Stemmer, Peder Hansen 37, Borregaard 16 og Gad 13.

Gad, som sikkert var opstillet af Bondevennerne, blev senere erstattet med Husfæster *Rasmus Nielsen Møller* (V.) fra Skoven. Ved Valget d. 5. Oktbr. opstilledes denne da tillige med de øvrige nævnte: *Borregaard, Peder Hansen og Kopp*. Valghandlingen, der fandt Sted paa Frederikssund Torv under Ledelse af Malermester *Poulsen*, Frederikssund, blev langvarig, da foruden de fire Kandidater ogsaa nogle Stillere tog Ordet.

Det blev Husfæster Rasmus Nielsen Møller, som gik af med Sejren. Ved Kaaringen blev der Flertal for ham. De andre Kandidater forlangte skriftlig Afstemning. *Rasmus Nielsen Møller* fik da 379 Stemmer, Kopp 249, P. Hansen 96 og Borregaard 8. Af 872 Vælgere stemte 732 eller 83,9 pCt.

5. Distrikt: Slangerup

bestod af 14 Sogne: Lille Lyngby, Ølsted, Skævinge, Gørløse, Strø, Slangerup, Uvelse, Lyngø, Uggeløse, Slagslunde, Gandløse, Stenløse, Viksø og Farum.

I dette Distrikt bejlede kun en enkelt Kandidat til Vælgernes Gunst. Det var Sognefoged *Hans Johansen* (C) fra Knardrup. Han indrykkede den 30. September et længere Indlæg i »Frederiksborg Amtstidende« med en Redegørelse overfor Vælgerne.

Da der endnu ikke var fremsat noget Forfatningsudkast, turde han ikke have nogen afgørende Mening om, hvorledes Forfatningen burde være; selv Europas største Statsmænd var jo desuden uenige i saadanne Spørgsmaal. Han mente dog, at Forfatningen burde være indskrænket monarkisk eller monarkisk-demokratisk; men denne Regeringsform var i øvrigt forskellig i de forskellige Lande, hvor den fandtes, og Kongens Indflydelse var større eller mindre, alt eftersom Landene havde to eller et Kammer, ligesom ogsaa Valgret og Valgbarhed var forskellig. Efter hans Opfattelse burde saavel Valgrets- som Valgbarhedsalderen være 30 Aar. Ganske vist kunde det synes konsekvent at benytte

Myndighedsalderen, 25 Aar, idet man ofte antager, at Mennesket da har opnaaet sin fulde aandelige Uddannelse og Modenhed; men om det var Tilfældet hos os, kunde man tvivle paa; i alt Fald er den Ro og Besindighed, som er nødvendig ved Udøvelsen af en saa vigtig Borgerrettighed, vist ikke til Stede i samme Grad som ved 30 Aars Alderen. Det hørte desuden til Sjældenhederne, at en Mand under 30 Aar var i selvstændig Stilling. I øvrigt var det en Selvfølge, at han var stemt for Lighed i alle borgerlige Byrder og Rettigheder, Indførelse af Edsvorneretten, almindelig Værnepligt eller rettere Almenvæbning, Udjævning af Forskellen mellem Hartkornet og dets Beskatning, Næringsfrihed og udelukkende Jagtret for Grundejeren eller den til Jordens Afgrøde berettigede samt overhovedet for Ophævelse af alle unødvendige Indskrænkninger i den personlige og borgerlige Frihed.

Der blev slet ikke holdt Vælgermøde i dette Distrikt. Valget fandt Sted paa Slangerup Torv uder Ledelse af Landvæsenskommissær, Sognefoged *Heegaard*, og *Hans Johansen* blev valgt ved *Kaaring*.

6. Distrikt: Hillerød

bestod af Hillerød Købstad og 7 Sogne: Frederiksborg Slotsogn, Herløv, Lillerød, Bloustrød, Birkerød, Hørsholm og Karlebo.

Et Prøvevalg afholdtes paa Hillerød Raadstue den 25. September. Der mødte mange baade Vælgere og Ikke-Vælgere fra Hillerød og Landsognene.

Provst *Neergaard* indledede Forhandlingerne i et smukt og passende Foredrag og sluttede med at underrette de tilstedeværende om, at der havde meldt sig to Kandidater: Overlærer Ostermann fra Hillerød og Overretsprokurator Levinsen fra København. Han opfordrede Forsamlingen til at vælge en Dirigent, og Valget faldt paa ham selv.

Ostermann sagde, at naar han tilbød Vælgerne sin Tjeneste, var det ikke egen Drift, der bragte ham hid, men Medborgeres

sædvanlige Imødekommenhed. Især siden en københavnsk Valgkomité af højagtede Mænd havde anbefalet ham, havde han anset det for en Pligt at stille sig. Havde han ikke andre Kvalifikationer til at optræde, havde han altid den, at han havde en ren og uskrymtet Kærlighed til den folkelige Frihed. Fra hans akademiske Ungdoms første Dage var han traadt i en levende Vekselvirkning med ligesindede jævnaldrende. Kærligheden til Friheden var sammenvokset med hans inderste Væsen. Tit havde i senere Dage Embedsed og Pligt ført ham een Vej, Overbevisning ad en anden. Han havde set, at konstitutionelle Forfatninger udviklede sig overalt i Europa; hans Haab var, at Danmark ogsaa kom med, om end sent. Han var blevet bestyret i den Overbevisning ved den Redebonhed, hvormed de oldenborgske Konger siden 1660 havde benyttet Enevælden til at hæve Borgerne og Bønderne. Han erindrede nu om Frederik den Sjettes Ungdomsfortjenester af Bondestanden og sammes Indstiftelse af Stænderforsamlingerne. Han udtalte sig i varme Ord om Frederik den Syvendes folkelige Sind, idet han atter frivilligt nedlagde den af Folket skænkede Enevælde.

Nu var Frihedens Time slaet, og med den Genfødselsens Time for Folkeandens Opvaagnen i Danmark. Saa længe et Folk intet havde at sige i sine egne Anliggender, fordybede det sig i sine huslige og personlige Intereser; men fik det Lov til at tale med, vaagnede det til Erkendelse, at det var en Del af et større Hele, oplevede den nationale Bevidsthed, og denne Bevidsthed vilde skabe en stærk og kraftig Aand, ogsaa i private Forhold. Genfødselsens Time var slaet; men derimod var Genfødselsens Værk paa ingen Maade fuldbragt. Vi havde endnu alle langt tilbage i politisk Dannelses. Han ønskede oprigtigt en fri folkelig Forfatning. Han vilde ikke binde sig til det enkelte, saa han blev en vilje- og tankeløs Stemmeseddel. Han vilde paa Rigsdagen, om han kom derhen, overbevise og overbevises; derfor troede han, at Mænd burde samles for at drøfte fædrelandske

Anliggender. Hermed var det ingenlunde hans Mening, at han vilde udtale sin Mening om de enkelte Forhold.

Han opfordrede Forsamlingen til at rette Spørgsmaal til ham eller foretrække, at han uadspurgt selv udtalte sig; det sidste ønskede Forsamlingen.

Han udtalte saa: Etkammer og suspensivt Veto var et Program, han ikke kunde underskrive. Skulde han gøre det, maatte han gøre det ubetinget; det vilde han ikke. Han kunde paa flere Punkter nærme sig dertil. Dog maatte han bemærke, at der i de konstitutionelle Stater stedse maatte være en Dæmper paa den alt for raske Bevægelse. Denne kunde lægges paa forskellige Punkter. Han ønskede den mindst paa Valgloven. Han syntes aldeles ikke om Provinsialstændernes Valglov; han vilde stemme mod det ensidige Klassevalg. Det var ikke de enkelte Klasser, det var alle Klasser, der skulde repræsenteres, det var hele Folket. Han mindede om en Valglov, grundet paa Census, og han erklærede, at selv om Census var meget lav, gik han kun i yderste Nød med til en saadan. Den nuværende Valglov ydede omtrent alle Klasser lige Ret; der var vel een Skranke for alle, og det var Alderens. Men da den gjaldt ligelig, var der intet Brud paa Demokratiet. Naar den tjenende og ugifte Stand var udelukket, laa det deri, at denne ifølge sin uselvstændige Stilling stod Staten og dens Interesse fjernere. Det samme gjaldt om dem, der var yngre end 30 Aar, da de som oftest endnu ikke var indtraadt i en bestemt selvstændig Stilling i Livet. Ungdommens Aar kunde ogsaa tit blive Overilelsens. Han troede, at selv med disse Skranker maatte denne Valglov anses at hvile paa en bred folkelig Basis.

Etkammersystemet tiltalte ham meget, fordi vi paa en kunstig Maade maatte bringe Tokammeret til Veje. Vi havde ikke en saa dygtig og af Fædrelandet fortjent Adel, at vi for dennes Skyld skulde have et første Kammer. De fleste Stater — selv Amerika — havde to Kamre. Derfor var det meget vanskeligt at undgaa det.

Det absolutte Veto var det naturligste; Kongen vilde sjæl-

dent benytte det. Det var i Frihedens Interesse ikke at ægge ham til Modstand ved blot at skænke ham det suspensive Veto.

Han vilde stemme for Presse- og Foreningsfrihed, Almenvæbning, Edsvorneretten i politiske, men ikke i kriminelle Sager. Hoveriet burde bortfalde, og det privilegerede Hartkorn ophæves. Ejendomsretten burde beskyttes; ellers vilde Staten rystes i sine Grundpiller.

Næringsfriheden var i og for sig et Gode. Han var kommet til den Anskuelse, at Stemningen blandt Haandværkerne var imod den. Det var derfor et Tyranni og en Fordærvelse at paa-tvinge en Stand en Frihed, den ikke ønskede. Han vilde derfor paa det bestemteste modsætte sig, at Næringsfriheden optoges i Rigsloven.

Han sluttede med, at han vel ikke havde givet de mest glimrende Løfter; men hvad han havde lovet, agtede han som en ærlig Mand at holde.

Levinsen bemærkede, at han i det væsentlige kunde slutte sig til den foregaaende Talers Foredrag, som han med Glæde havde hørt. Han beklagede, at han var aldeles uforberedt til at udtale sig for Forsamlingen, da han først i Gaar ved tilfældigvis at komme til Hirschholm var blevet vidende om, at flere Vælgere ønskede at stemme paa ham, og at dette alene havde bevirket, at han i Dag fremstillede sig som Valgkandidat. Han vilde derfor ønske, at Forsamlingen vilde eksaminere ham om hans Anskuelser. Da ingen Tilbøjelighed dertil viste sig hos den, udtalte han sig i et Foredrag, som i Hovedsagen faldt sammen med det, Ostermann havde holdt.

Han ønskede et saadant Tokammersystem, at det ene Kammeres Medlemmer blev valgt ved almindelig Stemmeret, mens det andet blev dannet ved Klassevalg. Han holdt paa, at Kongen skulde have stor Indflydelse paa Statsstyrelsen, navnlig det absolute Veto.

Enhver, der havde aflagt Duelighedsprøven, maatte have Ret til at nedsætte sig som Haandværksmester paa Landet.

Ved Afstemningen ved Haandoprækning fik Ostermann en betydelig Majoritet. Levinsen fik dog ikke saa faa Stemmer.

Redaktør Krog bemærkede i »Frederiksborg Amtstidende«, at begge Kandidater syntes at stemme overens i deres politiske Grundanskuelser, saa de egentlig ikke var Modstandere. Vælgerne burde dog foretrække den bekendte Ostermann for den ubekendte Levinsen.

Ved Valget den 5. Oktober, som afholdtes paa Hillerød Torv under Ledelse af Proprietær *David*, var der ikke andre end de nævnte to Kandidater, der udtalte sig nærmest som ved Vælgermødet. Ved Kaaringen fik Ostermann de fleste Stemmer. Levinsen begærede skriftlig Afstemning og fik 91 Stemmer, mens *Ostermann* fik 212. Af 435 Vælgere stemte 303 eller 69,7 pCt.

— — —

Det gik ved Valgene i Frederiksborg Amt, saaledes som Regeringen og de Nationalliberale havde regnet med, at det vilde gaa i mange Distrikter, nemlig at Vælgere i By og paa Land vilde flokkes om de nationalliberale Kandidater, saa der ikke blev nogen videre Opposition. I dette Amt blev der valgt 5 nationalliberale Rigsdagsmænd, mens Bondevennerne kun fik een. Grunden til denne store Sejr for de Nationalliberale var, at der ikke forud for Valget var blevet agiteret nok fra Bondevennernes Side blandt Landvælgerne (Bønder, Husmænd og Indsiddere), som var saa talrige, at de kunde have valgt 5 Bondevenner, hvis de havde været enige og haft Førere.

I Københavns Amt blev der valgt 4 Nationalliberale og 2 Bondevenner, mens der i de øvrige sjællandske Amter næsten udelukkende blev valgt bondevenlige Kandidater. I Præstø Amt var alle 7 Rigsdagsmænd Bondevenner. I disse Amter havde den begavede Fæstehusmand Peder Hansen fra Lundby mellem Næstved og Vordingborg agiteret meget for Bondevennerne; en saadan Mand manglede Frederiksborg Amt.

Det er i øvrigt ejendommeligt, at ingen af Kandidaterne ud-

talte sig om Ejderpolitikken eller om Bondevennernes Hovedprogram: Fæstevæsenets Ophævelse ved en Tvangslov.

Drewsen var den betydeligste af Amtets Rigsdagsmænd; men han var gammel og i Opposition til sine tidligere Medarbejdere Bondevennerne, hvilket svækkede hans Indflydelse paa Rigsdagen. Buntzen, Olrik og Ostermann var kundskabsrige Mænd og værdige Repræsentanter for Frederiksborg Amt.

ORKANEN 1852

INDSAMLINGEN I ANLEDNING AF DEN STORE ULYKKE
FOR HALSNÆS-FISKERNE

AF GOTFRED RASMUSSEN

Omkring 1800-Tallet stod det smaat til med Fiskeriet ved Halsnæs Kyster. Kroge og Flyndergarn var de eneste Redskaber og med de smaa Baade eller rettere Sejljoller, man havde til Raadighed, var man altfor afhængig af Vind og Vejr, til at der kunde tales om noget egentligt Fiskerierhverv; man var i udstrakt Grad henvist til at drive Landbrug ved Siden af. De fleste Fiskerhuse havde et Jordtilliggende paa 3—4 Td. Land, og der kunde holdes en Ko, et Par Grise og nogle Faar. Bearbejdningen af Jorden maatte man til en Bonde for at faa udført, kun de færreste Fiskere havde en Hest; var det Tilfældet, lagde man sammen med Naboen for at faa et Spand.

Først efter 1830—33, da Hans Nielsen Væver fra Lynæs havde indført Drivgarnsfiskeriet efter Sild i Kattegat, kom der Fart i Fiskeriet. Fiskerflaaden var blevet væsentligt forøget, man fik bekostet større Baade — 25 til 30 Fod lange —, og i Aaret 1850 var ca. 40 Baade hjemmehørende paa Halsnæs.

Men selvom der saaledes i nogle Aar havde været en vis Fremgang, var der langt fra Tale om nogen Velstand. Tværtimod var Egnens Befolkning knuget af trange Kaar, man havde stiftet Gæld ved Bygningen af de nye Baade og slog Liden til Sildefiskeriet; fejlede det et Aar, var det næsten dobbelt galt.

Natten mellem den 2. og 3. Oktober 1852 indtraf den store Stormkatastrofe, som kostede saa mange Halsnæs-Fiskere Livet.

— Den 2. Oktober havde det staaet med svag Brise og Slud fra Sydøst, og Baadene gik som sædvanlig ud i Løbet af Eftermiddagen for at kunne sætte Sildegarnene ved Solnedgang. Senere blev Vinden Sydvest og friskede op og ved 10-Tiden sprang den vestlig og øgedes efterhaanden til orkanagtig Storm.

Nogle Baade var vendt om og kommet i Læ bag Rørviglandet, men Størsteparten havde fortsat til Fiskepladserne og havde sat Garnene, som de hurtigt red fra i den svære Sø. Nu begyndte Kampen for Livet i de aabne Baade, som Vandet væltede ind over. De, der satte Sejl for at krydse mod Land, blev brudt ned af Søgangen, hvorimod de, som lod drive med Vejret, klarede sig iland, bl. a. den mindste af hele Flokken, der kom ind til Höganäs. Paa Strækningen herfra til Kullen stod forøvrigt Dagen efter 20 Fartøjer strandet og vidnede om Stormens Voldsomhed.

I Giødwards og C. Plougs Blad »Fædrelandet« fra Onsdag d. 6. Oktober 1852 findes i en almindelig Omtale af Stormens Hærgen over Landet følgende om Halsnæs-Katastrofen:

» — Men den største Ulykke er dog utvivlsomt den, som har ramt Fiskerne paa vore og de svenske Kyster. Fra Fiskerleiet Lynæs (Issefjord) vare 30 store Baade med 5 Mands Besætning gaaet ud paa Sildefangst under Nakkehoved og af disse ere hidtil kun 10 vendte tilbage, saa altsaa endnu 20 Baade med 100 kraftige Mænd, for en stor Del Familieforsørgere, endnu savnes. Vel kan man endnu haabe, at nogle af Baadene have reddet sig til den svenske Kyst; men, at en stor Del af dem ere forulykkede, er vistnok utvivlsomt.«

— Den 3. Oktober begyndte de sønderslaaede Baade at drive iland, og samtidig begyndte de Paarørendes tunge Vandring i Havstokken for at lede efter ilanddrevne Lig. De fleste drev ind paa Kattegatskysten, et Par paa Svenskekysten, men nogle beholdt Havet for bestandig. 42 Mand mistede den Nat Livet, Størsteparten hjemmehørende i Lynæs og Kikhavn, de øvrige fra Halsnæs' andre Lejer: Sølager, Store og Lille Karlsminde, Hundested og Liseleje.

Det er en af de største Stormkatastrofer, som har ramt den danske Fiskerstand; den kan vel kun sammenlignes med Harboøreulykken. De fleste Hjem berørtes, enten var der mistet en Søn, som skulde forsørge gamle Forældre, eller ogsaa var det Manden, saa der sad en Enke med en oftest talrig Børneflokk tilbage uden Eksistensmuligheder.

Da Ulykkens Omfang blev kendt, satte en Kreds af Borgere i Helsingør sig i Spidsen for en Indsamling til de Nødstedte. Den indledtes med en Bekendtgørelse i »Fædrelandet«, der forøvrigt omfattede denne Sag med stor Interesse og Velvilje, og naar Indsamlingen gav et saa godt Resultat, som det blev Tilfældet, skyldtes det for en stor Del dette Blad.

Bekendtgørelsen fra Komiteen i Helsingør findes i »Fædrelandet« 6/10 1852 og har følgende Ordlyd:

»Blandt de sørgelige Efterretninger om Tab af Menneskeliv og Eiendom, der ville følge paa den orkanagtige Storm, der rasede Natten mellem sidstafvigte Løverdag og Søndag, vil næppe nogen vække almindeligere Sorg og Deltagelse her i Byen end den, som vi desværre idag tør antage for vis, at af 30 store Fiskerbaade fra Lynæs, der, hver med 5 Mands Besætning, da Stormen kom paa, befandt sig paa Sildefiskeri under Nakkehoved Fyr, ere kun 10 Baade med deres Besætning i Behold. Det maa saaledes antages, at omtrent 100 kraftige Sømænd, vel saa godt som Alle Familieforsørgere, ere blevne et Rov for Bølgerne, medens deres Baade, Hovedmidlet til deres Erhverv, ligge splintrede paa Stranden. Uagtet det ikke kan paatvivles, at der ogsaa i større Omfang vil blive opfordret til at afhjælpe den Nød, denne Ulykke bringer over saa mange, forekommer det os dog, at Helsingør Indvaanere, der ere iblandt de første, hvem denne sørgelige Efterretning naaer, og for hvem den samme ulykkelige Naturbegivenhed, der har krævet disse tunge Ofre, bringer forøget Erhverv, ere særligen kaldede til strax og rundelig at yde deres Skjærv, betænkende: at »den, der giver strax, giver to Gange.«

Bidrag modtages af enhver af undertegnede Udstedere, og skal saavel Bidragenes Beløb som deres Anvendelse snarest muligt blive bekendtgjort.

Helsingør, d. 4de October 1852.

W. Chrono.
Grüner.

C. F. Bache.
C. Marcussen.«

I »Fædrelandet« for Lørdag den 9. Okt. 1852 finder vi følgende:

»— Ved velvillig Meddelelse fra Frederiksværk have vi nu faaet sikrere Efterretninger om Omfanget af den Ulykke, der i Stormnatten den 2. har ramt Fiskerne fra Lynæs og de omliggende Fiskerleier i Torup Sogn.

Der var ialt udgaaet 22 Baade; af disse ere 9 totalt forulykkede med en Besætning af 42 Mand; de øvrige have paa een nær, der er ankommet til Sverrig, i meer og mindre beskadiget Tilstand reddet sig paa Kysten mellem Spotsbjerg og Helsingør. Ulykken er vel altsaa ikke saa stor, som man i Begyndelsen havde Grund til at befrygte, men dog stor nok til at for lang Tid at standse den Virksomhed, hvorpaa disse Fiskerleiers hele Existens beroer. Ikke at tale om Tabet af 42 Menneskeliv og den Mængde faderløse Børn, som de Forulykkede have efterladt sig, saa er det materielle Tab af Baade og Fiskeredskaber forholdsvist overmaade stort, thi ogsaa de Frelste have maattet lade deres Fiskeredskaber i Stikken; der er altsaa al Anledning til at række en hjælpende Haand.

En Comitee er paa Stedet sammentraadt for ved Bidrag fra Omegnen at lindre den øieblikkelige Nød og efter nøjagtig Undersøgelse af det materielle Tabs Størrelse at udstede offentlig Opfordring til at komme de Ulykkelige til Hjælp. Denne Opfordring vil om nogle Dage blive at læse i dette Blad.

Vi have allerede havt den Fornøielse at modtage flere Bidrag, ialt 55 Rbd. Eet mærket: »med Ønsket om at ret mange ville gjøre ligesaa«.«

Den 12. Oktober findes saa Lokalkomiteens Opfordring i »Fædrelandet«. Der gøres Rede for, at 50 Børn er blevet faderløse, og det materielle Tab »af sagkyndige Mænd« er opgjort til foreløbig 9000 Rbd. Den adskiller sig i Indledningen ikke stort fra Helsingørkomiteens Opfordring og slutter:

»En arbejdsom, modig og rastløs Befolkning er paa en Gang bleven hjemstøgt af Ulykken i det Omfang, at den vanskelig uden Medborgeres kjærlige Bistand vil kunne reise sig paa ny og, idet vi paakalde denne Bistand, for de Ulykkelige, ere vi forvissede om, ikke at have kaldet forgæves.

Frederiksværk, den 10. Octb. 1852.

Thayssen.
Sognepræst til Torup
pr. Frederiksværk.

H. G. Reinsholm.
Godsforvalter
Arresødal, pr. Frederiksværk.

P. A. Madvig.
praktiserende Læge paa Frederiksværk.«

Denne Opfordring findes ligeledes i »Frederiksborg Amts Tidende« af 12. Oktober 1852 med Anmodning om, at Bladets Kontor vil modtage eventuelle Bidrag.

Endvidere er der i »Fædrelandet« Lørdag d. 27. Nov. 1852 en Redegørelse for »Firskillingsindsamlingen«, som nu har naaet 10.102 Rbd. 1 Mk 4 Sk. Det meddeles, at man er traadt i Forbindelse med Frederiksværkkomiteen om Beløbets Fordeling, og der bringes Bladredaktørerne en hjertelig Tak for deres store Imødekommenhed, ligesom »Kjøbenhavns Adresseavis« takkes, fordi den har optaget Bekendtgørelser desangaaende vederlagsfrit.

Dette Indlæg er dateret:

Kjøbenhavn, den 24. Nov. 1852
og underskrevet:

J. H. Paulli.
Th. Fenger.

E. Dahlerup.
Egede Glahn.

Indsamlingen til den nødstedte Fiskerbefolkning var nu kommet godt i Gang og Bidragene — som de fremgaar af Regnskabet — vil vise, at de kom fra hele Landet. De smaa og store Beløb vil altid staa som Udtryk for en Offervilje, fordelt i alle Samfundsklasser.

Indkomne Beløb:	Rdl. Sk.
1. Beboere i Frederiksværk By	140. 40
2. Redactionen af Bladet »Fædrelandet«	1909. 30
3. Kammerherre, Amtmand, Grev Knuth, Frederiks- borg	20. »
4. Amtsfuldmægtig Albrechtsen, sammesteds.....	5. »
5. Fra en Kreds i Slagelse	5. »
6. Fyrinspecteur Mathiesen, Hesselø	5. »
7. Baron Bille Brahe, Comitteret i Domainedirec- toratet	5. »
8. Conferensraad, Generaldecisor Brinck-Seidelin m. fl.	25. »
9. Slangerup	38. 48
10. Meelby Sogn	57. 45
11. Kregome Skoledistrikt	16. 16
12. Brederød Skoledistrict	12. 48
13. Vinderød Skoledistrict	28. 40
14. Frederikssund og Udesundby Sogn	76. 16
15. Ølsted Sogn	47. 48
16. Pastor Kaae i Tikjøb	5. »
17. J. Th. N. under Kjøge Postsegl	10. »
18. Comiteen i Helsingør	2774. 72
19. Bestyrelsen for den Reiersenske Fond	300. »
20. Pigen Sophie Christensen paa Hesselø	1. »
21. Randers, som indkommet ved en dramatisk Fore- stilling	104. »
22. H. K. under Frederiksborg Postsegl	5. »
23. Pastor Bendix til Højbjerg og Elsborg	2. »

	Rdl.	Sk.
24. Skjævinge og Gjøløse Sogne	50.	»
Strø Sogn	36.	80
25. Adressecontoiret i København	50.	»
26. E. B. i Frederiksborg	5.	»
27. Klædefabrikør Lindloff i Roeskilde	5.	»
28. Thorup Sogn	60.	28
29. Alexis	5.	»
30. Himmeløv Sogneforstanderskab	17.	28
31. Roeskilde Kjøbstad	367.	20
32. Nyord Sogn paa Møen	7.	»
33. Æræskjøbing Menighed	102.	84
34. Fjorten Damer i Aarhus, ved personlig Indsam- ling	480.	»
35. Det augustenborgske District	389.	53
36. Norup Sogn pr. Odense	39.	70
37. Helsingø Pastorat	78.	72
38. Muurmester Køhler i Hirschholm	1.	»
39. Comiteen i Frederiksborg	90.	8
40. Annise Sogn	33.	60
41. Græse og Sigerslevøster Sogne	19.	40
42. Stege Kjøbstad	118.	64
43. Stege Landsogn	30.	24
44. Snoldeløv Sogn ved Roeskilde	8.	»
45. Flere forskjellige Givere i Aarhus	64.	»
46. Stubbekjøbing Kjøbstad	45.	»
47. Aastrup Sogn pr. Stubbekjøbing	11.	48
48. Frederiksborg Sangforening	54.	23
49. Vejby og Tibirke Sogne	33.	61
50. Neiede By og Møllehøys Huse	5.	90
51. Ribe Kjøbstad	62.	16
52. Adressecontoiret i Odense	45.	84
53. Karlebo Sogneforstanderskab	60.	»
54. Beboere paa Falster	268.	»

	Rdl. Sk.
55. En Anonym ved Pastor Heegaard, Skjævinge . . .	32
56. Nakskov Byes Borgerrepræsentation	17. 16
57. Slagelse og Omegn	290. 36
samt Løfte om 1 Actie, stor 25 Rbd., i Fugleskydeselskabets Pavillon	
58. Udby Sogn, Holbæk Amt	7. »
59. Den i Kjøbenhavn sammentraadte Comitee	10000. »

Saavidt det gamle Regnskabs Indtægtsside. Ialt blev det til *19,969 Rbd. 48 Sk.*

Nu forestod der et stort og vanskeligt Arbejde med at fordele Beløbet til de mange nødstedte. Regnskabet, som Komiteen lod udsende og som bærer Overskriften: »Regnskab over de til de i Stormnatten den 2den til 3die October 1852 fra Lynæs og Kikhavn forulykkede Fiskeres Efterladte indkomne Gaver,« indledes med en Redegørelse for Indsamlingen og de Retningslinier, der fulgtes ved Uddelingen.

Der skrives: »Under d. 10de October 1852 tillode Under tegnede sig at udstede en offentlig Opfordring om at komme de i Stormnatten mellem 2den og 3die October s. A. fra Kikhavn og Lynæs forulykkede Fiskeres Efterladte, samt de Fiskere, der i hiin Nat havde mistet Størstedelen af deres Fiskeredskaber, til Hjælp. Vor Opfordring fandt hos veldædige Borgere trindt omkring i Landet en saadan Understøttelse, at vi ikke blot have seet os istand til at drage Omsorg for de faderløse Børns Opdragelse, men ogsaa til at erstatte de skadelidte Fiskere en stor Deel af deres materielle Tab og vi skulle nu i det Følgende aflægge Regnskab for Anvendelsen af den indkomne betydelige Sum og de Principer, som vi ved Fordelingen have fulgt.

I vor oprindelige Opfordring optraadte vi kun som Talsmænd for de haardt medtagne Fiskerleier Lynæs og Kikhavn. Da det imidlertid snart viste sig, at Ulykken strakte sig langt videre, da de indkomne Gaver vare saa rigelige, da de indkom fra alle

Kanter af Landet, og da endelig enkelte Givere og Indsamlings-Comiteer (saaledes navnlig Marineministeren, ved Fremsendelsen af den ved Landmandsmødet indkomne Sum, og den Helsingørske Comitee) fremsatte bestemte Ønsker om, at Understøttelsen maatte naae til Fiskere udenfor Lynæs og Kikhavn, der i hiin Nat havde lidt Tab, saa ansaae vi os baade berettigede og forpligtede til ogsaa at tage Hensyn til andetstedsfra indkomne Andragender. Vi have i denne Henseende fra paalidelige Mænd paa Stedet, hvorfra Ulykken var skeet, søgt at skaffe os nøjagtig Underretning om Ulykkens Omfang, den tilstedeværende Nød, samt om, hvorvidt Understøttelse andetstedsfra var indkommet, og derefter have vi enten bragt dem ind under samme Kategori som Enkerne, de Faderløse og de Skadelidte fra Fiskerleierne paa Frederiksværk Gods eller tildeelt dem en extraordinair Understøttelse een Gang for alle.

De indkomne Gaver havde, overensstemmende med den udstedte Opfordring, et dobbelt Øiemed: deels og fornemmelig skulde de bidrage til deres Underhold, der havde mistet deres Forsørgere, deels skulde de bidrage til at sætte dem, der vel vare blevne i Live, men som med deres Fiskeredskaber havde mistet det, hvorpaa deres og Families Existents beroede, istand til paany at begynde deres Virksomhed.

De til vor Forsorg Betroede deelte sig saaledes naturligen i følgende 3 Klasser:

1. *Enker og Faderløse;*
2. *Gamle*, der i voxne Sønner og Svigersønner havde mistet deres Forsørgere, og som paa Grund af Alderdom og Svagelighed vare ude af Stand til selv at erhverve; og
3. *Skadelidte.*

Hvad nu den første Klasse angik, da maatte det, naar man ikke kunde tilstaae Enkerne en livsvarig Understøttelse (og hertil kunde de forhaanden værende Midler ikke strække), især være Børnenes Opdragelse, man havde for Øie. Denne kan i

Almindelighed antages for sluttet med Confirmationen, der i de fleste Tilfælde foregaar med det 14de Aar; Pigebørnene komme da ud at tjene, og Sønnerne komme tilsøes. Naar man altsaa kunde naae saavidt med Understøttelsen, maatte man ansee Hovedhensigten med denne for opnaaet. Vi have saaledes overeensstemmende med dette Princip, tilstaaet hver Enke en aarlig Understøttelse af 10 Rbdlr. i 10 Aar, med 15 Rbdlr. aarlig for hvert uconfirmeret Barn, saaledes at Understøttelsen for Børnes Vedkommende vedbliver, indtil det yngste Barn har fyldt sit 14de Aar, medens hun, efterhaanden som et Barn bliver confirmeret, mister 15 Rbdlr. i den aarlige Understøttelse. Efterat have opstillet ovenstaaende almindelige Regel for Understøttelsen, have vi dernæst taget Hensyn til de særlige Omstændigheder ved enhver Enke: til hendes større eller mindre Arbejdsdygtighed, hendes Fattigdom, o. s. v., og i Forhold hertil givet hende et aarligt Tillæg til Understøttelsen. Den samlede Sum til Understøttelse for Enker og Børn paa Lynæs og Kikhavn med øvrige Fiskerleier paa Frederiksværk Gods have vi dernæst indsat i Frederiksværks Sparekasse, medens der er meddelt hver Enke en Bog, hvorpaa hun qvartalsviis kan hæve den hende og Børnene tilstaaede Understøttelse.

Skulde en Enke, inden Forløbet af de 10 Aar, døe uden at efterlade sig uconfirmerede Børn, da vil de Besparede af den hende tilstaaede Sum komme de overlevende Enker tilgode. Skulde en Enke kunne komme i Besiddelse af Huus med Lod eller af Baadpart, da vil hun kunne hæve hele den hende tilstaaede Sum paa een Gang.

For de Enkers Vedkommende, der ikke hører til Fiskerleierne paa Frederiksværks Gods, have vi formaet hæderlige Mænd i de respective Enkers Hjem til at modtage Pengene og drage Omsorg for deres Anvendelse overeensstemmende med ovenstaaende Principer.

Den anden Klasse, de Gamle, have vi troet bedst at sørge for ved at indkjøbe Livrenter, og have vi til dette Øiemed anvendt 2420 Rbdlr. 14 Sk.

Vurderingen af det materielle Tab have vi ladet besørge ved 6 indsigtfulde og agtede Mænd paa selve Fiskerleierne, og have vi dernæst erstattet Beløbet med $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{5}$ og 1 af Vurderingssummen, idet vi heri have ladet os lede af Hensynet til den Betydning, som Tabet har havt for den Enkelte, navnlig af Hensyn til hele hans oeconomicke Forhold, den Standsning i Virksomhed, som derved er foraarsaget, hans Stilling som Familiefader o. s. v. Øiemedet med denne Erstatning af det materielle Tab har, som tidligere bemærket, været at forebygge Næringsløshed ved at sætte Fiskerleierne istand til paany at begynde deres Virksomhed omtrent i samme Omfang som tidligere. Dette Øiemed tror vi ogsaa at have virket henimod, naar vi have inddraget Enkelte, der et Par Nætter tidligere end Natten til 2den—3die October havde lidt følelige Tab, ligesom ogsaa en Enkelt, der nogle Dage senere tilsatte Baad og Ladning, under Understøttelsen, idet disse Tab, der under andre Forhold kun vilde have havt Betydning for den Enkelte, for Øieblikket maatte bidrage særdeles til at svække hele Fiskerbefolkningens Virksomhed.

Med Hensyn til den specielle Fordeling, da have vi fundet den bedste Understøttelse hos efternævnte Mænd, der som Fiskere og Beboere af Lynæs, Kikhavn og tilstødende Fiskerleier med den bedste Villie forenede en nøie Kundskab til hver Enkelts Stilling, og som ikke have skyet noget Offer af Tid og Uleilighed for at gaae os tilhaande. Disse Mænd ere: Peder Pedersen af Sølager, Hans Larsen af Lynæs, Hans Nielsen af Lynæs, Morten Rasmussen af Store Karlsminde, Hans Larsen af Kikhavn og Hans Johansen af Lille Karlsminde.

Af de indkomne Bidrag er der tilbage 654 Rbdlt. 16 Sk., hvorover vi endnu ikke have disponeret, men som indestaae i Frederiksværks Sparekasse. Denne Sum have vi tænkt os, skulde i Forening med de Renter, der indvindes ved hele den i Sparekassen indestaaende Sum, danne et Fond, som kunde anvendes dels til fortsat Understøttelse for enkelte Enker, der efter For-

løbet af de 10 Aar endnu ere lige trængende og maaskee mindre arbejdsdygtige, deels til extraordinair Understøttelse under overordentlige Omstændigheder, f. Ex. naar Sygdom eller andre Uheld tilstødte en Familie, og endelig til Udstyr med Sømandsklæder eller Fiskeredskaber for de confirmerede og mest trængende Børn.«

Ud fra disse Regler gik man igang med Udbetalingerne.

Paa Regnskabet's Udgiftsside findes under *Punkt A*:

»*Temporaire Understøttelser* i Maanederne October, November og December 1852, samt i Januar og Februar 1853 til de omkomne Fiskeres efterladte Enker og Børn, saavel som til gamle og svage Personer, der vare satte ud af Stand til at erhverve det Fornødne,« som ialt andrager: 474 Rbd. 21 Sk. og er fordelt paa 27 Personer med Beløb varierende fra 12 til 23 Rbd.

Punkt B: *Begravelsesomkostninger* for omkomne og ilanddrevne Fiskere. Her er til 17 Familier udbetalt 184 Rbd. 18 Sk. Fra 3 Rbd. til 15 Rbd. 64 Sk.

Punkt C omfatter *Livrenter*, indkøbt i Livrente- og Forsørgelses-Anstalten af 1842, til Gamle, der har mistet deres Forsørgere, og beløber sig til 2420 Rbd. 14 Sk. uddelt til 14 Familier.

Punkt D hedder: »*Deponeret i Sparekassen for Frederiksværk og Gods*, til Uddrag qvartaliter som Understøttelse til Enker og Børn.« Her er til 22 Familier deponeret 8422 Rbd. fra 100 til 745 Rbd., alt efter Børnenes Antal.

Udover disse Beløb er der tilstillet Fiskerfamilier, boende udenfor Halsnæs, 1944 Rbd. Der nævnes bl. a. »Odden Sogn, Taarbek, Tidsvilde Leie, Hornbæk, Humlebæk og Gilleleie.«

Det har antagelig drejet sig om Fiskere, som har deltaget i Sildefisket som »Hælvtmænd«, d. v. s. ikke selv har haft Sildegarn, men har laant dem af andre, oftest Baadejeren, mod at give 40 % af Parten i Leje, en Form, der endnu er ret almindelig.

Erstatningerne for de materielle Tab, Regnskabet's sidste Punkt, er ialt paa 5599 Rbd. 25 Sk., og fordelt paa 104 Poster

af højest forskellig Størrelse lige fra 4 Rbd. til 330 Rbd. 80 Sk., alt eftersom det drejede sig om Totalforlis eller kun mistede Redskaber.

— Med denne Indsamling var der givet de betrængte Fiskerlejer en god, men ogsaa nødvendig Haandsrækning, og som det fremgaar af Regnskabets Indledning og dets forskellige Poster, blev der gaaet frem baade med stor Grundighed og kærlig Om-sorg fra Komiteens Side overfor den nødstedte Fiskerbefolkning.

Langsomt fandt den sig tilrette med Skæbnen, man byggede op, hvad Stormen havde brudt ned, og Fiskeriets Udvikling fortsatte, indtil Storkutterne i Dag trodser de Storme, som Forfædrene maatte give op for. Nu tænker ingen mere paa »Orkanen«, som de Gamle kaldte Stormkatastrofen, de sørgelige Minder om den har de henfarne Slægter taget med sig i Graven. Men vi har Lov at mindes dem og »Comiteen«s Arbejde i en Tid, da social Forsorg var et næsten ukendt Begreb.

HAVELSEGAARDS · HISTORIE

A/ CHRISTIAN VILHELM ANDERSEN

Ølsted Sogn i Strø Herred, Frederiksborg Amt, omfatter Byerne: Ølsted, Store- og Lille Havelse, Grimstrup og Ubberup samt de nu spredt bebyggede Jordomraader »Ølsted Strandhuse« og »Havelse Skovlodder«.

Tæt uden for eller maaske den Gang inden for Store Havelse Byomraade laa der gennem Middelalderen en større Gaard, kaldet Havelsegaard, der efterhaanden fik større Jordtilliggender og større Betydning end Sognets andre Gaarde og fik en Historie bag sig. Nu er af Gaarden kun Tomten tilbage.

Nærværende Beskrivelse vil komme til at dreje sig om nævnte Havelsegaard og dens Historie, og Beskrivelsen er opbygget paa de Oplysninger, som det har været muligt at finde gennem gamle Aktstykker, og gennem Traps: »Beskrivelse af Danmark«, »Jytte Gyldenstiernes Slægtbog« og »Folkevisen om Morten Venstermand« samt dertil de Oplysninger, som Gaardens Tomt kan give.

Bynavnet Havelse skal være en S sammensætning af Ordet Have og Endelsen -løse. Ordet »Have« hed oprindelig »haghi«, og det betyder »et indhegnet Stykke Jord« eller »en Græsgang«. Og Endelsen »løse« blev allerede i det 15de Aarhundrede afsløbet til »else«. Det er en meget gammel Endelse, og dens Betydning er meget omstridt. Nogle mener, den betyder »Eng« eller »Græsgang«, andre, at den betyder »Skraaning« eller »Eng« og er i Slægt med Udsagnsordene »lude« eller »hælde«. Navnene med Endelsen »else« eller »løse« synes oprindelig at være Na-

tur- eller Marknavne, der efterhaanden er blevet til Bebyggelsesnavne. Ejendommeligt er det, at en stor Del af de 14 Byer med Endelsen »løse« her i Frederiksborg Amt ligger ved Aaløb, der søger til Roskilde Fjord, og at slet ingen af disse Byer findes i den østlige Del af Amtet. Forleddet i Navnene er ofte vanskeligt at tyde paa Grund af Navnenes Alder; i flere Tilfælde betegner det en Naturgenstand eller Indhegning, sjældnere et Personnavn (Efter Frederiksborg Amts Stednavne).

Ordet »Havelse« har i Aarenes Løb været stavet paa vidt forskellige Maader. Her er en Prøve: 1354 Haughløsæ, 1370 Haweløsæ, 1410 Hawelsemaglæ, 1436 Hawelse, 1448 Hawelsse, 1500 Haffuels, 1578 Haufuelse, 1582 Haffuelsemagle, 1584 Haufuelse, 1688 Havelsøemagle, 1900 Hagelse, nu Havelse.

Som Byen har laant sit Navn fra Egnens Natur, saadan har Gaarden laant sit Navn fra Byen, og Navnet »Havelse« har ogsaa i S sammensætningerne med Gaarden gennemgaaet de samme Forandringer i Stavemaaden som Byens Navn, altsaa de ovenfor nævnte og flere.

Havelsegaard maa dele Skæbne med de fleste Gaarde fra Middelalderen. Dens Opstaaen og første Virkeaar kan ikke opspores, idet Gaardens Akter ikke gaar saa langt tilbage. Den har næppe ved sin Oprindelse været synderlig forskellig fra Sognets andre Gaarde, men har som de bestaaet af 4 lave Længer med lerklinede Vægge og hængende Straatage.

Saa godt som alle Gaarde laa den Gang inden for Bygrænsen; Byjorden var inde under Fællesdriften, og Byens Beboere inde under Bylavet, der traf alle vigtigere Bestemmelser angaaende Fællesdriften og Byens Vel. Kun i nogle Sogne, især i Skovegne, laa der nogle enkelte Gaarde for sig selv, idet Jordens Inddragen under Samejet vilde gøre dette for besværligt. Men det var ikke i alle Sogne, der fandtes saadanne enligt liggende Gaarde, og fandtes de, laa de i Reglen noget afsides.

Havelsegaards Beliggenhed lige uden for Havelse Bygrænse gør det sandsynligt, at Gaarden ikke ved sin Oprindelse har

været blandt de Gaarde, der paa Grund af sin Beliggenhed var holdt uden for Samejet. Alligevel tyder meget paa, at den lige fra sin Oprindelse har været Særeje og har staaet uden for Fællesdriften. (Se de senere hen opførte Oplysninger fra Roskilde Bispestols Jordebog fra 1370.) Har den paa noget Tidspunkt i sin Tilværelse været inde under Fællesdriften, saa maa de Slægter, som da sad inde med den, ved særlige Fortjenester have ført den ud derfra; thi det er synligt, at Gaarden under større Af-snit af sin Tilværelse har været under egen Drift. (Jævnfør her Jordebogens Oplysning om Gaardens 18 Gaardsæder og Kancelliskrivelsen af 9de Maj 1593.) Det var sikkert Bondeslægter, der sad inde med Gaarden gennem de første Aarhundreder, og det synes at have været dygtige Slægter, der saa tidligt som 1370 havde faaet Halvdelen af Havelse Bymark underlagt Gaarden. (Se Jordebogen.) Roskilde Bispestol var paa dette Tidspunkt midlertidig Ejer af Gaarden og af Havelse By og Skov. Dette var forsaavidt mærkeligt, som Æbelholt Kloster ejede Resten af Ølsted Sogn, nemlig Gaardene i Ølsted, Ubberup, Grimstrup og Lille Havelse. Bispestolen beholdt dog kun Ejendomsretten til Gaarden i ganske kort Tid denne Omgang.

Af Gaardens Ejere og Brugere op igennem Tiden kendes følgende:

Med Jacobus Jonasson til Haugheløsæ gaar Gaarden i 1353 ind i Historien. Det var efter en mørk Tid i Danmarks Historie. Lige forud var gaaet den Tid, hvorom vi synger:

Om Danmarks Kvide, der lød en Sang
Saa sørgelig.
Der var ingen Konning i Dannevang,
Men Borgerkrig.

Grev Gert og Johan den Milde havde i en Aarrække udsuget Landet, og i Aaret 1349 kom Pesten »Den sorte Død« hertil og krævede som sit Offer $\frac{1}{3}$ af Danmarks Befolkning. Hvorledes den har hærget paa Havelseegnen, kendes ikke. Men den

har sikkert ogsaa taget haardt paa Befolkningen her, og Kaarene har været trange. Om Jacopus Jonasson vides kun, at han er nævnt i et Vidne paa Holbo Herredsting.

I Aaret 1370 ejedes Havelsegaard af Roskilde Bispestol, og i Bispens Jordebog fra den Tid møder vi en Del Oplysninger om Havelsegaard og Store Havelse By. Efter Jordebogen omfattede Bispestolens Besiddelser her i Ølsted Sogn den Gang i alt: Havelsegaard, Havelse By, Havelse Skov og Tienden af Ølsted Sogn. Bymarken omfattede den Gang 8 Boels Skyld¹⁾, men heraf ejede Havelsegaard de 4 Boel, og de 16 Gaardmænd i Havelse maatte nøjes med de resterende 4 Boel; man forstaa saaledes, at hver Gaardmands Part af Bymarken ikke har været stor den Gang. Dette forstaa saa meget bedre, naar man erindrer, hvor stor en Del af den nuværende Bymark, der den Gang var dækket af Havelse Skov, og hvor stor en Del af Bymarken, der den Gang laa udyrket hen. Til Havelsegaard var den Gang knyttet 18 saakaldte »Gaardsæder«²⁾. Her boede Gaardens Husmænd, der vel har faaet et lille Stykke af Gaardens Mark til Dyrkning mod at gøre Arbejdet paa Gaarden.

Efter dette tyder meget paa, at Havelsegaard den Gang var en anselig Gaard. Hvorledes og hvornaar Bispestolen er bleven Ejer af Gaarden, vides ikke, men rimeligvis kort før. Heller ikke, hvorlænge den beholdt Ejendomsretten i denne Omgang. Det ser nærmest ud til, at den kort efter 1370 mister Retten og først faar den tilbage godt 100 Aar efter.

1431 døde Fru Marine Torsten Venstermand af Havelse. Hendes fra Falster saa kendte Mand, Torsten Venstermand, har

¹⁾ *Bol*, et fællesnordisk Ord, der opr. betyder beboet el. dyrket Jordejendom; afledet af Verbet *bo*. Benyttes særlig i Bet.: Saa megen Jord, som regnedes for at udgøre en hel Gaard. Anvendtes som Regningsenhed ved Fastsættelse af Skattebyrden og til Afgørelse af, hvor stor en Andel af Bymarken der tilkom den enkelte Gaard efter Rebningen.

²⁾ En *Gaardsæde* var en Person, der af en Gaardejer havde faaet overladt Brugen af en Jordlod mod at hjælpe til med Dyrkningen af Gaardens Jord.

vistnok været Ejer af Havelsegaard. 1431—54 skriver Anders Jensen af Slægten Væbner sig til Havelsegaard. 1474 møder vi en Jep Nielsen til Havelse. Fra 1494—1512 skriver en Væbner, Morten Jensen, sig til Havelse og Havelsemagle. Og endelig 1517 nævnes Jørgen Rosenkrantz som Lensmand paa Havelse. Ved Reformationen gaar Havelsegaard over til Kronen, og 10de Juli 1550 blev Kongens Hofsinder, Jacop Sested, forlenet med Gaarden Havelse. 9de November 1566 fik Kongens Kældersvend Jesper Schammelsen Livsbrev paa Hafuelssøegaard. 13de Maj 1568 fik Jacop Sesteds Enke, Lene Viffert, Livsbrev paa Hafvelsegaard. 21de Februar 1578 giver Kongens Vintapper Peder Schammelsen Afkald paa sit Livsbrev paa Hafuelssøegaard. Og endelig 28de Aug. 1584 møder vi en Klage fra Niels Isse til Hafuelssøegaard.

Nedenfor er aftrykt nogle faa Afskrifter af Akter vedrørende Havelsegaard efter Danske Kancelliregistranter.

10de Juli 1550.

Chr. g-a-v-*) at vi af synderlig Gunst saa og fordi os elsk. Jacop Sested, vor Hofsinder, nu har tjent os op af sin Barndom samt for tro Tjeneste have forlenet ham Gaarden Hafvelse med efterskrevne Gaarde i Havelse By, iboede af Birgithe Jenses (skylder $\frac{1}{2}$ Pund Rug¹), $\frac{1}{2}$ Pund Byg, 1 Gaas, 4 Høns, 1 lødig Mark²), af en Jord 12 Skilling 2 Skilling Grot³), Per Jenssøn, Hans Some (hver $\frac{1}{2}$ Pund Rug, $\frac{1}{2}$ Pund Byg, 1 Gaas, 4 Høns, 1 lødig Mark, 12 Skilling.) Niels Fangher (1 Gaas, 4 Høns, 12 Skilling Erfvitspenge⁴), 1 lødig Mark af den til Gaarden liggende Jord, 2 Skilling Grot af en Gaardsædejord). Per Nilssen, Anders Jenssen, Jens Michelssøn, Laurits Christiernssen, Nilavs, Hans Ingvortson (hver lige saa meget). Per Ibsen (1 Gaas, 4 Høns, 12 Skilling Erfvitspenge, 2 lødig Mark, 4 Skilling Grot). Hans Fedler (1 lødig Mark). Tue Rasmussen (3 Skilling Grot). Olluf Møller af et Gadehus samme Steds (1 Mark, 3 Grot).

*) Christian III gøre alle vitterligt.

Mats Perssøn samme Steds 3 Skilling Grot, og dertil af forskellige Gaarde og Gods (26½ Mark 2 Skilling Gæsteri⁵⁾, item 3 Gaarde i Jørlunde, iboede af Jens Bryd (2 Pund Rug, 2 Pund Byg, 1 Lam, 1 Gaas, 4 Høns 17 Skilling 1 Albus⁶⁾, Lavrits Olsøn og Michel Andersen (hver 1 Pund Rug, 1 Pund Byg, ½ Lam, ½ Gaas, 2 Høns, 8 Skilling, 2 Albus), dertil alle 3 6 Mark Gjæsteri, item 2 Gaarde i Ølstøkke, iboede af Jep Michelssen (1½ Pund Rug, 1½ Pund Byg, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 2 Mark 4 Sk. Gjæsteri) og Per Jenssen (2 Pund Rug, 2 Pund Byg, 3 Mark Gjæsteri), en Gaard i Giørløse, Karine Tues (1 Pund Rug, 1 Pund Byg, 1 Lam, 4 Høns, i Gaas, 1 Skp. Havre, 3 Tnd. Havre til Gjæsteri), en Gaard i Udleyer, Jens Heringssen (1 Pund 5 Skp. Rug, 1 Pund 6 Skp. Byg, 2 Skill. Grot, 30 Sk. Gjæsteri), i Snestrup Jens Olssen (1 Pund Rug, 1 Pund Byg, 2 Sk. Grot, 1½ Mark Gjæsteri), item Hafvelse Mølle, som tilforn laa til vort Kloster Slangstrup skylder 6 Pund Mel, dertil vor Part af Tienden af Ølstedt Sogn, hvilken han skal nyde frit i sin Livstid mod at bygge og bo her i Danmarck, være os, Hertug Frederick og Riget huld og tro og gøre tilbørlig Tjeneste deraf. Dersom han vil befri sig, skal han tage en Dansk af Adel. Han skal bygge Gaarden, holde Tjenerne ved Lov o. s. v. o. s. v.,

¹⁾ Som Kornmaal omfattede et *Pund* i Alm. 3 el. 4 Tønder, forskelligt efter Kornsorten og efter Tid og Sted.

²⁾ *Mark* er opr. Betegnelsen for et Mærke, Streg paa en Vægt, dernæst den Vægtenhed, som dette Mærke repræsenterer, hvorefter det gaar over til at betyde den Mønt, som præges af en Mark Sølv. Da Mønten efterhaanden forringedes, blev det nødvendigt at præcisere, at Afgiften skulde være en lødig Mark.

³⁾ *Grot* betegner i Danmark de franske Tournoser, udmøntet i Tours. Afgiften opkrævedes ofte i fremmede Mønter paa Grund af de danske Mønters skiftende Værdi.

⁴⁾ Ærvedspenge.

⁵⁾ *Gæsteri*, opr. den Kongen og hans Embedsmænd tilkommende Ret til Ophold hos Landets Borgere under deres Rejser i Statens Tjeneste, senere den Pengeafgift, som afløste Underholdspligten.

⁶⁾ *Albus*, en Sølvmønt ∞: Hvid.

ej forhugge Skovene, men frede Jagten og ej ødelægge noget Adelsvildt eller andet grovt Vildt. Thi forbyde vi o. s. v.

Kiøp(ne)hafven, St. Knuds Konges Dag, under vort Signet.

Nr. 2. 9de Novbr. 1566. Livsbrev for Jesper Schammelsen, Kongens Kældersvend paa Hafuelsøegaard, som han nu selv har den i Værge, uden Afgift, han maa have fri Olden i Kronens Skove til sine egne hjemmefødte Grise og frit Vogntømmer, Gærdsel og Ildebrændsel i Hafuelsøe Skove efter Anvisning af Lensmanden paa Frederiksborg.

Nr. 3. 13de Maj 1568. Livsbrev paa Hafvelsegaard for Jacop Sesteds Enke paa Dalby Kloster. Brevet lyder:

Livsbrev for Fru Lene Viffert, Jacop Sesteds Enke paa Dalby Kloster med tilliggende Gods, uanset om hun gifter sig, dog skal det ske med Kongens Samtykke, hun skal gøre tilbørlig Tjeneste deraf.

Nr. 4. 21de Febr. 1578. Aabent Brev, at Peder Schammelsen, Kongens Vintapper, der nu har opladt Kongen sit Livsbrev paa Hafuelsøegaard i Frederiksborg Len, i Stedet aarligt, saalænge han lever, maa oppebære 18 Pund Korn af Loftet paa Københavns Slot.

Nr. 5. 28de Aug. 1584, Niels Isse i Hafuelsøegaard i Frederiksborg Len, der har klaget over, at han besværes med at køre Ved — 190 Læs om Aaret til Frederiksborg, maa i Betragtning af sin Alderdom indtil videre være fri for de 90 Læs.

Nr. 6. 7de Jan. 1586. Til Jochim Leist.

Da der i Hafuelse Skov findes mange halvfordede uskikkelige og ufrugtsommelige Træer skal han lade saadanne Træer omhugge og uddele til de Krontjenere i Lenet som kunde have dem Behov til Bygningstømmer eller andet.

Nr. 7. 9de Maj 1593. Kbhvn. Miss. til Jacop Trolle, Embedsmand paa Frederiksborg: Da han har indberettet, at Hafvelsegaard i Ølsted Sogn under Frederiksborg Slot staar øde, fordi

gaard i Ølsted Sogn under Frederiksborg Slot staar øde, fordi den er sat for højt i Landgilde, og at der hører saa stor Ejendom til den, at den godt kan besættes med 2 Bønder, befales det ham, at gøre sig den største Flid for med det første at faa 2 Mænd til at overtage den; Kongen vil i nogen Tid fritage dem for $\frac{1}{2}$ Pund Rug, $\frac{1}{2}$ Pund Byg og 1 Td. Havre af deres Landgilde, hvorom de kunde søge Regeringsraadet, naar de have fæstet Gaarden. Benaadningen skal da blive tilstillet dem.

Ovenstaaende Aktstykker giver et lille Indblik i Gaardens Historie paa forskellige Tidspunkter i det 16de Aarhundrede. Aktstykker, der er knyttet til Gaardens Historie, er ellers yderst faa.

Som tidligere nævnt vides intet sikkert om Gaardens Opstaaen. Tidspunktet herfor kan dog vist sættes til det trettende Aarhundrede. Gennem de første Aarhundreder var det Bondeslægter, der sad inde med Gaarden, senere blev det Adelsmænd. Ved Reformationen gik Gaarden over i Kronens Eje og synes nu at have faaet en kort Glanstid. Men Meddelelsen af 9de Maj 1593 om, at Havelsegaard ligger øde, fordi den er sat for højt i Landgilde, var vel det første Varsel om dens Undergang. Om det lykkedes at finde de 2 Bønder, der skulde bringe Gaarden paa Fode igen, vides ikke, men fra den Tid glider Gaarden ind i Tavshedens Mørke. Den forfalder og gaar til Grunde, vel i Løbet af det syttende Aarhundrede. Paa forskellige Steder i Tomten findes røgsværtede Mure og svedne Træstykker, hvilket kunde tyde paa, at en Ildebrand har fremskyndet Ødelæggelsen. Noget sikkert vides dog ikke herom. Gaarden stod vel saa gennem en Tid som Ruin og nu — ja, nu er kun Tomten tilbage, og den ligger gemt under Jordens Overflade. Gaarden findes ikke mere, den lever kun i Mindet!

I »Folkevisen om Morten Venstermand« møder vi Mindet om en af de Begivenheder, der har gjort Havelsegaard kendt viden om, nemlig om Nonnerovet fra Vor Frue Kloster i Roskilde.

Angaaende Folkevisen maa dog forudskikkes: Bemeldte Morten er ikke som i Folkevisen nævnt Morten Venstermand, men i Følge nyere Forskninger Væbneren Morten Jensen, der sad paa Havelsegaard fra 1494 til 1512. Morten Venstermand har nemlig ikke været knyttet til Havelsegaard.

Gennem »Jytte Gyldenstiernes Slægtebog« erfarer vi, at bemeldte Morten blev sat i Band af Kirken for sin dristige Handling, og for at blive løst fra Bandet maatte han i Bod betale sin Gaard og 2 Læster Korn til St. Lucii Kirke under Roskilde Bispestol. Han sad dog paa Gaarden indtil sin Død. Til fuld Forstaaelse af Folkevisen maa endnu tilføjes, at Sangeren her forveksler Arenes Navn med Navnet Lisbeth. Dette Navn tilhørte en Nonne, som under nogle beslægtede Forhold blev taget ud af Slangerup Nonnekloster. Vor Nonnes Navn var Anna eller Arene Jensdotter.

I Jytte Gyldenstiernes Slægtebog fra 1620 læser vi ogsaa Historien om Arenes smukke gule Haar og dettes Skæbne. Endnu skal tilføjes: Paa den nordre Mur i Ølsted Kirke findes et Kalkmaleri forestillende Jacob Sesteds Enke, Adelsdamen Lene Viffert, født Tønnesdatter, der sikkert i sin Enkestand (se Livsbrevet) har boet paa Havelsegaard. Hvorfor hun er blevet malet paa Kirkens Mur, vides ikke. Ved hendes højre Skulder er anbragt to Adelsskjolde, Viffertslægtens og de Ulfstanders (hendes Forældres Vaaben). I hendes Mands Lensbrev læser vi for første Gang om det saakaldte »Strøgods«, det vil sige Gaarde og Huse dels inden for Sognets egne Grænser og dels i fremmede Sogne ofte vidt om, der var lagt ind under Lenet, og fra hvilket det modtog Afgifter. Kongen og Lensherrerne havde her en nem Maade at gøre et Len fedt eller magert paa.

Efter Indberetningen fra 9de Maj 1593 ser det ud til, at Havelsegaard endnu paa den Tid har haft et betydeligt Jordtilliggende her hjemme ved Gaarden.

Gaarden har ligget i Skellet mellem Gdr. Peder Hansens og Gdr. Villum Villumsens Marker i Store Havelse lidt Vest for

Byen paa en lille Forhøjning af Jordsmonnet. Tomten er nu gemt under Overfladen, men under denne findes endnu mange Levninger fra Gaarden, store Masser af Kampesten, Levninger af de røde Munkestensmure og meget andet. Den gamle Gaard med de lerklinede Vægge maa en Gang i Tiden være blevet erstattet med en betydelig større Gaard med røde Munkestensmure og røde Tegltage, alt hvilende paa den solide Kampestensgrund. Hvor meget Tomten gemmer, og hvor meget eller hvor lidt den senere vil kunne give os Besked om, er det forbeholdt Fremtidens Undersøgelser at give Svar paa.

OM KALKMALERIER OG ALTERTAVLE I BIRKERØD KIRKE

AF R. BERG

KALKMALERIERNE paa Hvælvingerne i Birkerød Kirke hører til en lille Gruppe Billeder, som der herhjemme findes Magen til i Skamstrup, Bregninge og Højby Kirker i Holbæk Amt samt i Ørslev Kirke i Sorø Amt. De viser os Gotikens Udfoldelse i Danmark i en Form, vi desværre kun har faa Eksempler paa.

Den Tid, fra hvilken de stammer (14. Aarh.'s Midte), var vel ogsaa en af de ulykkeligste, vor Historie kender. Det meste af Landet pantsat og i fremmed Vold og dertil den sorte Døds Hærgen; saa der har næppe været Lyst eller Midler til stor kunstnerisk Udfoldelse.

Det, Birkerød Billederne bringes os, er Vidnesbyrd om et nyt Tidehvert i vort Aandslivs Historie; Følelseslivet er kommen til Orde og viser sig paa det religiøse Omraade ved, at der røres ved nye Streng.

I de første Aarhundreder af Kristenlivet herhjemme var Forholdet mellem Gud og Mennesker en Art Kontraktmellemværende. Gud sad i sin Himmel som den høje, majestætiske Herre, fjern og streng, nærmest som en Slags Dommer om, hvorvidt Menneskene opfyldte deres Forpligtelser overfor ham. De kunde fyldestgøres ved at gaa i Kloster, drage paa Pilgrimsrejse, øve fromme og gode Gerninger o. s. v., men var de opfyldt, gjorde man ogsaa Regning paa, i hvert Fald saa nogenlunde at have gjort sin Pligt. Nogen egentlig dybere Sindsrørelse mærker man ikke.

Anderledes paa den Tid, da Billederne i Birkerød Kirke maledes. Da er Gudsforholdet blevet et rent personligt, følelsesmæssigt betonet, og man er ved at blive klar over, at Guds Naade ikke kan købes, men at Menneskenes Syndeskyld er saa stor, at den selv for de bedste kun kan sones ved mangfoldige Aars Skærildspine, og at Dommen til syvende og sidst er uvis. Bevidstheden herom hvilede som et Aag over Sindene.

Hvad skulde den arme Menneskehed i sin Syndeangst gøre? Den maatte have Hjælpere, som stod i Kredit hos Gud, og dem fandt man i Helgenerne, fremfor alt i Madonna, Guds Moder.

Hun, den rene, skyldfri Jomfru, der havde født Verdens Frelser, hun maatte fremfor nogen være egnet og rede til at virke som Mellemed mellem Gud og Menneskene og skaffe dem hans Naade. Fandt man sig selv for ringe og syndebytnet til at turde tro paa, at Gud vilde lade Naade gaa for Ret, saa var her et skyldfrit Menneske, som Gud selv havde optaget ved sin Side, der fremfor nogen maatte have Guds Øren.

Billederne i Birkerød Kirke er da ogsaa først og fremmest en Hyldest til Madonna, Guds Moder.

I den østligste Hvælvingsskappe er hun malet knælende for Kristus, medens Engle holder et Tæppe op bagved de to Figurer. Paa Siderne er de to Apostelfyrster Peter og Paulus samt de to Tiggermunkeordens Stiftere, Domenikus og Frants fra Assisi afbildede. Men det er ubetinget Madonnaskikkelsen, der har haft Kunstnerens største Interesse. Hun er skildret med den dybeste lyriske Følelse, fin, yndefuld og linjeskøn, med en Andagt og Aandfuldhed, som sjældent er set større (Fig. 1).

Det samme gælder hendes Billede i næste Hvælvingsskappe, hvor hun ses staaende og værnende bag sin Kaabe de Menneskesjæle, som Ærkeenglen er i Færd med at veje paa Vægtskaalen, og som Smaadjævle anstrenger sig for at tynde ned til den gale Side, medens Madonna ved at lægge sin Haand paa Vægtstangen faar den til at bøje sig i den rigtige Retning (Fig. 2).

Det er i det hele Dommedag, Maleren har villet fremstille for

Menighedens Øjne. Man ser saaledes Kristus som Dommer paa Regnbuen med Lidelsesredskaberne, baarne af Engle, staaende paa hver sin Side af ham, medens andre Engle blæser den frygtelige Dag ind. Endelig i den vestligste Hvælvingsskape ses de

Fig. 1.

dømte blive ført til Helvedes Pinsler af Djævle, medens de salige drage til Paradis.

Samtlige Billeder er saaledes samlet om en Skildring af den yderste Dag med Madonna, Himmeldronningen, som Hovedfigur.

Moraleen, der skal drages af Billederne, kan der ikke være nogen Tvivl om. Den gaar helt og holdent ud paa at vise Menneskelivets Usselhed. Derfor ser man Lykkehjulet, der symboliserer denne Verdens evige op og ned. Har man naaet Lykkens Tinde, er Faldet ogsaa nært. Intet i dette Liv er af Varighed,

overalt lurer Synden. Den er fremstillet i Kain og Abels Ofring og det derpaa følgende Brodermord og ved Adam og Evas Syndefald. Overalt lurer Død og Ødelæggelse. To Uhyrer graver ildevarslenende ved Roden af Livets Træ.

Religionshistorisk set er disse Billeder da Vidnesbyrd om en af de mest bevægede Sider i vor Menigheds Historie, men ogsaa kunsthistorisk har de den største Interesse, idet de er Vidnesbyrd om det nye Verdenssyn, som kom frem i vesteuropæisk Kultur fra det 12.—13. Aarhundrede. Det var en Opdagelse af Personligheden og Naturen. Paa een Gang er det, som Mennesket vaagner op og erkender sit eget Selv og undrende ser, hvor alt spirer og vokser rundt om sig, drevet frem af Guds Skaberkraft. Den gav sig til Kende i alt, hvad man saa, i Dyr og Planter, i Jord og Hav. Alt var en Del af den Idéverden, som inderst inde rummede Guds Mening med Tilværelsen.

Det er dette nye Syn, der kommer frem i Billederne i Birkerød Kirke. Man sporer det ikke blot i Madonnaskikkelsens jordiske Skønhed. Hun er ikke som tidligere den ophøjede, verdensfjerne Skikkelse, men er bleven en ung, pigefris Kvinde. Man ser det i Abels Aasyn, der er Udtryk for den inderligste Fromhed, som viser sig i et saligt Smil som hos den, der ved sig i Pagt med det højeste.

Den vaagnende Sans for Naturen kommer frem i den Plantedekoration, der er malet langs Hvælvingsribberne. Her er en virkelig Forstaaelse for det levende og vaarfriske i Blomster og Blade. Endnu holder de sig forsigtigt til Ribbekanten, men i Sammenligning med den stive og skematiske Billedindramning, der var karakteristisk for den foregaaende romanske Dekoration, er den fuld af voksende Liv.

En begyndende Sans for Virkelighedsiaagttagelse spores ogsaa i den Opfindsomhed, hvormed Kunstneren har skildret de fordømtes Pinsler. Det er vist ikke langt fra, at man kan sige, at han har moret sig over at fremstille de stakkels Sjæles Behandling af fantastiske Djævlé, inden de kastes i den evige Ild. Der-

imod er de frelstes Paradisgang fremstillet uden Udfoldelse af større Fantasi, men de gik jo ogsaa ind til en Glæde, der var af overjordisk Art. Det hele skulde jo være symbolsk og belærende, og i Sammenhæng med de øvrige Billeder er der ogsaa naaet en

Fig. 2.

Helhed, der maa have været af den mest afgørende Virkning for den Samtid, de var bestemt for.

Altartavlen i Birkerød Kirke, der vel er et Hundreदार yngre end Malerierne paa Hvælvingerne, er ogsaa et interessant Værk, selv om det i kunstnerisk Henseende ikke kan staa Maal med Kalkmalerierne.

Det er et Billedskærerarbejde, om af dansk eller nordtysk Oprindelse lader sig ikke afgøre, som i sit Midtparti viser Kristi Korsfæstelse, fremstillet med al tænkelig Realisme. Rundt om Kristus og de to Røvere paa Korset ser man den smertefyldte

Guds Moder og den sammenstimlede Folkemængde. For Kunstneren har det fremfor alt været magtpaaliggende at skildre det folkelige Sceneri, som han aabenbart har haft rig Lejlighed til at iagttage ved tilsvarende Henrettelser i det virkelige Liv. Nogen egentlig religiøs Betagelse af Emnet kommer ikke frem. Men Meningen med Skildringen fra et kirkeligt Standpunkt har dog aabenbart været den at fortælle Menigheden, at saaledes var dens Frelser bleven pint for dens Synders Skyld. Den er et Led i den religiøse Bevægelse, der vilde drage Gud nærmere til Folket, thi saa levende var Syndeskylden bleven, at man maatte se sin Frelser lide for derigennem saa meget stærkere at komme til Bevidsthed om hans Frelsergerning. Man samlede sig i Menighedslivet i forstærket Grad om Jesu Liv og Lidelse paa Jorden for derigennem at føle, hvor Gud dog havde elsket Menneskene. Det var dette, som nu mere og mere var bleven det centrale i Kristenlivet, og som bidrog sit til den Vækkelse af den religiøse Sans, der overalt kommer til Orde i Europa i det 15. Aarhundrede, og som tilsidst førte til Reformationen.

Set paa denne Baggrund indeholder derfor saavel Billederne paa Hvælvingerne som Altertavlen i Birkerød Kirke en Fremstilling af en Periode i vort aandelige og religiøse Liv, der har været en af de dybeste og rigeste, vort Folkeliv har kendt.

EN ULYKSALIG DEGN I ØLSTYKKE

Af HANS BLESSING

DE 7. Januar 1754, »saasnart det i denne Juletid var gjort,
ligt,« var der stort, om end ikke just behageligt, Besøg i Ølstykke Degnebolig. Det var Herredsprovsten Jacob Muus i Stenløse, hans Kapellan Gregers Heerfort og Sognepræst Zarth i Ølstykke, der »var saa højlig som ugerne foraarsagede til« at forhøre Degnen Zacharias Ancker og nu agtede at gøre dette i 4 »Ølstykke Boe-Mænds« Overværelse. Der var overfor Degnen »vist megen Skaansel,« »brugt mange gode, skønt desværre frugtesløse Formaninger« og af ham gjort »mange, skønt desværre troløse Forsikringer,« og paa Grund af »hans vedvarende slette Opførsel og meget forargelige Levnet« maatte der nu tages alvorligt fat.

Der forelægges Degnen 19 »Poster at besvare,« bl. a., hvad han nu i nogen Tid har været »saa meget underlig, urolig og ustadig over?« Jo, »hans Uro var kommen af den megen Fortræd af hans Tjenestefolk og formedelst Riven og Sliden i hans Laar.«

Har han hos Sognepræsten talt om at frasige sig sit Degneembede? Ja, men »han har det Haab, efterdags ved Guds Bistand bedre at kunne føre og forestaa sit Embede.« Og da man spørger, om han vil lade sit Kaldsbrev udlevere — — med skriftlig Frasigelse, svarer han, at han ikke frasiger sit Kaldsbrev »med nogen god Vilje,« men »beder om Naade hos Gud og den højgunstige Øvrighed.«

Men »hvorfor tog han nu seneste Nytaars-Aftens-Dag Lys, Økse og Kniv med sig« og »indelukte sig saa i sit Kammer

alene?« — »Han gjorde det af Frygt og en underlig Skræk for Menneskene, retsom nogen vilde staa ham efter Livet.«

»Om han havde Tilladelse af Sognepræsten, nu den gode Nytaars-Dag, at forlade sit Embedes Pligt, forsømme Prædiken og den offentlige Gudstjeneste for at ride om Morgenen til Roeskilde . . .?« Jo, han »vilde til Roeskilde for at tage den Vej til Kiøbenhavn, da han var bange for, at han paa den anden Vej skulde angribes af nogen.«

Om han (i Roskilde) »gav sig i Drickelau, Spill eller Klammer med nogen, eller begik noget andet criminelle?« — Nej, »han begik ikke noget ondt, spillede ikke heller Kort før mod Aften med en Studenter.«

»Om han, som Ordet gaar, søgte paa den Rejse med Kniv eller andet at skade sig selv eller andre?« »Dette fragik han ganske, og skulde noget være skeet, da var det i Vildelse.«

»Hvorfor han da, som den der maatte være paagreben, blev ført ved 2de Mænd om sig, paa en Vogn tilbage?« Ja, det havde Købmanden Monsieur Lange i Roskilde foranlediget.

»Om han ikke havde 6 à 7 Slet-Daler med sig til Roskilde, og hvortil de paa saa kort Tid kunde medgaa?« Jo, disse Penge »leverede han til bemeldte Monsr. Lange, hvor han end har nogle af dem til Gode.«

Hvorfor han i Veddelev »praktiserede sig fra de 2de Mænd, saa de maatte oplede ham«, og »med Magt, som det siges, fik ham paa Vognen?« Han vidste ikke, hvorfor, men »ikke skete det for at gøre noget ondt.«

Om han ikke, samme Dags, seneste Onsdags, Aften »med beraad Hu sneg sig ud af sin Stue, og forsætlig styrtede sig selv udi Brønden udi sin Have, opdragen igen med yderste Livsfare?« — Jo, men »det var skeet i hans Raseri og af Satans onde Indskydelser.«

»Om han ikke, Natten mellem samme Onsdag og Torsdag, da han noget havde sovet, sagde siden til Niels Rengstrup Bang, Chor-Degn og Klokker i Slangerup, som og for andre Nærvæ-

rendes, at al den Forvirrelse, han nu var kommen udi, var af hans slemme Drukkenskab?« — »Han kunde ikke nægte, at jo Drukkenskab var hans Fordærvelse, den han lovede, efterdags at vogte sig for ved Guds Naade.«

Om han da — — »ser, kender og vedstaar nu, at han aldeles har overtraadt sin gjorte »Embedes Ed efter Ritualen, og den bededged Forskrivning mod ald Kort- og Tærning-Spill, samt hvad andet uanstændigt han for nogle Aar siden frivillig gav fra sig til Herreds-Provsten?« — Han nægtede ikke, men vilde afbede sine Fejl »hos Gud og Mennisken«, lovede alvorlig efterdags ved Guds Naade at oprette og forbedre det.

»Dette ovenstaaende saaledes forhørt og postvis besvaret, i Mangel af de 4 foran ommeldte Boe-Mænd, da Zacharias Ancker befandtes nu »ved god Sind og Sands,«

testerer (bevidner) vi underskrevne

Jacob Muus. I. Fr. Zarth. Gregers Heerfort.«

Og Degnen tiltræder med følgende Ord:

»Hvad jeg paa disse forelagte Poster frivilligen svaret i min Fred udi mit Hus, det vedstaar jeg aldeles, og hvad jeg har lovet, skal jeg ved Guds Naade holde, men mine grove Fejl afbeder jeg hos Gud dagligen og hos min høygunstige Øvrighed underdanigst.« Z. Ancker.

Nu har Biskoppen udbedt sig Oplysninger fra (Borgmester?) Munthe, Roskilde, der d. 17. Januar meddeler, at han har udspurgt Joh. Friderich Lange, »som er Kiøbmand og tillige holder et Slags Værtshus,« om Sagen. Samme Lange er »en saa skikkelig og vederhæftig Mand, at han er anordnet til en af Byens Ober-Formyndere.« Købmanden berettede, at Degnen ved sin Ankomst saa meget forvirret ud og talte forvirret. Han bad ham derfor blive der om Natten, men da Degnen »hen imod Kl. 11 slet« blev urolig, lod Lange kalde »tvende Byens Rode-mestre, som have med Politien at bestille,« og bad dem skille sig af med Degnen. De lejede en Slæde for 2 Rigsdaler og tog ad Ølstykke til med Ancker, »som var noget beskænket,« men da

de $\frac{1}{2}$ Mil fra Roskilde kørte fejl og ledte efter Vejen, løb Degnen fra dem og op til Veddeløv By og skjulte sig for dem. Mændene ledte »fast hele Natten efter hannem med Lys og Lygte,« men fandt ham først om Morgenen i en Faaresti. Derfra fulgte de ham hjem til hans Kone, som tog imod ham og betalte dem for deres Umage, »med Begæring, at de ej vilde sige til Præsten, i hvad Tilstand de tog imod ham end videre hans gale Forhold.« »Dette er alt, hvad jeg haver kunnet faa at vide om dette arme Menneske,« slutter Munthe.

En Maanedstid efter ser det ud til, at de 4 Boe-Mænd i Ølstykke, som havde givet Møde ved Provst Muus's Forhør, men formodentlig havde faaet Lov at gaa, da Degnen fandtes rolig, vaagner op til Daad, for det er nok dem, der tilskriver Biskoppen følgende: »Wi underskrevne 4re mænd af Ølstøche Sogn og Bye, kand herved efter Begiering af Sogne Degnen Zacharias Ancker, Sandferdig Beviidne, At vi icke nogen tiid udi den tiid bemeldte Zacharias Ancker har været Degne Embedet betroet her ved meenigheden Har fornnummen det hand Endten ved sit Embedes forretning, eller anden forsamling samme Steds, er befunden i Druckenskab eller fylderie meenigheden til forargelse. Hvorfor vi underdanigst beder den Høye øvrighed vil bære medlidenhed over hans i denne Tiid forefaldne Svaghed og slette omstændigheder og fremdeles forunde ham hans Brød og Embede. Ølstøche den 16de February 1754.

Jens Andrisen. Andris Jensen.

Lars Knudtzen. Christopher C I W S Ingvorsen.

Kniber det med Bogstaveringen, saa er der i alt Fald ingen Tvivl om Boe-Mændenes gode Hensigt, og det er maaske denne Støtte, der giver Ancker Frimodighed til at skrive til Biskop Hersleb allerede 2 Dage efter. I Brevet udtaler han som sin Formening, at det er Biskoppen forestillet, »som [om] Fylderier og Drukenskab skulde have været Aarsag til min Sygdom, Forvildelse og Raseri.« — Men »Begyndelsen til denne min Elen-

dighed [har] været en Svaghed i min venstre Side, som forflyttede sig ind i Hofte og Laar, med ulidelig Smerte, Riven og Sliden, saa jeg en ganske Maaned før Jul havde liden eller ingen Ro Nat eller Dag.« — — »det angreb omsider min Fornuft og Forstand, hvortil vel onde Mennesker en Del contribuerede« (bidrog) — — — »saa jeg iblandt (stundom) forment ikke at være sikker i mit eget Hus, men frygtede for hvert Menneske, jeg saa for Øjne, at de vilde dræbe mig« — — »I denne min Desperation tog jeg Nytaarsdag, mine [Husfæller] uafvidende, til Roskilde i Tanke at søge Raad hos Mestermannen (Skarpretteren) Mr. (Monsieur) Sukum, som den, der i Lægekunsten skal være erfaren« — — Men hos Lange i Roskilde blev han »saa heftig angreben, at hver som forekom mig syntes for mig at skulle være min Banemand« — —. Da han kom til Hjemmet igen, »indfandt sig da hos mig nogle mine Nabo Degne og gode Venner som Trøstere — — dog alt forgæves; fra dennem løb jeg om Aftenen og fandtes i min Brønd, hvoraf jeg, Gud være æret, igen med Hjælp kom op med Livet.« Nu holdt 2 Mænd Vagt over ham et Par Uger, »indtil Gud :/ hvis Navn være velsignet i Evighed !: behagede at forandre min haarde Svaghed og give mig Fornuft igen« — — — »Bær Medlidenhed over saadan min Tilstand og forlad mig ikke til Glæde for mine Fjender og til Hjerte Bedrøvelse for mig og mine Venner.«

Dog, tre Aar efter trækker Uvejret igen sammen over den arme Anckers Hoved. Den 28. Marts 1757 skriver Provst Muus til Biskop Harboe: — — »imidlertid vedvarer Degnen Zacharias Anckers Vildelse endnu saa[ledes] af og til, at det vel var højt fornødent, han efter Deres Eminenzes Raad kunde komme i Pesthuset (der anvendtes som Lemmestiftelse) — — jeg vilde det gerne og ugerne« (tilføjer den forsigtige Muus), »men, snart at sige, tør ikke, thi bringes han did og, muligt, kunde engang komme ud igen, havde man et uroligt Menneske paa Halsen.« Muus har gennem Sognefogeden faaet sat Vagt over Ancker, og han har ogsaa opfordret hans Broder, som er Forpagter paa Ege-

mark, til at tage sig af ham. — Som Vikar (og mulig Efterfølger) anbefaler Muus en Skoleholder Fritz, der har budt 24 Rigsdaler aarlig til Anckers Underhold og 10 Sletdaler aarlig til hans eventuelle Enke, skønt Kaldet (i Ølstykke) kun er paa 130 Sletdaler.

Samme Dag, 28. Marts 1757, skriver Anckers Broder, Forpagteren paa Egemark, til Pastor Zarth i Ølstykke og beder om, »at De saa vel som Hr. Provsten, hvilket jeg ej paatvivler, har den Medynk og Kærlighed over denne anfægtede Sjæl, som de som gode Christne bør.« Hvis Levebrødet blev taget fra disse fattige Mennesker — — »vilde det vel i Tiden blive et Samvittighedsnag,« tilføjer han formanende; han foreslaar at give Ancker en Medhjælper — — Selv kan han ikke have Broderen — da han har en »stor og vanskelig Husholdning og mange smaa Børn.«

Den 30. Marts skriver den stakkels Degnekone, Annicke Holst Ancker, til Biskoppen, at hendes Mand er »af Svaghed betagen sin Forstand« — — men hun haaber, at »den naadige Gud, som har straffet, kan igen formilde sin Vrede og hjælpe hans Skrøbelighed.« Hun foreslaar, at der tilstaaes ham en Medhjælper — »og har det Haab, det fattige Brød til vores Ophold ej rent bliver os betaget.«

Dagen efter anbefaler Muus til Biskop Harboe fornævnte Skoleholder Fritz — — der faas »næppe nogen dueligere til Embedet og føjeligere i al sin Omgang med den skrøbelige Ancker og hans gamle Hustru.«

Men allerede godt 14 Dage efter, 15. April 1757, maa den stakkels Annicke Ancker skrive til Provst Muus som følger: »Da min arme Mand Zacharias Ancker er bleven nogle Gange saa uregerlig, at jeg ikke kan være hos ham uden megen Frygt og Fare, kan ikke heller overkomme at holde Vagt over ham Nat og Dag, saa beder jeg, Provsten vilde bevise os den Tjeneste at søge om en Sted for ham, hvor han indtil videre kunde være i

god Forvaring, saa at ikke han selv, eller andre ved ham, skulde komme til Skade.«

Den 8. Maj foreslaar Muus atter Biskoppen at lade Fritz blive »vicarius« for Ancker, og den 14. Maj gør han sin foresatte opmærksom paa, at selv om Ancker kommer sig, — — »er dog hans Sanser saa læderede, at der — — er ingen Stadighed til at forrette noget. Og i den Menighed, hvor han 3de Gange — — har villet drukne [sig] og flere Gange — — paa anden Maade ombringe sig selv, kan han baade [for] Gamle og Unge, [for] Præsten og Folket, dør afskyelig, aldrig forrette Kirketjeneste, [end] mindre befordre Ungdommens Undervisning til nogen Fornøjelse, endsige til Guds Ære og andres Opbyggelse« — — Ancker »nyder lidet eller intet — — i nogle Dage [har han] været særdeles stille og tiendes, nyder sjælden nogen Søvn og alt imellem ingen Spise.«

Maaske har Ølstykkerne ikke været helt uvidende om Muus's ovenomtalte Kassationsdom; ialtfald har de taalmodige Boemænd nu helt brudt Staven over stakkels Ancker som Degn. De søger derfor i Brev af 19. Maj 1757 Biskop Harboe om at kalde en ny Degn: Deres Skrivelse fortjener som et Kuriosum at kendes i sin Helhed.

»Gud med os!

Da hvi ære i Denne Meenighed alle Bøn Faldne Med Hvær Andre at gøre an Søgning hos hvores Naadige Hr. Biskop Gamle og unge Ja Dend gandske Almue er bønfalden herudig om hvi maatte blive bønhørdt i Denne hvores begiæring som hvi her i dag fremsender Til hvor rette Lærre Fader at hvi maatte da blive Den gamle Degn ganske Qvit for hvi er Da icke tiendt med ham og han er da ustaadig i sit hvæsen saa at hvi maa befrygte os at hand skulde gøre skade Naar at hvi Kommer i Kirken med een knif eller ogsaa paa Nogen af hvores Børn og tyende, saasom at hand haver Giort det paa sig selv tilforn og hvi Kand da Sige i Sandhed, at hand burde icke at hvære Degn for hans ugudelig opførsel som er da skeet af ham saa ofte og

hvi haver haft Tolmodighed med ham: men nu er det saa, at hvi Kand icke bære Ohver med ham og derfor er da dette hvores Bægiæring Paa denne maade at hvi maa blive ham gandske Qvit: og det er icke af Had at dig (De?) skulde Tænke, at det skulde hvære saa, men det er det icke, som det Kand hvores Præst hvinde (vinde o: vidne) med os, at det er icke saa / for om hvi havde det hvilt (havde villet det), da haver hvi for Langtidsiden havt aarsag Til at klage paa ham men hvi haver da Tillige med Præsten Baaret over med ham, og hvi ere alle for Een og Een for alle af Ølstykke Menighed Bønfalden her udig at bede — — Hr. Biskop om hvi maa faae Dend Mand Til Degn som haver i en Langtid forrettet Degne æmbædet her hos os og hvi er med ham ret hvel fornøyet og dette er da hvores Bægiæring for os alle at hvi maa faae ham her til os at forrette Kirkens tjeneste og degne æmbæde / og det samme tillige med os maa hvores Præst tilstaa med os, og det samme maa Provst Muus tilstaa med os for denne Mand hand haver hværet her i Kirken tillige med Provst Muus og hvores Præst og haver forrettet Degne Æmbædet: saa at hvi er med ham ret hvæl for nøyet — — — og han er en god erlig Mand i alt sit hvæsen at omgaas med og han er en god Mand til at Læse For ungdommen i Kirken og i gaar Dene om hviteren (i Gaardene om Vinteren), det hved hvi — — [og beder om] at hvi maa faa Niels Bendtsøn [til] Skoleholder her, med Deres Gode hvillie og tilladelse, at dig (De) hvilde behage at Kalde og hielpe ham og os, at hand maatte Nyde Degne Kaldet det beeder hvi den ganske Ølstyche meenighed — — — [og at] dend gamle degn — — icke maatte blive betroet at forrette Degne æmbædet og hand er icke at for Lade sig Paa og det hvar Synd, at nogen Præst skulde Plages med ham hvi kand sige, at hvores Præst hand haver hværet Plaget med ham i mange maader nu i nole aar og det hved vi og Præsten hand haver dog havt Tolmodig med degnen og hvi i lige Maade, og hvi kand da sige, at hvi haver en god Præst og derfor da beeder vi — — —

at hvi maatte faae denne Mand til at blive deng (Degn) for han er en goed Mand saa kunde hvi sige, at hvi havde toe gode Mænd her til denne Menighed og dette er hvores Begiæring alle samtlig alle for een og een for alle, at hvi maa faae Niels Bendsen her til at blive Degn eller ogsaa at forrette Degne Æmbædet saa længe at dend gamle Degn hand Læever og efter hans død da maa nyde Degne æmbædet og om dette maatte ske, da er det got og bliver got for Dend gamle Degn og hans Kone og det bliver ogsaa got for os og for hvore Børn, og hvi hvil Ingen anden have Uden ham og med ham er vi ret vel for Nøyed, og hvi hved gandske at Provst Muus haver da gjort ansøgning for den Høy ædle Hr. Biskop at han hvilde have een hertil og (som) skulde forrette Degne æmbædet for Degnen. Paa denne Maade saaledis at han skulde give dend gamle Degn aarlig Noget af Degne Kaldet, og dette hvil vi da have os udbeedt, om det maatte ske at denne som hvi gjør ansøgning for, at hand maa Nyde det paa samme Maade, dend som hvi gjør Ansøgning for hand er hver at hielppe hertil og hvi hvil ogsaa — — — for Bæedre ham i hans offer, saa at hand kand Læeve, og give dend gamle degn det som hand skal have aarlig af Degne Kaldet, og Degne Kaldet er da kons ringe saa at hand kand da kon taale at give lidet deraf, og derfor da hvil hvi for Bæedre ham i hans Offer saa at hand kand Læeve her hos os og dette er da hvoris Begiæring at hvie maae faae Niels Bendsen til at blive Degn og hvi hvil ikke have dend som Provst Muus hand haver for langet, for hand er da meget slet til sit æmbæde det hved vi og hvi er dermed icke fornøyed og hvil ingen anden have uden Niels Bendsen dette er alle hvores Begiæring her Paa den hvente hvi et naadit Svar til Baage til hvores Præst at hvi maae [faae] Dend mand som hvi her haver Bædet om — — — som hvi hermed egne hænder underskriver og til staar alle for een og een for alle hos høy ædle Hr. Biskop og for Lange af ham, at hand hvil hielpe os i denne hvor Bee Giæring at hvi maae faae dend mand som hvi forlanger

og ingen anden det beder hvi alle om og her Paa da hventer hvi et naadigt Svar til Bage igien til hvores Præst.

F: Madsen, Sognefoget for Ølstykke Sogn: 60 : v : Aar.

Per madsen og Andrio Jenssen. Bæge Præstens med hielpere:

P. M. S. 70^{ve} Aar

A. I. S. 63. Aar.

Ole An O. A. S. Dersens Navn.

Jens Ols. O. S. Jens.

Lars Knudsen.

Paa bageste Side: Og dette klager hvi her for at hvor ungdom bliver skammelig forsømt og er bleven forsømmet nu i langtid og hvi beede derfor at hvi maa faae den Mand som hvi her beeder om til Degn for hvor ungdom og for os

Adressen paa Midten af Bagsiden lyder:

Høy ædle og Høy ærværdig

Hr. Ludvig Harboe

Bischof over Siællands Stift

Underdanigst

ad

Kiøbenhavn

Ovenover staar skrevet:

Her Paa da hventer hvi Svar inden Pintsdag. Til hvores Præst at dette maae da skee som hvi her haver beedet om.

1. Juni 1757 skriver Pastor Zarth til Biskoppen: — — Angaaende »Anckers uroelige Tilstand« maa jeg sande, at jeg med flere snart icke nogen Tid er kundet blive ret klog paa [den]; det veed jeg, at Grunden til alle hans galenskaber har været foregaaende Extravagantier: Drick, Fylderie og Natte Svir. Propter hæc et alia etc. (formedelst dette og andet mere) førend denne hans 4de vitterlige og store Uroelighed havde han først for Juul opført sig excessiv i Slangerup, saa han tilsidst maatte lægges ret ind i Vognen at kiøres hjem; siden i Janu[ar] var hand i Kbhavn hvor hand forødde en hoben Penge, og Konen fik /: som

sædvanligt :/ slet Regnskab« — — — »vilde ej mere gaaet til Kirken, Læsning eller æmbeds Forretning, dersom Konen icke nogle Gange havde faaet dreven ham af Sted« — — — »stoer Uroelighed, at hand paa to Uger sprang 2 Gange i sin Brønd, og ville væred deri tiere« — — — »Ja, der kom et Rygte ud i Sognene, at hand og eengang hafde løbet med en glød i Gaarden og ville sat Ild paa« — — — »Gaf sig til at læse i Bøger /: som han ellers icke bruger :/ men alting var ham imod« — — — han vilde ikke lade sig trøste — — ej heller hjælpe i mindre Ting, »ikke lade sig iføre rent paa Legemet, ikke lade sig rage eller klippe« — — — »taledede om, at de snart kom at føre ham bort at fængsles, pines, rettes (henrettes), ja brændes i helvede, dog lod sig engang forlyde for mig, at det hafde været bedre, om hand hafde gjort ondt ved andre saa kunde hand sættes i Fængsel, faae Præster til sig og vente sig en Salig Død« — — — I den sidste Tid er der sket den Forandring med ham, at »han ligger stedse og stille til Sengs, giver og klager sig ikke« — — — og »ganske sjældent, med ganske faa, vil tale« — — — »spiser og drikker meget sjældent og meget lidet, saa man tænker, det ej kan vare længe med hans Liv.«

Hvad Niels Bentsen angaar, saa er Zarth ikke nær saa begejstret for ham som Ølstykkerne. Bentsen er Skoleholder og Substitut (Vikar for Degn) i Jyllinge, »er ustuderet, aftakket Corporal, uduelig til Læsning, han har efter sin egen Tilbydelse til Degnens synget her i Kirken nogle Gange, indtil Hr. Hvas (Præsten i Jyllinge) indgav Besværing til Prousten at hans eget i Skole og Kirke blev forsømt, det var hans Sang, som saa vel har klinget for Bønderne, skønt den var noget stødende, skurrende og skrallende udi mine Ører. Han har en stærk Stemme men ej altid rette Melodi paa alle Salmer saa man ej vel kan synge med ham.« — — — Derimod har en Student Mons[ieur] Diderichsen sunget et Par Gange, men Bønderne havde i Brev til Provsten »kast Vrag og Foragt paa denne fremmede Karl« og gjort som Forbud, at han ej maatte komme her tiere, dog »han

er en gl. og honnet, forstandig, vel øvet og prøvet Person, og sang, efter min, Studenteres og fremmede honette Folks Skønsomhed, ganske upaaklageligt og angenemt, har et rent Bryst, rette Melodier, sang distinct, lydeligt og tydeligt og saa højt som kunde behøves i denne Kirke. Jeg undrer derfor paa Bøndernes Dumhed, mere paa deres Dumdristighed, og mest paa Niels Bentsens Dumhed og Formastelighed« — — — »han skal og have den Maade at skrive hvi i Stedet for vi, som stod immerfort i Brevet til Provsten« — — — »længe nok har Niels Bentsen løbet om her i Sognet hos Bønderne, dels som en Snyltegiæst — — — ja snart som en Oprører, inden han fik sammenflikket dette Stumpe-Værk /: Provsten fik sit Brev 3 Stumper og Lapper :/ — — —« (Zarth har Pinsedag sagt til Peder Madsen at han med den anden Medhjælper og Fogeden vilde komme til mig i en af Helligdagene — — det skete ej; »naar de kommer, skal jeg betyde dem Deres Høy Ærværdigheds vel intentionerede Mening og Vilje, ogsaa deres egen Forløbelse« — — —).

Den 22. September 1757 meddeler Zarth Biskop Harboe, at Ancker nu er »opstaaet af sit langvarige Sygeleje og har sin Fornufts fulde Brug,« men »Udslet af Bylder og Knuder paa Hagen, Halsen og andre vegne har han nu igen som tilforn.« — Han tænker paa at genoptage sin Tjeneste, men Z. advarer derimod og minder Biskoppen om, at han »paa en Tid af 5 Aar har været 4 Gange anset for en forrykt og rasende Mand« — — — »har 3 Gange sprunget i sin Brønd og engang — — — skaaret sig i Halsen — — —« Det burde undersøges, hvad Aarsagen kunde være til hans Raseri — — — og derefter paakendt, om han fremdeles kunde agtes værdig og duelig til at være betroet et saa vigtigt Embede at forrette« — — — Maaske kunde han faa Lov at staa paa Bedrings Prøve og da helst et andet Sted, »hvor hans Forhold ikke er saa kendt som i denne Egn, hvor han, baade mens han var Skoleholder i Stenløse og for den Tid, da han har været Degn i Ølstykke, har ofte begaaet forargelige Ting.«

Zarth har ofte selv været bange for at gaa ud og ind med ham, at komme til ham enlig o. s. v.

En Schurmann (Vikar hos Ancker) klager 25. Oktober 1757 til Biskoppen (eller Provsten) over, at Ancker har optraadt med en Kniv i Kirken, som han viste Præsten, sigende, at med den skulde der være gjort en Ulykke, og da Præsten spurgte ham bævende og skælvende, paa *hvem* — — svarede Degnen endelig: »paa mig selv,« hvilket skete i Degnekonens Nærværelse og Paasyn. Schurmann har p. Gr. af Chikanerier og Trusler maattet kvittere derfra (fra Degnens Hus) [til en Smed], idet han maatte resolve hellere fuga salutem qværerere (**søge Frelse ved Flugt**).

Den 11. November 1757 anfører Provst Muus i et Brev til Biskop Harboe til Anckers Forsvar, at denne aldeles entholder sig fra al Embeds Forretning — — og er [siden han kom op] fornuftig, sindig og rolig.« — — »Man fornemmer ham ikke drikfældig eller af nogen Slags Excesse« — — dog er det vel bedst, at han »altid herefter holder en beqvem Studenter for sig og ikke for tit at skifte.« Schurmann opfører sig oppasselig ædruelig og vel. Ved en Visitats [af Muus] katekiserede han, »men maadelig.« »Ingen Attester har han end forevist, saa jeg tror næppe det han foregiver, sig at have været Cathechetes ved Valløe.« Han vil ikke gerne taale, at Ancker staar hos ham i Degnestolen, men Muus indvendte, at »Degnen ikke var afsat, han skulde dog have et Stade, kunde ikke ene staa for sig in loco penatorum, man skulde fordrage andre, som den gode Gud [fordrager] os skrøbelige« — — — Schurmann har ogsaa paa anden Maade Genvordigheder. Provst Muus beretter til Biskoppen om sine Visitatser i Ølstykke Herred: »Degnens Vicarius i Ølstykke Monsr. Didrichson Schurmann — — — kom ikke saa vel af Sted i foretagne 3die Artikel.« Muus »bad ham meget kiærlig, at han sielf vilde læse vel over — — dog blev han derefter saa egen, at han ikke — — — har villed møde hos mig«

(formodentlig til en Slags Overhøring), hvorover Muus fremfører Klage for Biskoppen.

To Aar gaar, men den 23. November 1759 skriver Ancker til Biskoppen i højærbødige Vendinger. Han har nu lønnet Schurmann i 2de Aar med 24 Rdl. aarlig. Men da »den barmhjertige Gud nu fuldkommen har forlenet mig min Forstand,« søger Ancker at blive »befriet fra den utaalelige Byrde og Bekostning.«

Schurmann maa have en Anelse om, at hans Stilling er truet, han mistænker i Brev til Biskoppen Provst Muus for at holde med Ancker og insinuerer, at der fra Anckers Broder paa Ege-mark kommer »fede, og rigelige skønne Foræringer« til Muus, »hele Fjerdinger og halve Tønder Smør, fede Qvier (Kvier) og andet saadant, hvorved Uretfærdighed handhævis«. Muus »betænker ikke det Væe, der raabes for saadant og mere etc. Esai 5, 20. 23.«.

Schurmann kunde godt klage over Anckers »forargelige Omgang og liderlige Levned« f. Eks. kommer han i Læsestuen (hvor Schurmann »læser« med Ungdommen) til stor Forargelse, »thi han har vandt (vænnet) Bønderne til at sætte Øl og Brændevin paa Bordet, mens der læses« — — — »forleden Søndags Aften [var han] kommen dertil, før jeg kom, og var alt ganske rødkæftet og drukken af Brændevin, og da Læsningen nu skulde begynde i Herrens Navn, tog Manden i Huset Brændevinsglasset og Ølkruset og satte midt paa Bordet for alle de unges Øjne, da jeg saa det /: thi det var overlagt Raad af Ancker og Manden :/ protesterede jeg krafteligen herimod, mindede om Bispens monitum« (Formaning) — »saa snart det var sagt, kom Glasse og Kruse af Bordet« — — — Den allervitterligste Forargelse vakte Ancker dog »sidste Tirsdags Aften den 22 hujus (dennes), da han kom hjem fra Frederikssunds Marked og var saa overmaade fuld og drukken, at de kunde prikke ham paa hans Øjne« — — — »det blev mig samme Aften i Sognet i Læsestuen af Ungdommen endog fortalt, at den gamle Degn« — —

»havde spillet og drukket med Mølleren fra store Weirebro-mølle, een bouteille Viin efter en anden og tilsidst dansk Brændevin med Bønderne, [saa] at fremmede, som sad i Skænkestuen, havde pæget Fingre ad ham og sagt: er det ikke den fordrukne og liderlige Degn i Ølstøche, synger han for eder endnu? Han skulde synge for . . . etc.« — — — »han har ogsaa taget, forskrækkeligt, de indsamlede Collect Penge og spillet dem bort allesammen en Aften i Over-Møllen, at hans Kone har maattet betale dem til Præsten igen etc.« — — —

Imidlertid faar Ancker i Sinde, at han selv vil forrette sit Embede, baade af Hensyn til hans Velfærd og Honnør, mener Zarth, »men og fordi hans Assistent søger at obsistere, chiganere og irritere ham«, og dersom Ancker »lærer og lever opbyggelig, kunde Menigheden snart blive tilfreds med ham«. Z. foreslaar derfor Ancker genindsat og vil »tale hans Bedste for Menigheden og /: om jeg maa :/ intimere for ham af 2 Cor. 2, 6. 7«. Bliver A.s Ønske ikke opfyldt, »frygter jeg, at han vilde svargruble derpaa og have mig suspect«.

Men »det er, Gud bedre det! desværre! alt for vist, som Deres Høyærværdighed har erfaret«, skriver Zarth til Biskop Harboe den 11. Februar 1761, »at Degnen Zacharias Ancker har brudt sine Løfter og Forpligtelser, endog siden hans sidste Restitution, da Embedet paa Forsøg og med Condition blev ham betroet, idet han har paa ny slaæet sig til stærk Drik, og ej alene jefnlig i sit eget Hus, men og i offentlige Samlinger, saasom i Gilder, paa Markeder, ved Auktioner, i Vertshuse, Kroer og anden Steds har ladet sig finde i skammelig Drukkenskab. Samme Dag, da jeg skrev de sidste aarlige Attester, var han mig uafvidende rejst til Hillerød, hvor han svirede om i 4 à 5 Dage. I Ugen Septuagesima holdt han det hjemme i nogle Dage med Gevalt at slaa sig fuld af Brændevin, saa at han blev lige saa urolig og uregierlig, som naar han har været rasende; dog til manges Forundring fik han sig recolligeret til Løverdags Kirketjeneste. Siden har han dog Gud ske Lov været rolig og siunes

nu at tvinge sig fra saa megen stærk Drik.« — — — »Tilrette-sættelse mener jeg, han kan have fortjent af Provsten, som han offentlig prostituerede sig mod ved Auktion i Degneboligen den 19 Januar.«

Herom skriver Provst Muus til Biskop Harboe den 24. Januar 1761, at Degnen Zacharias i Ølstykke, som »er saa hengiven til Brændevin« — — »var og der for den Mængde af Sognefolket og andre ret forargelig, saa jeg sad der med Bedrøvelse og Piine« — — — Provsten bad derfor de mange tilstedeværende: »Drages til Minde: Degnen kan ikke nægte det, som er aabenbare og bevisligt!«, skønt han undskylder det med Overilelse, sigende han »var forstumlet i Hovedet og som Desperat, fordi han maatte sælge sit Gods« for at betale sin Gæld.

»Men,« fortsætter Zarth videre til Biskoppen, »nu falder han igen til Føje og lover paa ny at bedre sig, det han efter grove vitterlige Forseelser har lovet for mig nu i 17 Aar; men ved Mich[a]eli, førend hans sidste Altergang lovede jeg ham, at dersom han fremdeles saa bevisligen fremturede i Drukken-skab, skulde det blive andraget for Deres Høyærværdighed. Vil han endnu forandres, kan han conserveres (bevares i Embedet), og selv skønne derpaa, og saa Sognemændene, som jeg hører der begynde igen at klage, ikke ville tage Aarsag til nogen Paaanke, skulde det af hvad der ellers kunde proponeres, være mig det kiæreste — — «

Men mange Maaneder havde Ancker ikke tilbage; den 1. Maj 1761 hedder det i Brev fra Zarth til Harboe, at han »efter Provstens Skrivelse til mig maa« — »kundgøre Ølstøche Degnekalds Vacance, da den arme Degn Zacharias Ancker er ved Døden afgangen. Ja! paa saa beklagelig Maade, at han endte sit Liv i sin Brønd. I forrige Uge gik Ordet, at han havde holdt det i sit Hus at drikke og dominere, ligesom i Auktionsugen. Jeg tænkte, at han nu som tilforn skulde recolligeret sig selv, da jeg vidste af Forfarenhed, at der var intet ved ham før at udrette, men at frygte for værre, han gik og imellemstunder op i

Taarnet at stille Værket, havde og lavet sig til at ombære Collect-Bog, men begav det, i Løverdags Morgen lukkede han Kirkedøren op og satte Bogstolen frem, som han plejer før Kirketjeneste, men gik hjem og lod Skoleholderen synge og sagde, han havde været for svag den hele Uge. Jeg maatte da svare ham, at han maatte vel være svag, naar han havde saa|ledes| drukket og kun lidt fortæret og ikke sovet, men han blev derved, at han havde været svag og ikke drukken, saa maatte jeg patientiere (slaa mig til Taals); i Mandags hørte jeg af nogle Venner, som besøgte ham, at han gik oppe, lod sig og klagede han var svag. I Tirsdags var han hos mig, han saa blandet ud af Øjnene, men var høflig og ydmyg, ogsaa lod sig Devot (from), men taledes Confuus, han lod, at han maatte faa Tid til Omvendelse, og at der ikke maatte komme nogen om Natte Tide at føre ham bort og deslige — — — Jeg bad Gud forbarme sig over ham og bad ham fatte sit Sind i Taalmodighed, lovede at komme til ham, naar han forlangede. Jeg turde ikke lade Manden indeholde og sætte nogen til at tage Vare paa ham, af Frygt for, at de ikke gjorde det troligt nok, og at hans Venner |ikke| skulde regne mig det til onde, der har og alle tre forrige Gange været Folk hos ham, han har sneget sig fra, naar han sprang i Brønden, ligesaa denne Gang, i Gaar Nat vaagede der en Husmand, i Gaar under Prædiken var Skoleholderens Kone der, som siger, at han taledes venlig og viselig med hende, saa de troede ham mindst til det, der skete; thi mens Pigen gik ud at passe Qvæget og Konerne gav sig til at mærke Gæslinger, og Degnen gik og saa paa dem, taledes med dem, var han i det samme uformodentlig gaaet og kast sig i Brønden. Men blev nu død opdragen. Gud ved, det Dødsfald gaar mig til Hjerter og gør mig smertelig ondt.« Zarth har »gaaet meget igennem for hans Skyld — — ofte gaaet ind og ud med ham i en hemmelig Frygt — — Jeg ved og ikke andet end at have mine Hænder rene af hans Blod, og at han ikke er bleven uadvaret« — »Enken er i fattig Stand. Sterfboet (Dødsboet) vil næppe slaa til [til] Gielden«.

— Han slutter med at henstille om lidt Pension til hende af Kaldet.

Ogsaa Provst Muus forfærdedes og lader Biskoppen vide, at han »bedrøves ved denne forfærdelige Tidende, at den Ulyksalige og saa U-salige Degn i Ølstøcke — — — nu under Prædiken har druckned sig sielf i sin egen Brønd, dermed udslukt sit før saa ilde, nu langt længere og værre stinkende Lius (Lys). Ach jeg maatte udbryde: Domine Jesu! Qvi me ornasti in vita mea, fac ne me deformem in exitu meo!« (Omtr. = »Du, som har hædret mig i mit Liv, hjælp mig til ikke at vanære mig selv i min Død!«)

Hermed forsvinder »den ulyksalige Degn i Ølstykke« af Historien. Hvad var det, der »rev og sled« i hans Laar og Side? Var det Ischias eller Nervegigt? Hvorfor var han saa hengiven til Drik, var denne hans Last af patologisk Natur? Datidens Lægekunst formaaede kun at bringe en saadan Patient liden Hjælp. Uden gode Evner har han ikke været, i saa Fald havde Jacob Muus i Stenløse ikke anbefalet ham til Ølstykke. Heller ikke uden en vis Autoritet og Evne til at vinde Venner. De fire Ølstykke Bo-Mænd, der bevidner hans relative Ædruelighed, drives nok ikke bare af lidt ond Samvittighed (for de har vel ofte siddet i »et godt Lag« med ham), de har nok ogsaa holdt af ham. Ogsaa Nabo-Degnene indfinder sig jo hos ham i hans dybe Fornedrelse. Sognepræsten Zarth kan med Rette hævde, han var taalmodig, men han er øjensynlig ogsaa lidt ængstelig for den Position, Ancker dog trods alt har i Befolkningen. Eet Menneske vækker vor udelte Medfølelse, og det er Degnens Kone, der trods alt, hvad hun har maattet døje under Mandens Vildfarelser, troligt dækker og støtter ham efter Evne. — Et Vidnesbyrd om, at Folkeyndest ikke er nogen sikker Vejleder ved Valg af Præster og Degne, har man i den mægtige Ansøgning til Biskoppen om at faa Corporal Niels Bentsen kaldet. Han vilde i alt Fald have gjort en hel Generation af Ølstykkere vaklende i Retskrivningen, hvad v og hv angaar, enten nu dette

hv stammer fra nordjysk dobbelt v, eller hvor han har det fra. Lad ham holde sig langt fra Katederet! Og hvad skal han som Kirkesanger, selv om han har »en stærk Stemme«, naar han »ej altid har rette Melodi«, og hans Røst er »skurrende og skralende«? Lad os haabe, Niels Bentsen har vundet fortjente Laurbær andetsteds ved andet Virke!

DIGTEREN BALTHASAR BANG OG HANS HUSTRU

EN IDYL I NØDEBO FOR 100 AAR SIDEN

AF HAKON MÜLLER

N AAR man i Guldaldertiden nævnte det poetiske Navn Nødebo, var det for mange af Datidens litterært dannede Mennesker forbundet med Tanken paa Digteren *Balthasar Bang* og hans Hustru. I over 50 Aar havde de deres idylliske, harmoniske Hjem i et lille hyggeligt Hus (opført ca. 1780) med smaa venlige, lyse Stuer, liggende paa en Bakke, ganske nær ved den skønne Esrum sø, den Ejendom, der senere blev Nødebo Præstegaard. Mange Mennesker nød i Sommerferien godt af deres enestaaende Gæstfrihed; enkelte har nedskrevet deres Minder om lykkelige Dage der.

Balthasar Bang (1779—1856) var Søn af en højtstaaende Embedsmand, Justitiarius, Konferensraad Oluf Lundt Bang, der blev adlet 1777. Bang var Fætter til Henrik Steffens og N. F. S. Grundtvig, men var i Forhold til dem kun en lille Aand. Hans Slægt var meget velstaaende, saaledes at han Livet igennem kunde leve for sine aandelige Interesser uden at behøve at skaffe sig en borgerlig Livsstilling. Med Liv og Lyst tog han Del i Studenterlivet, hvor han gjorde sig gældende som Lejlighedsdigter og som en glimrende Danser.

Efter at have skrevet en Roman og et Par Skuespil drog han ud paa en fleraarig Udenlandsrejse til Tyskland, Schweitz og Frankrig, hvor han kom i Berøring med mange af Tidens aande-

lige Stormænd. Han har selv givet en meget indtagende Skildring af sine Oplevelser i sin Selvbiografi, der efter hans Død blev fundet blandt hans Papirer under Navnet »Nøddebo eller min lille Roman«, og som 1867 blev udgivet af hans nære Ven, den medicinske Professor C. Otto. Mens Bangs Skuespil i vore Dage ikke gør sig paa Grund af deres Svulst og uægte Humor, kan Selvbiografien endnu læses som et smukt Tidsbillede og virker tiltalende ved sine milde Domme.

Bangs Rejseaar faldt i en rigt bevæget Tid, under den franske Revolution og Napoleons Sejre som Førstekonsul. I 1802 vendte Bang fuld af Hjemve tilbage for at ægte sin Forlovede, den smukke og godhjertede *Birgitte Sophie Hornemann*, Datter af en kendt teologisk Professor. Til sin store Skuffelse traf han hende ikke den Lørdag Aften, han i en sen Aftentime efter forskellige Genvordigheder var sluppet gennem Københavns Byport. Hun laa paa Landet paa Herregaarden »Benzonsdal«. Næste Dag fandt Gensynet Sted: »Men nu aabnedes Døren eller, rettere sagt, Himlen for mig, og ind traadte, en Engel lig, i den lyseblaa Kjole, med de kastanjebrune Lokker og de snehvide Perler om den endnu langt snehvidere Hals, min Birgitte, som endnu slet ikke vidste af, at jeg var kommet, med en stor Søsterkage paa et blaat Fad! — — dog! jeg vil kaste et Slør saavel over Søsterkagen som over den hele Gensynsscene. Nok er det, at alting var, som det burde være; dog erindrer jeg endnu saa godt, som var det sket i denne Time, at jeg blev ligesom en Smule stødt over, at hun ikke af lutter Overraskelse og Glæde tabte baade Kage og Fad paa Gulvet, men til min store Ærgrelse satte den saa fornuftigt fra sig hen paa et Bord, at ikke engang en eneste af Rosinerne kom til den mindste Skade.« Kort efter dør den gamle Konferensraadinde i den elskede Birgittes Arme. De kan efter Sørgetiden tænke paa Bryllup. »At leve paa Landet i en skøn Egn, i dyb Ensomhed og den højeste Grad af Uafhængighed for Natur, Videnskab, Frihed, Kærlighed og mine Muser havde altid været min Fantasis lykkeligste Drøm.« Ikke uden

Selvironi fortsætter Bang: »Efter de overspændte Skønhedsidéer, som dengang besjælede mig, var det ikke nok, at Stedet selv var smukt og laa i en skøn Egn; nej, langt fra; endogsaa Byens Navn maatte have noget særeget idyllisk, som gav en poetisk Klang i mit Øre, ellers havde jeg aldrig bekvemmet mig til at flytte derud for nogen Pris i Verden.

Nordfløjen af Balthasar Bangs Ejendom, nu Nødebo Præstegaard.

Der blev opgivet mig flere fordelagtige Steder, men blot for et haardt, upoetisk Navns Skyld blev de alle — saa latterligt det maa lyde for den fornuftige — forkastede. Endelig underrettede en af mine Venner mig om, at der var et Sted at faa efter mit Ønske i Nødebo. Ved dette Navn studsede jeg, Nødebo! gentog jeg for mig selv; det klinger melodisk. Nødebo! ja, saaledes maa det hedde; ikke sandt, min Birgitte, i Nødebo maa man kunne leve lykkeligt? Nu ilede jeg ud for at bese Stedet og købte det. Idealet blev realiseret her ved Bredden af Esrumsø, hvor Kullens blaa Bjerger svævede i Baggrunden som Tordenskyer i det fjerne.«

Tro mod sin Forkærlighed for Lørdag lod Bang sig vie en

Skærsommerdag, Lørdag den 11. Juni 1803. Straks efter rullede de nygifte i deres lille holstenske Vogn ud til deres yndige Nødebo, hvortil de ankom Kl. 8 om Aftenen. »Nej, hvor her dog var fortryllende overalt; hvilken Stilhed, hvilken Rolighed hvilede over hele denne skønne Natur! . . . Kirkeklokkerne ringede rundt omkring og tonede vemodsfuldtheden over Søen til os fra flere Landsbyer gennem de mørke Skove. De livsglade Lærker slog deres sidste Aftentriller højt mod den lette Sky, medens den melankolske Nattergal begyndte sine kælnede Melodier i Buskene; og dette var min Bryllupsaften! Vor lille Have duftede af de skønneste Blomster, og Arm i Arm gik vi nu omkring med hinanden fra Blomst til Blomst, fra Træ til Træ, fra Udsigt til Udsigt, og betragtede nysgerrige hver Genstand paa denne lille Plet, som nu for Fremtiden skulde indeslutte vort tilkommende Livs Held og Uheld, Sorger og Glæder, og hvor vi haabede at tilbringe alle vore Dage og aldrig forlade, førend man engang bar os samlede over paa den lille Kirkegaard, som ligger ligeoverfor vor lille Have og vinker saa venlig ad den trætte Vandrer med sine kølige Asketræsskygger — jeg siger »samlede«, thi at dø sammen, som at leve sammen, er stedse vort højeste Ønske.

Landsbyens Børn flokkede sig udenfor vor Gaard for at se det nye Herskab, som de kaldte os; vi lod dem alle drikke Te med os; jeg spillede et Par Stykker for dem paa min Harpe og gav dem hver nogle Penge, og Bekendtskabet var snart gjort. Men Klokkeren var mange, Solen havde allerede skjult sig bag Skoven i sine Purpurflammer, og Maanen stod lys og klar paa Himlen og straaledes smilende ned over al vor Lyksalighed. Vi sagde Godnat til vore nye Naboer og Genboer, og jeg lukkede min Husdør for første Gang som Mand og Husfader.«

I Begyndelsen var alt lutter Idyl. »Min Kone — dette ene Ord indesluttede for mig alle Livets Skatte.« Senere kommer dertil Faderglæden. »Jeg sang paa Marken, jeg sang i Haven, jeg sang i mine pæne, smaa Stuer, jeg sang mig hver Aften i Seng, jeg sang mig hver Morgen op af den igen, og jeg kan med

Sandhed sige, at mit hele Liv i den Tid kun var en Sang.« Senere sang han for sine Børnebørn »med samme Liv og Munterhed, med samme Kærlighed til Menneskene, om just ikke med samme Tillid«.

Økonomiske Bekymringer meldte sig snart. »Allerede kort efter mit Bryllup opdagede jeg nemlig, at den hele nye Bygning her i mit Paradis var aldeles angrebet af Svamp, som lig en ædende Kræft paa kort Tid fortærede alt det friske Tømmer. En duelig Bygmester forsikrede mig om, at baade Gulve, Paneler, Brædder, Fodstolper, Bjælker, kort sagt, alt af Trævarer maatte rives ned og bygges op fra nyt; paa samme Tid gjorde jeg den langt sørgeligere Opdagelse ude paa mine Jorder, at hele min Rugmark ligeledes var fortæret af en Art Svamp, som almindeligvis kaldes Rust, og som har ødelagt mangan Landmand. Nu begyndte alle mulige Uheld: vore Køer, Heste, Faar, Svin, Grise, alting døde.« Selv om Bang havde en ret god Formue at leve af i al Tarvelighed, var han dog langt fra rig. Blandt alle flittige Koner var hans Birgitte upaatvivlelig en af de flittigste. »Hun spandt, hun vandt, hun bandt; jeg gravede i Haven, hun saaede, jeg plantede, hun kærnedede, jeg passede Kreaturerne, hun skummede Mælken, jeg drak Fløden, og saaledes hjalp vi hinanden. Undertiden var vi dog lidt uenige om vore huslige Anliggender; ja, vi kunde endogsaa engang imellem smaapukkes lidt; men det varede kun ganske kort. Vi rakte da hinanden Hænderne, som oftest paa een Gang, til Forsoning.«

Mange Aar senere skrev Bang til C. Otto: »I min Kone finder De Dronningen for hele hendes Køn. Al den Højhed, al den Værdighed, al den Ynde, som Naturen i al sin Simpelhed har kunnet nedlægge i nogen Kunst! Hun var det dejligste, jeg nogen Sinde har set paa Jorden. De vil endnu af den stolte Ro, som troner paa hendes Pande, af den Majestæt og Ømhed, der hvælver sig over hendes Øjne, i de fineste, skønneste sorte Øjenbryn, af den smukkeste Næse og den ranke, højst æstetiske Figur kunne se Ruinerne af en sjælden, sjælden Skønhed og derhos

i sin Bevægelse Udtrykket af en sand Trøstens og Kærlighedens Engel, men en gammel Engel, snart 50 Aar . . .«

Særlig har Bang ikke Lovord nok for Birgitte som Husmoder: »Naar De sætter Dem her i vore smaa Bondeværelser, da sætter De Dem paa Stolehynder, som er af min Birgittes Hvergar; naar De lægger Dem i vor ringe Hytte, da er det paa Dynen, Lagener og Pudevaar, som min Birgitte har spundet hver eneste Traad af med egen Haand! Hun er Frue, og hun er Husholderske, Kokkepige, Spinderske, Madmoder for en hel Del Menne-sker, Værtinde, Ostelaverske, Smørkærnerske, og ved al Ting gaar hun saa stille og roligt om, at man skulde tro, at hun havde ikke det allerringeste at bestille . . .«

»... Vinteren kom, alle Besøg ophørte, Bladene faldt af Træerne, Sneen bedækkede Jorden. Først nu begyndte for Alvor vor stille, huslige, salige Ro; min Birgitte snurrede sin Rok fra Morgen til Aften; jeg fik min Skrivepult ind i vor hyggelige Dagligstue, og nu gik Arbejdet af alle Kræfter. For hvert et Vers fik jeg et Smil, for hver en Scene et Kys, for hver en Akt det ømmeste Favntag. Ak! for saadan en Løn var det ingen Kunst at skrive, og jeg skrev ogsaa, og skrev og skrev.«

Statsbankerotten 1813 bragte en »total Omstyrning i alle Pengeforhold«, ogsaa Bangs. Havde han endda kunnet faa høje Kornpriser som andre Landmænd, men nej! »Baade min Rug og Havre slog mig hvert Aar fejl ved Rust paa Grund af et Hegn af Berberisser, som omgærdede mine Jorder.« Det Tab paa nogle Tusinde Rigsdaler, som Rigsbankerotten tilføjede ham, gik ham ikke nær saa meget til Hjerte som hans Skuffelser som Teaterdigter. Hvor han troede, at en sikker Sukces var i Sigte med store Forfatterindtægter, blev det Pibekonzert og Fiasko. Af hans 17 Komedier, 5 Tragedier og en Syngespiltekst, hvoraf de fleste blev forkastede, opnaaede han kun Sukces med Sørgespillet »Laura«, der drev det til 16 Opførelser. Selv vurderede han sine Lystspil højest. Men hans Mangel paa Menneskekundskab og Evne til Karaktertegning svigtede ham. Selv om Publi-

kum morede sig, var den litterære Kritik haard: »Det stinker saa forbandet, at man ikke skulde tænke, man var i et kongeligt Teater, men i det dramatiske Selskab Svinestien.« Selv følte han sig forfulgt af Teaterdirektionen, af *Jens Baggesen* og andre førende Penne, hans »Bødler og Tyranner«, men Eftertiden har givet hans Kritikere Ret.

Af de 45 Breve fra Balthasar Bang, der findes paa Det kgl. Bibliotek, er det store Flertal skrevet til Det kgl. Teaters Direktør, Etatsraad *Jonas Collin*, som Bang mente var ham mere gunstigt stemt end de to Censorer *Knud Lyne Rahbek* og *Olsen*. Det meste er kværulerende Jeremiader over den ilde Medfart, hans Stykker er Genstand for. Enkelte Partier, der i særlig Grad kaster Lys over Bangs Psyke og hans personlige Forhold, skal her gengives:

22. April 1821.

Jeg vil gerne troe, at jeg baade af Naturen og Opdragelsen har havt megen mere Forfængelighed, end jeg burde havt; og at det i Grunden har været meget godt for mig, at mine Forventninger saa ofte ere blevne skuffede; men »zu viel wird ungesund«; og saa mange Ydmygelser og Krænkelser, som Vedkommende har søgt at underkaste mig, har jeg vist aldrig fortjent; thi om ikke mit Talent fortjente bedre Opmuntring, saa ved jeg, at min utrættelige Flid fortjente det.

24. October 1825.

Det er vist ikke uden den højeste Grad af Undseelse, jeg denne Gang griber Pennen for at kiede, plage og trætte Deres Velbyrdighed med mine Jeremiader — mais que faire; naar Nøden staar for Døren, griber man det første det bedste eller det første det eneste Middel for at redde sig, og saaledes har jeg ogsaa maattet gøre. Nødvendigheden — og om De vil — Theaterdirectionen selv har, dels ved at nægte mig Betaling for mit engang antagne Lystspil »Væddekampen«, dels ved at forkaste 6 andre originale Stykker af mig Aar for Aar saaledes rystet

den svage Grund, hvorpaa mine Financers Tempel var bygget, at dette truer gandske med at styrte ned i Gruus og Aske. Vær imidlertid overbeviist om, at jeg aldrig havde grebet til dette Middel (en Henvendelse til Kongen), naar jeg ikke havde været haardt nødt dertil, naar ikke Creditorer og sligt Dievelskab og Skatter og Renter til Gæld ... og ... Sat sapienti.*)

Nogle faa Breve uddyber Billedet af Bang som Privatmand og viser den »Snakketone«, der præger ham som Brevskriver. Lad os som Eksempel tage følgende Brev til Skuespiller *Michael Wiehe*:

Nøddeboe pr. Frederiksborg, den 7de April 1845.

Min kjære Michael Wiehe!

Unægtelig maae det i høj Grad forundre Dig at see Brev fra en Mand, som Du rimeligviis for lang Tid siden har glempt, eller vel rettere aldrig nogen Sinde har erindret, men ikke sandt? fornærme Dig kan det dog aldrig, at en retskaffen Mand viiser Dig Tillid, saavel med Hensyn til Din Karakter, som til Dine Talenter, og altsaa ikke et Ord mere herom.

At jeg siger *Du* til Dig, maae jeg ret hjertelig bede Dig undskyldte, men det vilde være en Forbrydelse imod mit Hjerte at benævne Dig anderledes, Du, min egen Carls og Louises kjere, kjere Barn; og jeg haaber derfor, Du undskylder og tilgiver en Oldings Kjerlighed; vel har jeg ikke seet Dig, siden Du gyngede Dig som en Fugl i Toppen af mine Kirsebærtræer, men desto mere har jeg hørt om Dig, baade som Menneske og Kunstner, og Gud være lovet, Du har ingen Grund til at rødme over nogen af Delene.

Med en særegen, dybt veemodsblandet Følelse sætter jeg i dette Øyeblik Pennen til Papiret, thi som jeg idag skriver til Dig, saaledes skrev jeg for henved 40 Aar siden til Din store Forgænger og Bedstefader *Michael Rosing*, hvis Navn eviig maae

*) For den forstandige er det tilstrækkeligt.

være Dig helligt og dyrebart; da var jeg ligesaa forraadt, forladt, forfulgt og forurettet som jeg er nu; Theaterdirectionen havde dengang forkastet flere Arbejder af mig, som Rosing selv sagde mig, den burde have antaget, og efter denne Dom fik jeg Mod og sendte ham et nyt Stykke, som han indleverede anonymt; det blev strax antaget, Saisonen blev aabnet dermed 4. September 1809, og det vandt *meget* Bifald. — Det var »Lystspillet« — men alting anonymt. Senere vandt jeg som Sørgespildigter ved »Laura« endnu langt mere Bifald, og vilde maaske som Syngespildigter med »Friedli« have vundet det største, hvis ikke mine Bødler havde havt den utænkelige Grusomhed paa en Maade at tvinge mig til at lade mit Syngestykke opføre — uden Musik.

Som Theaterdigter, der saaledes i tre forskellige Genrer har præsteret, hvad jeg nu har nævnt, troer jeg med al muelig Beskedenhed, at man ikke burde behandles saa slet, saa umenneskelig, som man ved tusinde Leiligheder har behandlet mig, thi det er næsten i Dusinviis man har forkastet Stykker af mig siden den Tid, og — — dog nok, nej mere end nok om det Væv af næsten utroelige Kabaler imod en Mand, der aldrig i hele sin Levetid har fornærmet noget Menneske.

Min Begjæring til Dig denne Gang er, om Du vil læse disse to medfølgende Stykker; og dersom Du troer, at de kunne interessere Publikum, om Du da vil bringe dem paa Scenen i de Sommerforestillinger, som jeg formoder det kongelige Theaters Personale vil give.

Først maa Du læse »Tanten«, som jeg troer var en Rolle for Fru Heiberg, der ved hendes fine Nuancering kunde hæve Rollen til et interessant Punkt, tillige ønskede jeg, at Du selv vilde være hendes Elsker — at sige i Stykket. Dernæst vilde jeg bede Dig læse »Theater-Mysterierne«, hvor Du maatte være Digteren og Din Broder Robert. Du seer, jeg sælger Huden, inden jeg har skudt Biørnen, men Herre Gud, hvad man ikke kan have i Virkeligheden, maa man have i Phantasien.

Læse dem kan Du jo under alle Omstændigheder, men først

og sidst, og sidst og først, maae Du love mig som ærlig Mand, at Du under ingen Omstændigheder, enten Du antager eller forkaster dem, nævner for nogen Dødelig, ikke engang for min elskede, meere end 30aarige trofaste Ven Carl, ja, ikke engang for Din egen, velsignede lille Kone et eneste Muk herom; thi faae *Vedkommende* mindste Lugt af, at Stykkerne ere af mig, saa Gud naade og trøste baade Dig og dem og mig. —

Vil Du have noget forandret i dem — paa Øyeblikket Alt, hvad Du vil, men betroe Dig til Ingen, thi ved Gud, i den Henseende er intet Menneske at troe — og dog troer jeg Dig.

P.S. »Theater-Mysterierne« maatte jeg naturligvis strax lade skrive om, i Tilfælde af, at Du antog det, da min Haand ellers kunde røbe mig, som der ogsaa blev Meget Andet at aftale. —

Hvor det smerter mig ved denne Leilighed ikke at kunne bringe min fortræffelige Louise, min elskede Carl, min forstandige Hanne, min elskværdige Louise*) en lille Hilsen, saa var jo alting røbet, thi den Hemmelighed, som vides af mere end to, vides snart af hele Verden.

Og nu lev vel, min nye Theaterdirectør. Gid Du være lige saa heldig for mig, som Din Bedstefader! Han var den første, som bragte mig paa Scenen og med hvilken Omhue, med hvilken Nidkierhed, hvilken Interesse, hvor omhyggelig, hvor rørende var ikke den faderlige Godhed og Kierlighed, hvormed Han til Trods for alle muelige Theaterintriguer dog bragte mig til at seire over mine Fiender og Forfølgere. Jeg har endnu alle hans kiere Breve, som jeg ofte læser med den inderligste Følelse af Taknemmelighed, som han skrev med de grueligste Smerter af Gigt i de opsvulmede Fingre; jeg kan egentlig sige, at Han var den eneste Mand i mit Liv, der viiste mig — — dog! Nei, det er maaskee for meget sagt, man bliver ogsaa saa let ubillig. Fred med hans Støv, den ædle, den store, store Kunstner! Men Brevet er fuldt. Tilgivelse for min Frihed, min Tillid og min landlige Ligefremhed; i Skovene og en idyllisk Eensomhed troer man

*) Mich. Wiehe havde en Datter med Navnet Louise.

endnu saa let og saa gierne paa Menneskene; og ikke sandt —
Du tilgiver jo nok, at jeg troer paa Dig?

Din hiertelig hengivne
B. B.

Havde Bang end Vanskeligheder med sine litterære Arbejder, anerkendte alle ham som det gæstfri Hjertemenneske, Menneskevennen. Kun sjældent tog han ind til Hovedstaden, men blev hjemme i sit kære Nødebo. Selv om hans økonomiske Kaar blev saare beskedne og maatte gøre Skaar i hans Godgørenhed, var det hans største Glæde, saa længe han formaaede det, at besøge de fattige og give saa et Par Skæpper Rug, saa lidt Penge eller lidt Kartoffler, saa en venlig Haandsrækning. I en sjælden Grad formaaede han at vinde Venner blandt de unge i de næste Generationer, selv om Tiden var løbet fra hans sværmeriske, ikke særlig mandige Idealisme. Han levede i en højere Verden og kunde fordybe sig i timelange Diskussioner. Engang var Fru Bang ulykkelig over, at Middagsmaden stod paa Bordet, uden at man kunde finde Værten og hans unge Ven. Enhver af det lille Selskab blev nu sendt ud i forskellige Retninger, og omsider fandt man »Flygtningene« siddende i en Vogn i selve Remisen, fordybede i en saa indgaaende Diskussion, at de havde glemt baade Tid og Sted og kun med Magt lod sig bænke ved Suppeterrinen, inden det omdebatterede Problem var løst (C. M. Scholten).

Om Bangs vennesele Omsorg for sine Medmennesker minder nedenstaaende Brev fra ham til et Medlem af Familien von Scholten:

»Nøddeboe, 29. Marts 1853.

Allerbedsteste Bedste!

I Dag er det i det mindste her den første Foraarsdag. Solen varmer og quæger, og Lammet det bræger, og Straalerne tilsmile

os Glæde og Haab. Gud! hvor Livet dog er yndigt, naar man har sit Helbred og saa noget at leve af, ikke for mange Sorger og Bekymringer, og saa ingen Ærgrelse og Græmmelse og saa — ja, der ere tusinde Ogsaaer; men nok er det, at det er deiligt, og dersom Sneen nu ikke laae flere Alen høy i Haven, skulde jeg saae Ærter og Gulerødder endnu i Dag.

De har nok ellers i Sinde at gjøre mig baade stolt og forføngelig med Deres søde Brev, men jeg er for gammel i Hætten til at troe en Milliondel af Alt, hvad De siger om mig. —

Idag er min Perle med Høe i Kiøbenhavn, det vil sige i Morgen; men herfra kjører han iaften, thi det er Profitten, man skal leve af — men apropos, De skulde vel ikke kjende en Hør-, Urte- eller Isenkræmmer, der vilde have en rar, nyelig konfirmeret Dreng i Lære paa gode Conditioner, at sige for Drengen; skulde De møde saadan en Mand paa Gaden, saa spørg ham endelig ad — Drengen er fra Deres Faders Fødebye, Esbønderup, og en Søn af en Skolelærer Kirchheiner,*) der pludselig faldt ned af Kathedret med Riset i Haanden — og døde.

Han var forresten dette fraregnet en særdeles duelig Skolelærer og efterlod en temmelig ung, smuk og særdeles vakker Enke med 6 Børn, hvoraf to Drengene — Tvillinger — nu ere confirmerede og skulde ud i den vide Verden.

Dog! ret alvorlig — skulde De kjende saadan en Dannemand, saadan en Hædersmand, saadan en Christensjæl, hvoraf der vel næppe findes mange, da bed ham, tving ham, bønfaald ham om at tage en af disse Tvillinger som Dreng i sin Bod, og forsikre ham om, at det vil have en Himlens Velsignelse, og at alle hans Rosiner og Mandler eller Hør og Blaar og Sild vil gaae af som — Dukater.«

Efter en Omtale af Fru Heiberg og den Hyldest, der venter hende, da hun efter lang Tids Sygdom atter skal betræde Scenen,

*) † 1843.

og efter en vidtløftig Omtale af sin — indbildte — Afstamning fra Skjalm Hvide, slutter Bang:

»Sneen tøfler ganske godt af idag; bliver det saaledes ved i 3 Maaneder, saa er der snart ikke Spør af den — og nu Farvel,

Balthasar Bangs Grav paa Nødebo Kirkegaard.

men dog inden jeg forlader Dem, maa jeg takke Dem for Deres sidste kjære, kjære, kjære Brev. —

Farvel og hils Mutter — Fy, noble Ridder! Var det en Hilsen fra Absalons Afkom at sende til en ung, smuk, nydelig Kone? — jeg skammer mig ogsaa.

Min Kone og Gusta hilse hjertelig Deres søde.

Gandske Deres B. B.«

Selv om Bang hele sit Liv bevarede en dyb og inderlig Kærlighed til sin Hustru, havde han endnu i sin høje Alderdom Sans for kvindelig Skønhed og Gratie. Den 8. Oktober 1853 skrev den aldrende Kvindebeundrer følgende Brev til J. G. von Scholtens Svoger Schow*):

*) Frederik Carl Gudtfeldt Schow (1. Dec. 1819—14. Nov. 1870). Kontrollør ved Øresunds Toldkammer.

Nu min bedste Schow, hvordan kom De hjem med Deres tre Gratier? Aldrig i mit Liv har jeg seet en deiligere Fod end Deres — Louises mener De vel — Nei om Forladelse, min Hr. Gemahl, end Deres Svigerinde Frue Scholtens*), al Ære og Respect for Deres søde Louises lille Kyllingefod, Gud ved, den er ogsaa ret yndig, men Frue Scholtens siger min Troe baade Sparto og Sparfire til den, overalt er den hele Kone fra Top til Taa meget smuk, da hun var 18—19 Aar har hun maattet være irrésistible, thi man er dog smukkere, naar man er 18 end naar man er 38. — Især er der et Blik i hendes Øje, naar hun er alvorlig, som klæder hende allerkjæreste, kort sagt, havde jeg ikke gjort min Saligheds Eed paa, at jeg ikke vilde være oftere forliebt, saa blev jeg det i Hende. Hun er sød, om saa Louise bliver aldrig saa vred. Nu hør til ham, hvad bilder han sig ind, den gamle Hans Qvast?

Efter en Omtale af Bangs Sønnedatter Ida, der er rejst med som Schows Gæst, slutter Bang:

Og nu Godnat, jeg er træt og søvning af at gaae omkring og pusle fra Morgen til Aften — Farvel! Gud velsigne Dem og Deres, og hils tusind, tusind Gange Deres to søde Damer og kys min Ida.

Min Kone og Gusta hilser kierligst, og vi takker Dem alle for den særdeles behagelige Dag, alle Deres saa behagelige Nær-værelse skienkede os.

Bangs mange Venner har fremhævet hans elskværdige, poetiske, naive Personlighed, hans milde, skaansomme Domme, hans Fortællerlune. Altid havde han Tid til at høre andre fortælle om deres Glæder og Sorger, Stemninger og Livserfaringer, forsaavidt det ikke kom ind paa det religiøse kristelige Omraade,

*) *Nicoline Magdalene von Scholten*, f. *Petersen* (25. November 1813—3. August 1899), gift med Kaptajn, senere Oberstløjtnant *Jobst Gerhard von Scholten* (28. Januar 1814—18. April 1864).

thi derfor syntes hans Sans ikke at være vakt (F. L. B. Leuten). Han var og blev et Barn af det 18de Aarhundrede.

Vennerne havde planlagt en storstilet Guldbryllupsfest med Morgenhilsen, Opførelse af et af hans Smaastykker, Festmaal-tid, Sange m. m., men da Bang fik Nys om Planerne, bad han sig fritaget, da det var hans Følelse imod paa denne hans Hjertes Festdag at modtage en saadan offentlig Hyldest. Derimod var det ham en stor Glæde den Dag at modtage Ridderkorset som et synligt Tegn paa, at Verden ikke ganske havde glemt den gamle Digter.

Blandt Bangs Breve skal sluttelig anføres følgende Takkebrev, som han skrev den 22. Juni 1853 til Biskop *J. P. Mynster* efter Guldbrylluppet. Det giver et ganske charmerende Indtryk af hans Personlighed og røber ham ikke alene som Skønaand, men ogsaa som en Mand, der kunde udtrykke Sans for Livets Alvor.

Høyst elskede Fætter og Ven!

Gud, hvor er Du sød, at Du tænkte paa os to Stakler; hvor det har rørt og glædet os! men Himlen være lovet, at Du dog ikke personlig kom herud; thi ellers troer jeg virkelig, Du havde taget Livet af os af Glæde og Stolthed, og det vilde Du dog ikke.

Din Svoger *Münter**) holdt en deilig Tale; alle Mennesker sagde, det var Sandhed; jeg maa nu troe, at det var Løgn hvert Ord eller rødme evig af Ubeskedenhed. — Bring ham endelig vor hjerteligste Tak for hvert Bogstav i alt, hvad han sagde.

Dit herlige, kjerlige Brev læse min *Birgitte* og jeg meget ofte, og komme da altid tilbage til de mig uforglemmelige kjære, kjære Ungdomsdage, hvoraf jeg endnu erindrer hver Scene, som var det skeet igaar, og altid seer jeg da min elskede Søster i al hendes første Ungdoms straalende Skjønhed, med al den glimrende Forstand, al den Fiinhed og Gratie, som jeg sjelden fandt hos nogen Anden end hos hende; — dog, sie ist hin, hun har

*) *Balthasar Münter* (1794—1867), kgl. Konfessionarius, Holmens Provst.

lidt uendelig meget her i dette Liv, baade physisk og moralsk; alle hendes Drømme, alle hendes kære Haab og Forventninger bleve skuffede; jeg synes, Skiebnen var hende for haard; hendes Hjerte var dog fortræffeligt, og om hun muligens undertiden maa-see var lidt hovmodig, da var det sandeligt at undskylde, saaledes som hun blev forgudet fra sin tidligste Barndom af. Oh! troe Du mig! min elskede Antoinette**) var sielden elskværdig, naar man kendte hende rigtig.

At jeg først nu besvarer dit deilige Brev, som vi Begge skulle glemme som Catolikken sin Reliquie, er vist ikke af Mangel paa Taknemmelighed, nej, langt, langt fra, men der er en slem Hest, der har bidt mig for 10 Uger siden i den højre Skulder, og Smerten endnu deraf forbyder mig at skrive.

Altsaa — Farvel! Farvel! og tillad min elskede Birgitte og mig at bringe Dig vore rørte og varmeste Hjerters kierligste Tak for hvert Ord i dette velsignede Brev.

Vore bedste Hilsener til Din ypperlige Fanny og hele Din elskede Familie.

Vores Augusta***) vover ogsaa at bede Dig hilse.

Med den dybeste Høiyagtelse og største Beundring, Taknemmelighed og Kiærlighed

Din allerærbødige og hengivneste Fætter og Ven

Balthasar Bang.

Deres Excellence, Hr. Biskop Mynster.

Balthasar Bang døde midt blandt sine kære 14. Oktober 1856. Knappt syv Aar senere blev hans elskede Birgitte stedt til Hvile ved hans Side paa Nødebo Kirkegaard, »kun faa Skridt fra det Hjem, som de gennem halvhundrede Aar gjorde til et Eden paa Jorden«.

***) Gift Baronesse von Eggers (1774—1851), havde været Enke siden 1813.

***) Bangs ugifte Datter.

I et Digt »Min lille Stue«, hvortil Originalen opbevares i den Stue i Præstegaarden, hvor han digtede det, har Bang i Slutningsverset udtrykt Summen af sit Liv og sit sidste Ønske:

Thi ingens Taarer paa mit Hjerte hviler,
Og ingens Suk jeg ligegyldig her fornåm,
Og ingen Fattig jeg min Dør forbi lod ile,
Mit Brød jo tro jeg deledede med ham,
Derfor engang mig — vemodsfuld i Sind,
Min Landsbys Fattige med Graad paa Kind,
Vil bære varsom hen mod Gravens Tue
Ud fra min kære — lille Stue.

LITTERATUR

- Balthasar Bangs Selvbiografi, udgivet af *C. Otto*, 1867.
C. Ottos Autobiografi: Af mit Liv, min Tid og min Kreds. 1879.
Rich. Petersen: Minder fra Øresundskysten. 1891.
C. M. Scholten: Dengang. 1921.
F. L. B. Zeuthen: Et Par Aar af mit Liv. 1869.
Utrykte Breve i Det kgl. Bibliotek.

SAMFUNDETS VIRKSOMHED

FRA 1. OKTOBER 1946 TIL 30. SEPTEMBER 1947

TIRSDAG den 22. April 1947 afholdt Samfundet sin 40. ordinære Generalforsamling paa Hotel „Leidersdorff“ i Hillerød. Viceinspektør *H. C. Rosted*, Hørsholm, valgtes til Dirigent.

Formanden, Museumsdirektør *Klem*, Helsingør, udtalte Mindeord om Samfundets tidligere mangeaarige Formand, Lektor *Boisen*, Hillerød, og aflagde derefter Beretning for Aaret, under hvilken han omtalte Udsendelsen af Aarbogen 1946 samt Repræsentantmødet i Dansk historisk Fællesforening, der efter Samfundets Indbydelse i Anledning af 40-Aars Jubilæet fandt Sted i Helsingør i Dagene 30. August til 1. September 1946. Mødets Dagsorden havde været righoldig. Foruden selve Repræsentantmødet havde der været Byvandring i Helsingør, et Foredrag af Professor, fil. dr. *Sigfred Svensson* om „Högkonjunktur och folkkultur“, en Drøftelse om Kilderne til Besættelsestidens Historie samt en Udflugt til Hellebæk med Foredrag af Selskabets Formand om „Træk af Hellebæks Historie“ og til Gurre Ruiner, der demonstreredes af Arkitekt ved Nationalmuseet *C. M. Smidt*. Helsingør Kommune havde været Vært ved en vellykket Middag og Samfundet ved en Frokost i Hellebæk. Formanden rettede en Tak saavel til Helsingør Kommune som til Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse, Sparekassen for Helsingør og Omegn og til Frederiksborg Amtsraad, som ved deres Tilskud havde muliggjort dette Værtskab. Beretningen toges til Efterretning. Derefter forelagde Kasse-

rerer, Sparekassedirektør *C. Andersen*, Hillerød, det reviderede Regnskab for 1946—47, for hvilket der gaves Decharge.

Et Udvalg med Sparekassedirektør Andersen som Formand fremlagde Forslag til nye Love, der vedtoges med visse Ændringer.

Efter disse Love skulde foretages Valg af 10 Bestyrelsesmedlemmer. Nyvalgt blev Museumsinspektør *Jørgen Paulsen*, Hillerød, Redaktør *Erland Gribso*, Frederiksværk, Adjunkt *H. Ring*, Helsingør, Gaardejer *Karl Larsen*, Farum og Gaardejer *Martin Olsen*, Tømmerby. Bestyrelsen bestaar derefter af følgende: Sparekassedirektør *C. Andersen*, Hillerød, (Kasserer og Sekretær), Museumsdirektør *Otto Andrup*, Hillerød, Pastor *Villads Christensen*, Græsted. Forfatteren, Redaktør *Erland Gribso*, Frederiksværk, Sognefoged *Hans Jensen Hansen*, Ølstykke, Sparekassedirektør *J. Chr. Jensen*, Hillerød, Amtsskolekonsulent *L. C. Jensen*, Gilleleje, (Skriftudvalget), Museumsdirektør *Knud Klem*, Helsingør, (Formand), Gaardejer *Karl Larsen*, Farum, Gaardejer *Martin Olsen*, Tømmerby, Dyssekilde, Museumsinspektør *Jørgen Paulsen*, Hillerød, (Skriftudvalget), Læge *A. H. Riise*, Hillerød, Adjunkt *H. Ring*, Helsingør, (Skriftudvalget), Kommunalærer *H. Rosenkilde*, Humlebæk, Borgmester *Sigurd Schytz*, Helsingør, Lektor, Dr. phil. *Jan Steenberg* og Overbibliotekar, Forfatter *Anders Uhrskov*, Hillerød.

Til Revisorer genvalgtes Hovedbogholder *H. P. Olsen* og Kommunaldirektør *Chr. Svendsen*, Hillerød.

I Regnskabsaaret 1946—47 har Samfundet modtaget følgende Tilskud: Fra Staten (350 Kr.), fra Frederiksborg Amtsraad (700 Kr.), fra Byraadene i Helsingør (100 Kr.), Hillerød (100 Kr.), Frederikssund (50 Kr.) og Frederiksværk (20 Kr.), Sogneraadene i Alsønderup (10 Kr.), Birkerød (20 Kr.), Bloustrød (20 Kr.), Farum (10 Kr.), Gerlev-Draaby (60 Kr.), Græsted-Maarum (10 Kr.), Helsing-Valby (20 Kr.), Hørsholm (50 Kr.), Kyndby-Krogstrup (10 Kr.), Lille Lyngby (50 Kr.), Lillerød (25 Kr.), Lyng-Uggeløse (25 Kr.), Melby (25 Kr.), Nørre Herløv (25 Kr.), Oppesundby (10 Kr.), Skibby (25 Kr.), Skuldelev-Selsø (10 Kr.), Slags-

lunde-Ganløse (25 Kr.), Ramløse-Annisse (10 Kr.), Tikøb (20 Kr.) og Vejby-Tibirke (10 Kr.). Endvidere er ydet Tilskud af Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse (400 Kr.), Sparekassen for Helsingør og Omegn (300 Kr.), Spare- og Laanekassen for Frederikssund og Omegn (25 Kr.) samt Spare- og Laanekassen for Kronborg vestre Birk (20 Kr.). Samfundet takker de nævnte Bidragydere for den Interesse, de gennem deres Bevillinger har vist dets Virksomhed. Bidragene er en meget stor Hjælp for Samfundet i dets Arbejde, og man haaber derfor ogsaa i de kommende Aar at modtage disse Tilskud saavel som nye Bevillinger ogsaa fra de Kommuner, der ikke hidtil har været Bidragydere.

Samfundets Medlemmer, nytilkomne og ældre, kan købe ældre Aargange af Aarbogen for 1 Kr. pr. Aargang. Aarbøgerne for 1907, 1916, 1917, 1919 og 1920 er udsolgt. Prisen paa Særbøger bliver fastsat ved Udgivelsen i ethvert enkelt Tilfælde. Samfundet har hidtil udgivet følgende Særbøger, som Medlemmerne kan købe til de vedføjede Priser:

<i>Junge</i> : Den nordsjællandske Landalmues Karakter, Skikke, Meninger og Sprog, 1915, 279 S.	1 Kr.
<i>Anders Uhrskov</i> : Nordsjællandsk Landsbyliv i ældre Tider paa Grundlag af fhv. Folketingsmand Lars Larsens Beretninger, 1918, 174 S., ill.	udsolgt
<i>Fr. Weilbach</i> : Frederiksborg Slot, 1923, 142 S., 68 Ill. ...	udsolgt
<i>Hillerød By</i> , 1925, 363 S., 55 Ill.	udsolgt
<i>Carl Christensen</i> : Frederiksværk, 1926, 192 S., 54 Ill. ...	3 Kr.
<i>Fr. Weilbach</i> : Fredensborg Slot, 1928, 136 S., 77 Ill. ..	udsolgt
<i>Frederiksborg Amts Stednavne</i> , 1929, 168 S.	udsolgt
<i>Arne Sundbo</i> : Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie. I. Tiden til 1909, 1931, 416 S., 112 Ill.	6 Kr.
II. Frederikssunds Historie, 1810—70, 1937, 261 S., ill.	3 Kr.
<i>Bjørn Kornerup</i> : Frederiksborg Statsskoles Historie, 1933, 288 S., 44 Ill.	3 Kr.

Anders Uhrskov: Fra Stavnsbaand til vore Dage. Skildringer af Nordsjællands Kulturhistorie.

I. Fra Landbrugets Verden, 1938, 324 S., 80 Ill.	3 Kr.
II. Handel, Haandværk, Fiskeri, 1939, 176 S., 52 Ill.	3 Kr.
III. Fra Land og By, 1940, 237 S., 38 Ill., Reg.	3 Kr.
Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt, 1943, 392 S., 118 Ill.	6 Kr.

Med Undtagelse af Aarene 1929 og 1939 er der i de Aar, i hvilke Særbøger er udsendt, ikke udgivet den almindelige Aarbog.

De historiske Amtssamfund er enedes om at give hverandres Medlemmer (o: Personer, ikke Institutioner og lign.) Adgang til for nedsat Betaling (evt. Fremstillingsprisen for vedkommende Skrift) at subskribere paa de Aarbøger og andre Skrifter, der udgives af de Samfund, af hvilke vedkommende ikke selv er Medlem, naar Begæring derom fremsættes gennem eget Samfunds Bestyrelse. Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, bedes henvende sig til Formanden. Ordningen gælder dog ikke samtlige historiske Samfund.

Opmærksomheden henledes paa, at Samfundets Medlemmer kan erhverve Nationalmuseets interessante illustrerede Aarsskrift „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“ for nedsat Pris, for Tiden 6,90 Kr. Medlemmerne kan ligeledes for nedsat Pris abonnere paa det af „Dansk historisk Fællesforening“ udgivne Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie „Fortid og Nutid“. Tidsskriftet, der udkommer med 9 Ark aarligt, koster normalt 7 Kr. pr. Aargang, men kan af Samfundets Medlemmer faas for 4 Kr. + Porto, medmindre Redaktionen inden 1. Oktober har modtaget 4 Kr. indbetalt paa Girokonto 86264, „Fortid og Nutid“, Landsarkivet Viborg. Fællesforeningen har desuden forskellige Lærebøger, som af Samfundets Medlemmer ligeledes kan faas for nedsat Pris. Af disse skal navnlig fremhæves Arkivar *E. Kroman: Skriftens Historie i Danmark* (Favørpris 3,60 Kr., Bogladepris 6 Kr.).

REGNSKAB FOR TIDEN $\frac{1}{10}$ 1946— $\frac{30}{9}$ 1947.

INDTÆGT	Kr.	Øre	UDGIFT	Kr.	Øre
Kassebeholdning	47	14	Aarbøger og andre Tryk-		
Aarvog 1946	4455	83	sager	5313	66
Salg af ældre Aarbøger . . .	1063	73	Møder og Administration	1231	92
Tilskud:			Renter		27
Staten	350	00	At overføre til 1947—48	1445	85
Frederiksborg Amtsraad.	700	00			
By- og Sogneraad	630	00			
Pengeinstitutioner	745	00			
	7991	70		7991	70

Ved Udsendelsen af Aarbogen hænder det, at enkelte Medlemmer ikke indløser Forsendelsen. Da dette medfører en betydelig Portoudgift for Samfundet, kan en saadan Form for Udmeldelse ikke tages for gyldig. Udmeldelse maa for at være gyldig være sket skriftligt til Formanden inden Aarbogens Udsendelse.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
JAN STEENBERG:	
HILLERØDBORGERE PAA CHRISTIAN IV's TID	3
L. C. JENSEN:	
TRÆK FRA SLAGSLUNDE-GANLØSE PASTORATS FATTIG- VÆSEN 1803—26	28
RASMUS NIELSEN:	
VALGENE TIL DEN GRUNDLOVGIVENDE RIGSFORSAMLING I FREDERIKSBORG AMT DEN 5. OKTOBER 1848	41
GOTFRED RASMUSSEN:	
ORKANEN 1852 — INDSAMLINGEN I ANLEDNING AF DEN STORE ULYKKE FOR HALSNÆS-FISKERNE	69
CHR. VILH. ANDERSEN:	
HAVESEGAARDS HISTORIE	82
R. BERG:	
OM KALKMALERIER OG ALTERTAVLE I BIRKERØD KIRKE	92
HANS BLESSING:	
EN ULYKSALIG DEGN I ØLSTYKKE	98
HAKON MÜLLER:	
DIGTEREN BALTHASAR BANG OG HANS HUSTRU	117
SAMFUNDETS VIRKSOMHED	134

BILLEDFORTEGNELSE

Christian IV's Hillerød	6
Grundplan over Kroens Omgivelser (i Hillerød)	19
Kalkmaleri i Birkerød Kirke	94
do.	96
Nordfløjen af Nødebo Præstegaard	119
Balthasar Bangs Grav paa Nødebo Kirkegaard	129

DENNE AARBOG FOR 1947 ER UDGIVET PAA
FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUNDS VEGNE AF
L. C. JENSEN, KNUD KLEM, H. RING OG JØRGEN PAULSEN

*